

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

*Βιώσιμη ανάπτυξη και διαφύλαξη της πολιτιστικής μας
κληρονομιάς μέσα από το παράδειγμα του Σητειακού Ελαιολάδου*

Ιωάννης Απιδιανάκης

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Καλαμάτα, Μάρτιος, 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

*Βιώσιμη ανάπτυξη και διαφύλαξη της πολιτιστικής μας
κληρονομιάς μέσα από το παράδειγμα του Σητειακού Ελαιολάδου*

Ιωάννης Απιδιανάκης

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπουσα: Ευγενία Π. Μπιτσάνη, Διευθύντρια ΠΜΣ

Εγκρίθηκε από την τριμελή επιτροπή αξιολόγησης την 10/03/2023

Ευγενία, Π. Μπιτσάνη, Διευθύντρια ΠΜΣ, επιβλέπουσα

Αθανασία Τριανταφυλλοπούλου, Καθηγήτρια, μέλος

Θεόδωρος Κοτσιλιέρης, Καθηγητής, μέλος

Καλαμάτα, Μάρτιος, 2023

UNIVERSITY of the PELOPONNESE

School of Management (Kalamata)

Department of Business and Organization Administration

POSTGRADUATE PROGRAM MSc-MPA: PUBLIC
ADMINISTRATION and LOCAL GOVERNMENT

Sustainable development and preservation of our cultural heritage
through the example of Sitia Olive Oil

Ioannis Apidianakis

Kalamata, March, 2023

Περιεχόμενα

Λίστα εικόνων.....	6
Συνομογραφίες.....	7
Ευχαριστίες.....	8
Περίληψη.....	9
Abstract	9
Εισαγωγή	11
1. Θεωρητική προσέγγιση της βιώσιμης ανάπτυξης.....	14
1.1 Η σημασία της Ανάπτυξης	14
1.2 Η Βιώσιμη Ανάπτυξη.....	15
1.3 Διεθνής και Ευρωπαϊκή πολιτική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη	17
1.3.1 Διεθνείς ενέργειες για τη Βιώσιμη ανάπτυξη.....	17
1.3.2 Ευρωπαϊκή πολιτική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη.....	20
1.4 Ελληνική πολιτική Βιώσιμης ανάπτυξης	24
1.5 Τοπική & Περιφερειακή Βιώσιμη Ανάπτυξη	28
1.5.1 Γενικά για την τοπική & περιφερειακή βιώσιμη ανάπτυξη	28
1.5.2 Βιώσιμη ανάπτυξη στο Δήμο Σητείας.....	30
2. Ελιά και ελαιόλαδο.....	34
2.1 Γενικά για το ελαιόλαδο	34
2.2 Το ελαιόδεντρο	35
2.2.1 Τα χαρακτηριστικά του ελαιόδεντρου	35
2.2.2 Καλλιέργεια ελαιοδέντρου	36
2.3 Σύντομη ιστορική αναδρομή	41
2.4 Ποιότητες ελαιολάδου.....	45
2.5 Το ελαιόλαδο στη διατροφή μας.....	47
2.6 Υγεία, ελαιόλαδο και μεσογειακή διατροφή.....	49
2.7 Λοιπές χρήσεις του ελαιολάδου.....	51
2.8 Το ελαιόλαδο ως εμπορικό προϊόν.....	53
2.8.1 Ελαιόλαδο και εξαγωγές	53
2.8.2 Η σημασία του ελαιολάδου για την Κρητική οικονομία.....	55
3. Πολιτισμός και πολιτιστική κληρονομιά.....	58
3.1 Η έννοια του πολιτισμού	58
3.2 Ευρωπαϊκή Ένωση και Πολιτισμός	61
3.3 Πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα	64
3.4 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά.....	67

3.4.1	UNESCO και άυλη πολιτιστική κληρονομιά	67
3.4.2	Ελλάδα και άυλη πολιτιστική κληρονομιά.....	70
3.5	Η ελιά και το ελαιόλαδο ως στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς	73
4.	Ελαιόλαδο και βιώσιμη ανάπτυξη, μελέτη περίπτωσης: ελαιόλαδο Σητείας	76
4.1	Η οικονομική συμβολή του ελαιόλαδου στην τοπική ανάπτυξη.....	76
4.1.1	Το ελαιόλαδο ως πολιτιστικό αγαθό – το ΠΟΠ ελαιόλαδο Σητείας	76
4.1.2	Πολιτιστικός τουρισμός – ελαιοτουρισμός	78
4.1.3	Το Γεωπάρκο Σητείας	81
4.2	Έρευνα.....	85
4.2.1.	Μεθοδολογία και στόχοι της έρευνας.....	85
4.2.2	Προσωπική συνέντευξη Προέδρου Δ.Ο.Κ.Α.Σ.	86
4.2.3	Προσωπική συνέντευξη με Πρόεδρο Τοπικής Κοινότητας Αχλαδίων .	89
4.3	Συμπεράσματα έρευνας.....	93
	Συμπεράσματα.....	95
	Βιβλιογραφία	100

Λίστα εικόνων

Εικόνα 1 Βιώσιμη ανάπτυξη.....	17
Εικόνα 2 – Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης.....	20
Εικόνα 3 – Overview of EU progress SDGs	22
Εικόνα 4 –Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία	23
Εικόνα 5 - Ελαιόδεντρο	36
Εικόνα 6 - Στάδιο 1 - καθαρισμός.....	39
Εικόνα 7 - Στάδιο 2 - μάλαξη	39
Εικόνα 8 - Στάδιο 3 - διαχωρισμός	40
Εικόνα 9 - Στάδιο 4 - τελικό προϊόν.....	40
Εικόνα 10 - Το μάζεμα της ελιάς στην Πρέβελη Κρήτης, 1911.....	42
Εικόνα 11 - Ελαιοτριβείο με μοχλούς, 6ος αιώνας π.Χ.	44
Εικόνα 12 - Ελαιοτριβείο με μυλόπετρες.....	45
Εικόνα 13 - Ελαιόκαρπος	78
Εικόνα 14 - Ντόπιος πληθυσμός.....	79
Εικόνα 15 - Χάρτης Γεωπάρκου Σητείας.....	82
Εικόνα 16 - Ξερόκαμπος Ζήρου Σητείας	83
Εικόνα 17 - Σπήλαιο στο Γεωπάρκο Σητείας	84

Συντομογραφίες

ΑΕΠ Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΔΚΚ Κώδικας Δήμων & Κοινοτήτων

ΔΟΚΑΣ Δημοτικός Οργανισμός Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας

ΔΣ Διοικητικό Συμβούλιο

ΔΣΕ Διεθνές Συμβούλιο Ελαιολάδου

ΕΕ Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΣ Ευρωπαϊκό Στατιστικό Σύστημα

ΜΜΕ Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

ΝΠΔΔ Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

ΟΑΣ Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας

ΟΗΕ Οργανισμών Ηνωμένων Εθνών

ΟΟΣΑ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΤΑ Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΠΟΠ Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης

ΠΠΕ Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης

ΣΒΑΚ Σχέδιο Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας

ΣΕΔΗΚ Σύνδεσμος Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης

ΣΕΕ Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΣΛΕΕ Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ξενόγλωσσες

IoT Internet of Things

UNESCO United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα. Ευγενία Μπιτσάνη για την πολύτιμη συνεργασία και καθοδήγησή της. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κυρίους Κωνσταντίνο Λυμπερίου και Κωνσταντίνο Ρεμπελάκη, για τις συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη σύζυγό μου Δώρα για την αμέριστη συμπαράστασή της σε όλα τα στάδια των σπουδών μου, στηρίζοντας πάντα τις επιλογές μου, και φυσικά τα δύο παιδιά μου Μάνο και Εύα, στα οποία αφιερώνω το πόνημά μου, για τις ώρες που υπομονετικά περίμεναν να τελειώσω τη συγγραφή και να ασχοληθώ μαζί τους. Εύχομαι μια μέρα να τους καμαρώσω ως μεταπτυχιακούς φοιτητές, και φυσικά ως δυναμικούς και συγκροτημένους ανθρώπους.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια ανάλυσης της συμβολής του ελαιολάδου ως πολιτιστικό προϊόν, στην ανάδειξη και διαφύλαξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς μέσα από τη μελέτη περίπτωσης του Δήμου Σητείας. Καθώς ο πολιτισμός αποτελεί βασικό πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης, και δεδομένου των διεθνών στρατηγικών για την προώθησή του, μέσω διεθνών συνθηκών, εθνικών πολιτικών, και τοπικών ενεργειών και δράσεων, θα εξετάσουμε τις δυνατότητες που μπορούν να αξιοποιηθούν προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία και μια ήπια μορφή βιώσιμης ανάπτυξης, εν προκειμένω στο Δήμο Σητείας. Η ελιά και τα προϊόντα της αποτέλεσαν για αιώνες τη βάση για την ανθρώπινη ευημερία και ευζωία, αποτελώντας αναπόσπαστο στοιχείο του πολιτισμού των μεσογειακών λαών και ιδιαίτερα του Ελληνικού πολιτισμού. Θα προσπαθήσουμε να τονίσουμε τα οφέλη από την καλλιέργεια της ελιάς και την παραγωγή του ελαιολάδου για την τοπική κοινωνία, τα οποία δεν περιορίζονται στον οικονομικό τομέα. Μέσω της παρούσας έρευνας χαρτογραφείται ο ρόλος τους στην τοπική πολιτιστική ανάπτυξη, και εξετάζεται εάν αναδεικνύοντας και διαφυλάσσοντας τον πολιτιστικό μας πλούτο μπορεί μια περιοχή όπως ο Δήμος Σητείας να ανταπεξέλθει στις διεθνές προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, και στο συνεχώς μεταβαλλόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Abstract

This paper is an attempt to analyse the contribution of olive oil as a cultural product in the promotion and preservation of our cultural heritage through the case study of the Municipality of Sitia. As culture is a key pillar of sustainable development, and given the international strategies for its promotion through international treaties, national policies, and local actions and activities, we will examine the possibilities that can be exploited in order to achieve social well-being and a mild form of sustainable development, in this case in the Municipality of Sitia. The olive tree and its products have for centuries been the basis for human prosperity and well-being, being an integral part of the culture of the Mediterranean peoples and especially of the Greek culture. We will try to highlight the benefits of olive cultivation and olive oil production for the local community, which are not limited to the economic sector. This research maps their role in local cultural development, and

examines whether by highlighting and preserving our cultural wealth, a region such as the Municipality of Sitia can cope with the international challenges of globalisation and the ever-changing competitive environment.

Λέξεις κλειδιά

Βιώσιμη ανάπτυξη, Ατζέντα 2030, Πολιτισμός, Άυλη πολιτιστική κληρονομιά, Ελιά, Ελαιόλαδο, Πολιτιστικός τουρισμός, Πολιτιστική ταυτότητα.

Key words

Sustainable development, Agenda 2030, Culture, Intangible cultural heritage, Olive, Olive oil, Cultural tourism, Cultural identity.

Εισαγωγή

Διανύοντας τον 21^ο αιώνα, τα προβλήματα και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα, εντείνονται συνεχώς. Η περιβαλλοντική υποβάθμιση, η αυξανόμενη φτώχεια, η έλλειψη πόρων, οι κοινωνικές και φυλετικές ανισότητες που υπάρχουν σε πολλές κοινωνίες, η απώλεια της συλλογικής μας ταυτότητας και μνήμης, είναι ορισμένα από τα πολλά προβλήματα που οι διεθνείς φορείς και οι εθνικές κυβερνήσεις καλούνται να αντιμετωπίσουν στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Ο δρόμος για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων, είναι κοινός. Μόνο με συλλογική προσπάθεια μπορούμε να βρούμε σωστές λύσεις, και να δημιουργήσουμε ένα βιώσιμο μέλλον για τους απογόνους μας. Όπως θα δούμε στη συνέχεια της εργασίας μας, διεθνείς οργανισμοί, σε συνεργασία με εθνικούς φορείς, έχουν θεσπίσει συνθήκες και συμφωνίες προκειμένου να επιτύχουν βιώσιμες μεθόδους ανάπτυξης, με σεβασμό στο περιβάλλον, στο άνθρωπο και τα δικαιώματά του. Παράδειγμα τέτοιας συμφωνίας θα λέγαμε ότι η αποτελεί η Ατζέντα 2030, την οποία θα παρουσιάσουμε παρακάτω.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μας, θα προσεγγίσουμε την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, και θα αναφερθούμε στις διεθνείς, στις Ελληνικές, τις περιφερειακές και τοπικές πολιτικές για την προώθησή της. Δεδομένου του πεπερασμένου των φυσικών πόρων και της συνεχώς αυξανόμενης καταναλωτικής ζήτησης, η εφαρμογή των κατάλληλων πολιτικών και μέτρων ώστε να περιοριστούν και να αλλάξουν οι αρνητικές συνέπειες της ανεξέλεγκτης οικονομικής ανάπτυξης, διασφαλίζοντας την ευημερία των επόμενων γενεών, είναι μονόδρομος. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην ελιά και στο ελαιόλαδο, παρουσιάζοντας τα βασικά τους χαρακτηριστικά, τους τρόπους καλλιέργειας του ελαιοδέντρου, τις ποιότητες του ελαιολάδου, τις λοιπές του χρήσεις καθώς και το ρόλο του ως βασικό στοιχείο της μεσογειακής διατροφής στην υγεία και τις ανθρώπινες σχέσεις. Επίσης αναφορά θα κάνουμε στο ελαιόλαδο ως εμπορικό προϊόν και στη σημασία του για την Κρητική οικονομία.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με την έννοια του πολιτισμού και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Εκτός από το περιβάλλον, την οικονομία και την κοινωνία, βασικός πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης, είναι ο πολιτισμός. Με την ευρεία έννοιά του, ο πολιτισμός συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη, αλλά κυρίως είναι το μέσο διατήρησης της συλλογικής ταυτότητας μιας κοινωνίας. Καθώς με την

επίδραση της παγκοσμιοποίησης υπάρχει η τάση να αλλοιώνονται τα πολιτισμικά στοιχεία πολλών περιοχών, είναι απαραίτητη η διαφύλαξη και η ανάδειξή τους, με τις κατάλληλες πρακτικές και τη χρήση νέων καινοτόμων τεχνολογιών. Προς αυτό το σκοπό, επιβάλλεται η αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στις πολιτιστικές δραστηριότητες, η οποία τα τελευταία χρόνια φαίνεται να έχει μειωθεί (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004). Θα αναφερθούμε στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ενίσχυση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας των λαών της Ευρώπης, και στην πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα. Θα αναλύσουμε την έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και τις σχετικές δράσεις της UNESCO, και θα παρουσιάσουμε το ρόλο της ελιάς και του ελαιολάδου ως βασικά στοιχεία της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Η ελιά και τα προϊόντα της είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τον Ελληνικό πολιτισμό, και γενικότερα με τους πολιτισμούς γύρω από το μεσογειακό χώρο, όπου ευημερεί το εν λόγω δέντρο. Πιο συγκεκριμένα το ελαιόλαδο, εκτός από προϊόν υψηλής διατροφικής αξίας και βασικό στοιχείο της μεσογειακής διατροφής, είναι και πολιτιστικό αγαθό, αφού είναι συνυφασμένο με τη ζωή, και την καθημερινότητα των ανθρώπων για αιώνες. Η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά του ελαιοδέντρου, έχει τις ρίζες της από την αρχαιότητα, καθώς σχετίστηκε με τη Θεά Αθηνά, συμβολίζοντας τη σοφία, την ειρήνη, την ευημερία, τη γονιμότητα, την αφθονία, τη νίκη κ.α. (Μανιατάκης, 2019). Βάσει της ελληνικής μυθολογίας, η Ελαΐς, κόρη του Άνιου σπουδαίου μάντη της Δήλου, και της Δωρίπτης, ήταν προστάτιδα του ελαιολάδου. Αδερφές της ήταν η Οινώ και η Σπερμώ, που προστάτευαν το κρασί και το σιτάρι αντίστοιχα. Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα εν λόγω σπουδαία προϊόντα της φύσης, είναι συνυφασμένα με την ελληνική παράδοση από αρχαιοτάτων χρόνων.

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας, βάσει της σχετικής επιστημονικής έρευνας, είναι να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο μπορεί το ελαιόλαδο ως πολιτιστικό αγαθό, να συμβάλει στην τοπική βιώσιμη ανάπτυξη. Εκτός όμως από τα οικονομικά οφέλη που μπορεί να προσφέρει, με την κατάλληλη διαχείριση και προώθηση, με την ευαισθητοποίηση κυρίως των νέων ανθρώπων, μπορεί να διαφυλάξει τη συλλογική ταυτότητα της τοπικής κοινωνίας. Επιπλέον, η εξάπλωση των ελαιοδέντρων, που όπως θα διαπιστώσουμε στην παρούσα εργασία αποτελεί μονοκαλλιέργεια στην περιοχή της ανατολικής Κρήτης, λειτουργεί ως κατασταλτικός παράγοντας στην

ερημοποίηση της υπαίθρου, προστατεύει το έδαφος από διαβρώσεις και μειώνει τα επίπεδα του διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, μέσα από τη μελέτη περίπτωσης του Σητειακού ελαιολάδου, θα σκιαγραφήσουμε το πλαίσιο γύρω από τη σημασία της βιώσιμης ανάπτυξης για το Δήμο Σητείας, προκειμένου να επιτευχθεί μια καλή ποιότητα ζωής για τους πολίτες, και κοινωνική ευημερία. Η περιοχή της Σητείας στο ανατολικότερο άκρο της Κρήτης, βρίθεται αρχαιολογικών χώρων, και ευρημάτων τα οποία μαρτυρούν τη σχέση των κατοίκων με την ελιά και τα προϊόντα της, από την εποχή των Μινωιτών. Η εμπορία του ελαιολάδου άλλωστε, ήταν ο βασικότερος παράγοντας άνθισης του Μινωικού πολιτισμού. Έκτοτε, η παραγωγή και πώληση ελαιολάδου συνεχίστηκε μέχρι και στις μέρες μας, αποτελώντας σημαντική πηγή εισοδήματος για τους κατοίκους της περιοχής. Εκτός από την εμπορία του ελαιολάδου, υπάρχουν πολλές δυνατότητες αξιοποίησης της πολιτιστικής παρακαταθήκης της ελιάς και των προϊόντων της, η οποία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για ήπιες μορφές βιώσιμης ανάπτυξης, όπως μέσω του ελαιουρισμού, ο οποίος αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού με επίκεντρο την ελιά και το ελαιόλαδο, που θα παρουσιάσουμε παρακάτω.

Η μεθοδολογία που θα ακολουθήσουμε, για να καταρτίσουμε την παρούσα εργασία αφορά σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Καταρτίζεται σε δύο μέρη, ήτοι το θεωρητικό και το εμπειρικό. Το πρώτο στηρίζεται σε επιστημονική τεκμηρίωση σύμφωνα με μελέτη από την ελληνική βιβλιογραφία, ενώ το εμπειρικό μέρος, βασίζεται στην ποιοτική έρευνα, βάσει της μελέτης περίπτωσης στο Δήμο Σητείας. Όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, με χρήση ημιδομημένου ερωτηματολογίου, τίθενται συγκεκριμένα ερωτήματα σε εκπροσώπους τοπικών φορέων, που έχουν σφαιρική εικόνα του ρόλου του ελαιολάδου ως πολιτιστικό προϊόν στην ανάπτυξη του Δήμου Σητείας. Οι συνεντεύξεις, καθώς και τα συμπεράσματα της εργασίας, ενισχύθηκαν με επιτόπια έρευνα, και προσωπική πολυετή εμπειρία με το αντικείμενο της ελιάς και του ελαιολάδου.

1. Θεωρητική προσέγγιση της βιώσιμης ανάπτυξης

1.1 Η σημασία της Ανάπτυξης

Είναι δύσκολο να περιγράψουμε την έννοια της ανάπτυξης με μερικές μόνο λέξεις. Οι ορισμοί ποικίλουν, και ιδιαίτερα της οικονομικής ανάπτυξης, όρος που είναι ευρέως γνωστός και χρησιμοποιούμενος, περιγράφοντάς μας την αύξηση του μεγέθους του προϊόντος που παράγει μια συγκεκριμένη κοινωνία, αυξάνοντας παράλληλα τον πλούτο και γενικότερα το υλικό επίπεδο ζωής (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Ιδιαίτερα στις μέρες μας, διαρκώς βομβαρδιζόμαστε από έννοιες όπως ανάπτυξη, εκσυγχρονισμός, και πρόοδος, όροι που αποτελούν το μότο των σύγχρονων κυβερνήσεων στην προσπάθειά τους να ενισχύσουν την πολιτική τους δύναμη. Σήμερα το καπιταλιστικό μοντέλο ανάπτυξης, απαιτεί τεχνολογική πρόοδο και αναδιάρθρωση των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων, πάντα με γνώμονα την παγκοσμιοποίηση. Ως εκ τούτου, σημειώνεται αύξηση της παραγωγικότητας με ταυτόχρονη συγκέντρωση του πλούτου και συσσώρευση του κεφαλαίου σε ολίγους ισχυρούς πολυεθνικούς κολοσσούς (Μπιτσάκης, 2009).

Όμως προτού να προχωρήσουμε σε περεταίρω ανάλυση του όρου ανάπτυξη, καλό θα ήταν να ανατρέξουμε από την απαρχή της ανθρωπότητας, για να παρατηρήσουμε την ανάπτυξη και την πρόοδο που σημείωνε διαχρονικά ο άνθρωπος προκειμένου να επιβιώσει στη φύση. Αρχικά κατασκεύαζε εργαλεία και με αυτά μεταμόρφωνε τις πρώτες ύλες φτιάχνοντας έτσι το περιβάλλον στο οποίο θα ζούσε. Χρησιμοποίησε την πέτρα και τη φωτιά, εκμεταλλεύτηκε τα μέταλλα και εξημέρωσε τα ζώα. Καλλιέργησε τη γη και ασχολήθηκε με τις τέχνες, την αστρολογία, την κοινωνική ζωή και την πολιτική. Με την πάροδο του χρόνου και με τη βοήθεια της επιστήμης, ο άνθρωπος απέκτησε γνώση, και ως εκ τούτου δύναμη. Δύναμη με την οποία δάμασε τη φύση, σημείωσε κοινωνική πρόοδο, δημιούργησε κράτος δικαίου, αλλά κυρίως πέτυχε τεχνολογική πρόοδο, η οποία του απέδωσε κοινωνική ευημερία και ένα ποιοτικό τρόπο ζωής (Μπιτσάκης, 2009).

Η ανάπτυξη σε γενικές γραμμές, μπορεί να προσεγγιστεί σε παγκόσμιο, εθνικό αλλά και τοπικό επίπεδο, καθώς επίσης μπορεί να είναι βραχυχρόνια ή μακροχρόνια. Μπορούμε να πούμε ότι κατά την επικρατούσα άποψη για την

ανάπτυξη, ο ρυθμός της καθορίζεται από την οικονομική ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, χώρας ή ομάδας χωρών, βάσει μακροοικονομικών δεικτών, και πιο συγκεκριμένα βάσει του ΑΕΠ. Βέβαια υπάρχουν κι' άλλες κατηγορίες που μπορούμε να ταξινομήσουμε την ανάπτυξη, και έχουν να κάνουν με την ανθρώπινη δραστηριότητα, και τη δραστηριότητα της δημόσιας διοίκησης π.χ. ανάπτυξη περιφερειακή, βιομηχανική, τεχνολογική, κοινωνική, πολιτιστική, ανάπτυξη σε διάφορους τομείς όπως του εμπορίου, των επικοινωνιών κ.α. (Καγκαράκης, 2011).

1.2 Η Βιώσιμη Ανάπτυξη

Στην προηγούμενη υποενότητα κάναμε μια πολύ σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με την ανάπτυξη που σημείωσε ο άνθρωπος από τα πρώτα χρόνια της παρουσίας του στη γη, δαμάζοντας τη φύση καθιστώντας τον κυρίαρχο ον επί αυτής. Με την πάροδο του χρόνου, την πρόοδο της τεχνολογίας και τη χρήση των μηχανών, καθιερώθηκαν και οι διάφοροι κοινωνικοί θεσμοί, όπως ο θεσμός της ιδιοκτησίας, οι διάφορες μορφές εξουσίας, η ανθρώπινη εκμετάλλευση κ.α. Η Ανάπτυξη ήταν βασικό στοιχείο διαχρονικά, σε όλους τους πολιτισμούς, με κύριο στόχο την ασφάλεια και την κοινωνική ευημερία. Επικρατούσε η άποψη ότι οι φυσικοί πόροι ήταν ανεξάντλητοι, ότι υπήρχε αδιάκοπη καταναλωτική ζήτηση και ανθρώπινη επιθυμία, αλλά και οικονομική στενότητα, καθώς πραγματοποιούνταν κακή διανομή των πόρων και δημιουργούνταν ψευδείς ανάγκες και άμετρες επιθυμίες (Μπιτσάνη Ε., Βιώσιμη Ανάπτυξη, 2022).

Η επικρατούσα πεποίθηση περί ανεξάντλητων πόρων αναθεωρήθηκε στο πολύ πρόσφατο παρελθόν, θέτοντας επί τάπητος ερωτήματα σχετικά με την ανανεωτικότητα της φύσης, αλλά και για το εάν η ανάπτυξη για την ανάπτυξη, υποσκάπτει την ευημερία των επόμενων γενεών. Η ανάπτυξη γενικότερα, επιφέρει κοινωνικό αλλά και περιβαλλοντικό κόστος. Το πρώτο σχετίζεται με τις συνθήκες που επικρατούν στην παραγωγή, αλλά και τις εκάστοτε παραγωγικές σχέσεις. Ορισμένες φορές δεν μπορεί να αποτυπωθεί λογιστικά, όμως μπορεί να έχει οικονομικές επιπτώσεις και να επηρεάσει την κοινωνική ευημερία. Το περιβαλλοντικό κόστος, ήταν ανέκαθεν εύκολα αναγνωρίσιμο, και συνήθως ως αντίμετρο, συνοδεύεται από κάποιο έργο αντιστάθμισης στην περιβαλλοντική

επιβάρυνση που προκαλείται. Φυσικά η διαχείριση του περιβαλλοντικού κόστους, σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι εύκολο να στεφθεί με επιτυχία, καθώς η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη σε συνδυασμό με την ανθρώπινη απληστία και φυσικά η συνθετότητα της ζωής, το καθιστούν αδύνατο (Μπιτσάνη Ε. , Βιώσιμη Ανάπτυξη, 2022).

Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα, εμφανίστηκε ο όρος βιωσιμότητα, με τον οποίο προσδιορίζεται η ανανεωσιμότητα των πόρων ενός οικοσυστήματος, προκειμένου αυτό να διατηρείται στην πάροδο του χρόνου. Η βιωσιμότητα προσεγγίζεται επιστημονικά και πολιτικά. Από επιστημονική άποψη, η βιωσιμότητα σχετίζεται με τους ζωντανούς οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου, του περιβάλλοντος, και της οικονομίας, η οποία ρυθμίζεται από τους νόμους της αγοράς και του ανταγωνισμού (Μπιτσάνη Ε. , Βιώσιμη Ανάπτυξη, 2022).

Σε αυτό το σημείο, θα αναφερθούμε στον ορισμό της Βιώσιμης ανάπτυξης, που διατυπώθηκε πρώτη φορά το 1987 από την Ειδική Επιτροπή Brundtland στην έκθεσή της με τίτλο «Το κοινό μας μέλλον», ορίζοντας ως βιώσιμη ανάπτυξη, την ανάπτυξη εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες της τωρινής γενιάς, δίχως να υπονομεύεται η εξυπηρέτηση των αναγκών των επόμενων γενεών (Παπαϊωάννου & Μαυροειδής, 2005). Έτσι λοιπόν προκειμένου να μπει φρένο στην ανεξέλεγκτη ανάπτυξη, ο όρος ανάπτυξη θα πρέπει να μετατραπεί σε *βιώσιμη ανάπτυξη*, η οποία θα είναι ποιοτικά προδιαγεγραμμένη και σχεδιασμένη, με σεβασμό στο περιβάλλον και την ανθρώπινη ύπαρξη, αποτιμώντας μακροχρόνια το κόστος της ανάπτυξης. Η βιώσιμη ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από τους στόχους που πρέπει να επιτευχθούν, όπως την προστασία του περιβάλλοντος και την κοινωνική ευημερία, αλλά και από τους δείκτες των αποτελεσμάτων της, ήτοι το κατά πόσο τελικά επιτεύχθηκε η αειφορία, η ποιότητα ζωής των ανθρώπων, η προστασία του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής μας κληρονομιάς κ.α. (Μπιτσάνη Ε. , Βιώσιμη Ανάπτυξη, 2022).

Εικόνα 1 Βιώσιμη ανάπτυξη

1.3 Διεθνής και Ευρωπαϊκή πολιτική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη

1.3.1 Διεθνείς ενέργειες για τη Βιώσιμη ανάπτυξη

Τις τελευταίες δεκαετίες, υπάρχει έντονο ενδιαφέρον στη διεθνή κοινότητα για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με την οποία η ανάπτυξη λαμβάνει χώρα παράλληλα με την εστίαση στους βασικούς πυλώνες της, ήτοι το περιβάλλον, την οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Από τα πρώτα βασικά διεθνή βήματα στον τομέα αυτόν, αποτελεί η Σύνοδος του ΟΗΕ για το περιβάλλον, που πραγματοποιήθηκε το 1972 στη Στοκχόλμη, προκειμένου να προστατευθεί το περιβάλλον και οι φυσικοί του πόροι. Ακόμα ένας σταθμός ορόσημο σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη, αποτέλεσε η Παγκόσμια διάσκεψη του ΟΗΕ στο Ρίο Ντε Τζανέιρο, στη Βραζιλία το 1992, που ως θέμα είχε «Περιβάλλον & Ανάπτυξη». Στην εν λόγω σύνοδο προωθήθηκε η σύνδεση της ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος, παράλληλα με την οικονομική και κοινωνική ευημερία. Ως βασικό αποτέλεσμα της Συνόδου του Ρίο, ήταν η δημιουργία της Ατζέντα 21, δηλαδή μιας έκθεσης 40 κεφαλαίων, που περιλάμβανε τους στόχους και τις υποχρεώσεις που είχε η διεθνή κοινότητα, προκειμένου να προωθηθούν οι τρεις βασικοί πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης, ενόψει του 21^{ου} αιώνα. Επιπροσθέτως, από τη Σύνοδο του Ρίο, θεσπίστηκαν τρεις παγκόσμιες

συμβάσεις για το περιβάλλον, με θεματοφύλακα τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, και πιο συγκεκριμένα η Σύμβαση περί Καταπολέμησης της Κλιματικής Αλλαγής, η Σύμβαση περί καταπολέμησης της Απερήμωσης και η Σύμβαση περί Προστασίας της Βιολογικής Ποικιλότητας. Επίσης αποτέλεσμα της εν λόγω συνόδου, ήταν η δημιουργία της Επιτροπής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (CSD), η οποία είχε ως κύριο σκοπό την επίβλεψη για την επίτευξη των στόχων της Ατζέντα 21 (Παπαϊωάννου & Μαυροειδής, 2005).

Μια δεκαετία αργότερα, ήτοι το 2002, πραγματοποιήθηκε η Παγκόσμια Διάσκεψη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ της νοτίου Αφρικής, η οποία βασίστηκε κυρίως στη Σύνοδο του Ρίο. Μεταξύ άλλων προβλήθηκε η ανάγκη για οικονομική ανάπτυξη, δείχνοντας όμως σεβασμό στο περιβάλλον, την κοινωνία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Πρέπει να αναφέρουμε ότι σχετικά με τις διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα, η θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εκφραζόταν μέσω της Τρόικας, ήταν κυρίως η προστασία του περιβάλλοντος, πιέζοντας προς αυτήν την κατεύθυνση, με την Ελλάδα πρωτοπόρο, αφού θα ήταν και η επόμενη χώρα στην Προεδρία. Επίσης ξεχώρισε η ομάδα αναπτυσσόμενων χωρών, δηλαδή G77 & Κίνα, η οποία κυρίως διεκδίκησε περισσότερες χρηματοδοτήσεις από τις ανεπτυγμένες χώρες, εξάλειψη των δασμών για τα προϊόντα τους, κ.α. Από τη Διάσκεψη κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ δημιουργήθηκαν οι πρωτοβουλίες τύπου I και τύπου II. Πιο συγκεκριμένα αφορούσαν στο Σχέδιο Εφαρμογής (JproI), την Πολιτική Διακήρυξη και τις δράσεις των κοινωνικών εταίρων προκειμένου να λειτουργήσει το Σχέδιο Εφαρμογής, το οποίο είχε να κάνει με την υλοποίηση των θεμάτων της Βιώσιμης Ανάπτυξης, βάσει των τριών πυλώνων που αναφέραμε παραπάνω. Η Διάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ ήταν ιδιαίτερα σημαντική διότι μεταξύ άλλων, για πρώτη φορά θεσπίστηκαν ποσοτικοί αλλά και ποιοτικοί στόχοι για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, και η υιοθετήθηκε ένα δεκαετές πλαίσιο προγραμμάτων προκειμένου να αλλάξουν τα παραγωγικά αλλά και καταναλωτικά πρότυπα διεθνώς (Παπαϊωάννου & Μαυροειδής, 2005).

Εκτός όμως από τη Διάσκεψη του Ρίο και του Γιοχάνεσμπουργκ πραγματοποιήθηκαν κι άλλες σημαντικές διασκέψεις και συνέδοι υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, που δε θα αναλύσουμε στην παρούσα εργασία, όπως ενδεικτικά αναφέρουμε η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης το 2009, η Διάσκεψη του Κανκούν στο Μεξικό το 2010, του Ντέρμπαν στη Νότιο Αφρική το 2011, ξανά στο Ρίο το 2012, στη Ντόχα το 2012,

στη Βαρσοβία το 2013, στο Παρίσι το 2015, κ.α. Σε όλες τις Διασκέψεις βασικό αντικείμενο θέσπισης νομοθετικών ρυθμίσεων και υιοθέτησης μέτρων, ήταν κυρίως η προστασία του περιβάλλοντος, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανθρώπινης ύπαρξης, η εξάλειψη της φτώχειας, και άλλες περιβαλλοντικές και κοινωνικές παράμετροι (Γιάνναρου, 2016).

Φυσικά η προστασία του περιβάλλοντος είναι στο επίκεντρο των ενεργειών διεθνώς, όμως θα μπορούσαμε να πούμε ότι βασικό και αναπόσπαστο στοιχείο της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η εξάλειψη της φτώχειας σε όλες της μορφές της παγκοσμίως. Αυτός είναι άλλωστε και ένας από τους βασικότερους στόχους της Ατζέντα 2030 του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η οποία περιλαμβάνει 17 στόχους για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Δισεκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, σε άθλιες συνθήκες, χωρίς να έχουν τις βασικές προϋποθέσεις διαβίωσης όπως φαγητό, καθαρό νερό και στέγαση. Σε πολλές χώρες ακόμη και σήμερα καταπατούνται τα ανθρώπινα δικαιώματα, και πόλεμοι αναγκάζουν χιλιάδες ανθρώπους να εκτοπιστούν από τα σπίτια τους προκειμένου να σωθούν. Ακόμα και στις αναπτυγμένες χώρες, παρά την οικονομική ανάπτυξη οι κοινωνικές ανισότητες παραμένουν, όπως και η διάκριση μεταξύ των φύλων. Η κλιματική αλλαγή που προκαλείται από τη ρύπανση του περιβάλλοντος, δημιουργεί ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως πλημμύρες, τυφώνες κ.α., προκαλώντας τεράστιες καταστροφές και τραγωδίες (Hellenic Aid, 2019).

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν προβλήματα όπως τα παραπάνω, θα πρέπει να υπάρξει μια παγκόσμια συνεργασία, μια ολιστική προσέγγιση επί των θεμάτων και συντονισμένη δράση. Η Ατζέντα 2030 αποτελεί θα λέγαμε τον κολοφόνα των παγκόσμιων συμφωνιών που έχει επιτύχει ο ΟΗΕ, στοχεύοντας σε κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία διεθνώς. Μέσω της υποστήριξης και προώθησης των τριών βασικών πυλώνων της βιώσιμης ανάπτυξης, και ενσωματώνοντάς τους στις πολιτικές του Οργανισμού, επιδιώκεται η επίτευξη των προαναφερθέντων 17 στόχων, με επίκεντρο τον Άνθρωπο, τον Πλανήτη, την Ευημερία, την Ειρήνη και την Εταιρική Σχέση (Hellenic Aid, 2019).

ΣΤΟΧΟΙ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Εικόνα 2 – Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης

Αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες έχουν δεσμευτεί για την υλοποίηση των 17 στόχων για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, προκειμένου να εξαλειφθεί η φτώχεια, να μειωθούν οι ανισότητες, να αντιμετωπιστεί η κλιματική αλλαγή και να προστατευτεί η βιοποικιλότητα, να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη, να έχουν όλοι ποιοτική εκπαίδευση, καθαρό νερό και αποχέτευση, φτηνή και καθαρή ενέργεια, να υπάρξει ισότητα μεταξύ των δύο φύλων, κ.α., βάζοντας χρονικό ορίζοντα το έτος 2030 (Hellenic Aid, 2019).

1.3.2 Ευρωπαϊκή πολιτική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλύσουμε την πολιτική που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση για τη βιώσιμη ανάπτυξη, και πως εφαρμόζεται στην πράξη, μέσω του εκτελεστικού της οργάνου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Εκτός όμως από εκτελεστικό όργανο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή λαμβάνει και αποφάσεις για τις πολιτικές και στρατηγικές κατευθύνσεις της Ένωσης. Η Επιτροπή διευθύνεται από 27 επιτρόπους, οι οποίοι αποφασίζουν από κοινού για τη στρατηγική και τις πολιτικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με επικεφαλής τον Πρόεδρο της Επιτροπής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022).

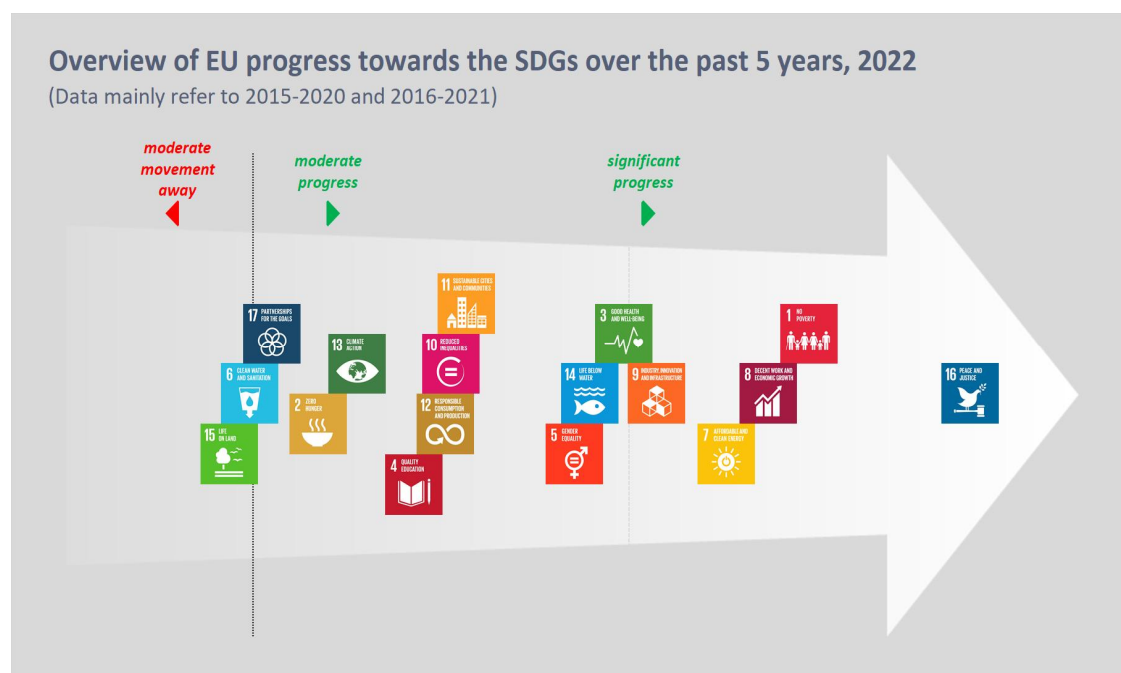
Όπως γνωρίζουμε, ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη αντικατοπτρίζει την αναπτυξιακή πολιτική, που ως στόχο έχει την ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών αναγκών μιας κοινωνίας, οδηγώντας την στην ευημερία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δεσμευτεί να υλοποιήσει τους Στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης της Ατζέντα 2030, θέτοντάς τους ως κατευθυντήριες γραμμές σε όλες τις δράσεις της, γεγονός που απαιτεί τη συνεργασία όλων των κρατών μελών και των Ευρωπαίων πολιτών. Η γενικότερη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ως γνώμονα μεταξύ άλλων, τη βιωσιμότητα και την ευημερία των ανθρώπων εντός και εκτός των συνόρων της, επενδύοντας στη δημοκρατία, και τη χρηστή διακυβέρνηση. Φυσικά η συνεργασία με τρίτες χώρες όπως της Αφρικής, της Ασίας και άλλων ηπείρων, είναι απαραίτητη προκειμένου να επιτευχθούν καλύτερα οι Στόχοι της Βιώσιμης Ανάπτυξης και να ελπίζουμε όλοι σε ένα καλύτερο μέλλον (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε το Θεματολόγιο για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη με χρονικό ορίζοντα το 2030, το οποίο εγκρίθηκε από τη διεθνή κοινότητα το 2015. Αποτελεί ένα βασικό στρατηγικό σχέδιο, ώστε να αντιμετωπιστούν οι παγκόσμιες προκλήσεις και τάσεις. Στο επίκεντρο του Θεματολογίου βρίσκονται οι 17 στόχοι της Ατζέντας 2030, την οποία αναλύσαμε παραπάνω. Ως εκ τούτου, η γενικότερη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει σαν μούσουλια τη βιώσιμη ανάπτυξη, επιτυγχάνοντας υψηλές επιδόσεις, αυξημένη οικονομική ανάπτυξη, και κοινωνική ευημερία, παίζοντας ηγετικό ρόλο παγκοσμίως, καθιστώντας την πρωτοπόρο και παράδειγμα προς μίμηση για τις υπόλοιπες χώρες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016). Δεδομένης της ενσωμάτωσης των στόχων της Ατζέντας 2030 στη στρατηγική και στις πολιτικές της Ε.Ε., οι απαιτήσεις για την υλοποίησή τους έχουν εγγραφεί στον προϋπολογισμό και στα προγράμματα δαπανών της. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται η βέλτιστη χρήση των χρημάτων των Ευρωπαίων φορολογούμενων, για τη βιώσιμη ανάπτυξη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Δελτίο τύπου, 2016).

Προκειμένου να αξιολογηθεί η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη σύμφωνα με την Ατζέντα 2030, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρακολουθεί και υποβάλλει εκθέσεις, ελέγχοντας την πρόοδο για την επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων. Σχετικά στατιστικά παρέχονται και μέσω της στατιστικής υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης *Eurostat* η οποία παρέχει υψηλής ποιότητας

στατιστικά δεδομένα για την Ευρώπη, σε συνεργασία πολλές φορές με τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες, συνεργασία γνωστή και ως Ευρωπαϊκό Στατιστικό Σύστημα (ESS). Η στατιστική ανάλυση βασίζεται σε 100 δείκτες μέτρησης υλοποίησης των 17 στόχων για τη βιώσιμη ανάπτυξη, βάσει συγκεκριμένων ποσοτικών κανόνων, σύμφωνα με τη γενικότερη πορεία της Ε.Ε., παρέχοντας επιπλέον πληροφορίες για την αξιολόγηση των ενεργειών κάθε κράτους μέλους ξεχωριστά (Eurostat, Eurostat, 2022).

Σύμφωνα με τα στατιστικά αποτελέσματα της Eurostat, την τελευταία πενταετία, η Ε.Ε. σημείωσε πρόοδο στους πιο πολλούς στόχους, σε ορισμένους περισσότερο, σε άλλους λιγότερο, και σε μερικούς απομακρύνθηκε, όπως φαίνεται στην παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 3 – Overview of EU progress SDGs

Παρατηρούμε ότι η μεγαλύτερη πρόοδος πραγματοποιήθηκε στον τομέα της διασφάλισης της ειρήνης και ασφάλειας εντός της επικράτειάς της, καθώς επίσης και στην εξάλειψη της φτώχειας στους Ευρωπαίους πολίτες, στην οικονομική ανάπτυξη και εργασία, στην καθαρή και ανανεώσιμη ενέργεια, στην υγεία, στην προστασία των υδάτινων οργανισμών, στην ισότητα των δύο φύλων κ.α. Όχι και τόσο σημαντική πρόοδος σημειώθηκε για τους στόχους σχετικά με την ποιοτική εκπαίδευση, για τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, για τις δράσεις για το κλίμα κ.α., ενώ

σημειώνεται απομάκρυνση από το στόχο για την προστασία των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, γεγονός που τονίζει την αμείωτη ανθρώπινη δραστηριότητα (Eurostat, Σημαντικά ευρήματα, 2022).

Σχολιάζοντας περί βιώσιμης ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δε μπορούμε να μην αναφερθούμε στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. Η εν λόγω Συμφωνία αποτελεί μια δέσμευση της Ε.Ε. προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κλιματική αλλαγή, και οι γενικότερες περιβαλλοντικές προκλήσεις. Αποτελεί μέρος της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την εφαρμογή του Θεματολογίου της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ. Αποσκοπεί στην κοινωνική ευημερία, στην αειφορία, την υγιή οικονομική ανάπτυξη με την ορθή χρήση των πόρων, με στόχο ως το 2050 να έχουν μηδενιστεί οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και να επιτευχθεί η κλιματική ουδετερότητα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, 2019). Πρόκειται ξεκάθαρα για μια στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης, αφού προωθεί την ανάπτυξη με γνώμονα την ευημερία της κοινωνίας, την προστασία του περιβάλλοντος και την οικονομία.

Εικόνα 4 –Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία

Εκτός των άλλων, η Πράσινη Συμφωνία έχει σκοπό την αύξηση του φυσικού κεφαλαίου στην Ε.Ε. αλλά και να προστατέψει την υγεία των Ευρωπαίων πολιτών

από τους κινδύνους που προκαλούνται από τη ρύπανση του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή. Για να επιτευχθούν όμως αυτοί οι στόχοι θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά και οι πολίτες, αποδεχόμενοι τις σχετικές πολιτικές, δείχνοντας εμπιστοσύνη στις ουσιώδεις αλλαγές. Φυσικά η προσπάθεια για μια βιώσιμη ανάπτυξη και ένα καλύτερο μέλλον, δεν πρέπει να σταματήσει εντός συνόρων Ε.Ε., θα πρέπει να είναι διεθνής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, 2019).

Οι διεθνείς γεωπολιτικές εξελίξεις και πιο συγκεκριμένα η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, πυροδότησε την ενεργειακή κρίση και κατέστησε αναγκαία τη μετάβαση στην καθαρή ενέργεια. Η εξάρτηση από το Ρωσικό φυσικό αέριο έγινε πιο φανερή από ποτέ, αναγκάζοντας πολλές χώρες να λάβουν δραστικά μέτρα προκειμένου να αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Η Ε.Ε. θέσπισε το σχέδιο REPowerEU, προκειμένου να εξοικονομηθεί και να παραχθεί καθαρή ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές, και να διαφοροποιηθεί ο ενεργειακός ανεφοδιασμός της. Το εν λόγω σχέδιο, με τη συνεργασία των ευρωπαίων πολιτών για τη μείωση της κατανάλωσης του ηλεκτρικού ρεύματος, και τις μαζικές επενδύσεις στον τομέα των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, επιταχύνει την πράσινη μετάβαση και την υποκατάσταση των ορυκτών καυσίμων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, REPowerEU, 2022).

1.4 Ελληνική πολιτική Βιώσιμης ανάπτυξης

Στην προηγούμενη ενότητα κάναμε αναφορά στην Ευρωπαϊκή πολιτική για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με κύριο σχέδιο την υιοθέτηση και εφαρμογή της Ατζέντας 2030 αλλά και την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, η οποία αποτελεί μέρος της στρατηγικής για την εφαρμογή της. Η Ελλάδα ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει να ακολουθήσει τη γενικότερη ευρωπαϊκή στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με την προώθηση των βασικών της πυλώνων. Επιπροσθέτως, η εφαρμογή της Ατζέντας 2030, θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν εφαλτήριο για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση των προηγούμενων ετών. Έπειτα από διαβουλεύσεις μεταξύ των σχετικών υπουργείων και λοιπών εμπλεκομένων, τέθηκαν οι πρώτοι οκτώ στόχοι για τη βιώσιμη ανάπτυξη, βάσει εθνικών προτεραιοτήτων, οι οποίοι είναι οι κατωτέρω, (Μακρή, 2019), ήτοι:

1. Να επιτευχθεί βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, βασισμένη στην καινοτομία και τον ανταγωνισμό,
2. Να υπάρχει πλήρης απασχόληση με αξιοπρεπείς συνθήκες για όλους τους πολίτες,
3. Να εξαλειφθεί η φτώχεια, να στηριχθεί η δημόσια υγεία και να μην υπάρχουν πλέον κοινωνικοί αποκλεισμοί,
4. Να εξαλειφθούν οι κοινωνικές ανισότητες και να υπάρξουν ίσες ευκαιρίες,
5. Να στηριχθεί η ποιοτική δημόσια παιδεία,
6. Να προστατευθεί το φυσικό κεφάλαιο της Ελλάδας, και να αποτελέσει γνώμονα για την κοινωνική ευημερία,
7. Να δημιουργηθούν θεσμοί με αποδοτικότητα, διαφάνεια και αξιοπιστία, και
8. Να προωθηθούν οι συνεργασίες και οι συμμετοχές στις δημοκρατικές διαδικασίες.

Η χώρα μας προκειμένου να εφαρμόσει τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης του ΟΗΕ, έχει εκπονήσει το Εθνικό Σχέδιο Εφαρμογής, στο οποίο αποτυπώνονται τα κεντρικά και μακροπρόθεσμα πολιτικά μέτρα, για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού. Ως εκ τούτου, απαραίτητη κρίνεται η παρακολούθηση και αξιολόγηση των επιπτώσεων των ανωτέρω πολιτικών, για την Ελληνική κοινωνία. Αυτό επιτυγχάνεται με τη χρήση μιας δέσμης εθνικών δεικτών παρακολούθησης της προόδου εφαρμογής των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, οι οποίοι αποτελούν μέρος των σχετικών 232 δεικτών του ΟΗΕ και των 100 της Eurostat (Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων, 2022).

Μέχρι τη θέσπιση του Εθνικού Στρατηγικού Σχεδίου για τη βιώσιμη ανάπτυξη, η χώρα μας δεν είχε αναπτύξει κάποιο αναπτυξιακό σχεδιασμό, στον οποίο θα κατάφερνε να ενσωματώσει και να εναρμονίσει τις ευρωπαϊκές, εθνικές, περιφερειακές και τοπικές πολιτικές. Δεν υπήρχε ολιστικός στρατηγικός σχεδιασμός, δυσχεραίνοντας την προσαρμογή της Ελλάδας στις διεθνείς προκλήσεις και τυχόν ευκαιρίες. Όπως είναι γνωστό, από τη δεκαετία του 80 μέχρι και τα νεότερα χρόνια, οι πελατειακές σχέσεις και η κακή διαχείριση των δημόσιων πόρων, σε συνδυασμό με τη δυσκαμψία του διογκωμένου δημόσιου τομέα, τη φοροδιαφυγή και τη διαφθορά, κατέστησαν την Ελλάδα τελευταίο τροχό της αμάξης της παγκοσμιοποίησης και των

διεθνών εξελίξεων. Έτσι με την Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στοχεύεται η δημοσιονομική σταθερότητα και βιωσιμότητα, αντιμετωπίζοντας το αναπτυξιακό έλλειμμα, με σχεδιασμό βασισμένο στους 17 στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2019).

Αναλυτικότερα, κεντρικές πολιτικές που προωθούνται από τον εν λόγω στρατηγικό σχεδιασμό, είναι η στήριξη της μικρομεσαίας επιχειρηματικότητας και η μετάβαση στην 4^η βιομηχανική επανάσταση με τη χρήση νέας ψηφιακής τεχνολογίας όπως το Διαδίκτυο των Πραγμάτων (IoT), των Μεγάλων Δεδομένων (Big Data) κ.α. Επίσης ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον τομέα της ενέργειας, του περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της υγείας, των μεταφορών κ.α. Με την ορθή χρήση των ευρωπαϊκών πόρων και την εκμετάλλευση της γεωγραφικής θέσης της χώρας, βάσει του στρατηγικού σχεδιασμού, μπορούν να μπου οι βάσεις για μια βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη. Στο γενικότερο πλαίσιο της αναπτυξιακής στρατηγικής, συμπεριλαμβάνεται η μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης των επιχειρήσεων, η παροχή κινήτρων για βελτιστοποίηση της παραγωγικότητας και αύξησης των επενδύσεων, αλλά και η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής. Ακόμα, προκειμένου να επιτευχθεί ο ολιστικός εθνικός στρατηγικός σχεδιασμός ανάπτυξης, θα πρέπει το χρέος της χώρας να είναι βιώσιμο, και το οικονομικό της περιβάλλον να χαρακτηρίζεται από χαμηλή αβεβαιότητα, ώστε να προσελκύονται οι επενδυτές (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2019).

Αναφορικά με την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, η Ελλάδα, τοποθετείται στην 37^η θέση ανάμεσα στις 193 χώρες του ΟΗΕ, αλλά δυστυχώς στην 32^η θέση ανάμεσα στις 37 χώρες του ΟΟΣΑ. Βέβαια, η πανδημία του Covid - 19 αποτέλεσε αρνητικό παράγοντα προς τη βιώσιμη ανάπτυξη παγκοσμίως, κυρίως λόγω της φτώχειας και της ανεργίας που προκάλεσε. Επιπλέον η πανδημία μπορούμε να πούμε ότι μείωσε το προσδόκιμο ζωής των ανθρώπων, διότι μειώθηκε η πρόσβαση σε τρόφιμα, καθώς επηρεάστηκε και η ψυχική υγεία των ανθρώπων από τον κατ' οίκον περιορισμό (Ασημακόπουλος, 2021).

Στον κοινωνικό πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης, εκτός από την εξάλειψη των κοινωνικών ανισοτήτων, την ισότητα των δύο φύλων κ.α., συμπεριλαμβάνεται και η κοινωνική ένταξη των μεταναστευτικών ομάδων. Άλλωστε η μετανάστευση αναγνωρίζεται από την Ατζέντα 2030 ως βασικό στοιχείο ανάπτυξης, καθώς οι

μετανάστες δεν αντιμετωπίζονται μόνο σαν ευπαθής ομάδα, αλλά και σαν παράγοντας ανάπτυξης. Όπως γνωρίζουμε η Ελλάδα είναι αποδέκτης συνεχόμενων μεταναστευτικών κυμάτων τα τελευταία χρόνια, με αποκορύφωση το 2015, όπου ο αριθμός των προσφύγων ανήλθε στις 861,630, με τους περισσότερους να φτάνουν από τη θάλασσα. Με την άφιξή τους στη χώρα μας, οι πρόσφυγες, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους είναι γυναίκες και παιδιά, χρήζουν άμεσης ιατρικής περίθαλψης, σωματικής λόγω των ακραίων συνθηκών του ταξιδιού αλλά και ψυχολογικής υποστήριξης, δεδομένου των βιωμάτων τους από τις πολεμικές επιθέσεις στις χώρες προέλευσης. Ως εκ τούτου, η περίθαλψή τους εμπίπτει στον στόχο σχετικά με τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας και ευημερίας για όλους, καθώς επίσης και στο στόχο για την ποιοτική παιδεία, διότι οι ανήλικοι πρόσφυγες θα πρέπει να μορφωθούν. Βέβαια μπορούμε να προσθέσουμε ότι φαίνεται να απομακρυνόμαστε από τους στόχους σχετικά με την υγεία, την κοινωνική ευημερία, την ισότητα των δύο φύλων κ.α., όταν αναφερόμαστε στα κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης μεταναστών, ή αλλιώς hotspot. Αν και δημιουργήθηκαν για μικρή παραμονή των προσφύγων σε αυτά, σε αρκετές περιπτώσεις η παραμονή τους υπερβαίνει τον ένα χρόνο, με αποτέλεσμα να δημιουργείται υπερπληθυσμός και να παραβιάζονται θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ασφάλεια, και η υγεία, καθώς σημειώνονται και αρκετά περιστατικά παρενόχλησης γυναικών (Actionaid, 2020).

Αναφερόμενοι στη βιώσιμη ανάπτυξη στην Ελλάδα, δε μπορούμε να παραλείψουμε την πρωτοβουλία Sustainable Greece 2020, μια δράση που μέσω συστηματοποιημένου διαλόγου σε εθνικό επίπεδο, επιδιώκεται να δημιουργηθεί ένα καινούριο μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο θα βασίζεται στη βιώσιμη ανάπτυξη. Αναλυτικότερα, με τη συνεργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Γερμανικού Συμβουλίου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, των Υπουργείων Οικονομικών, Ανάπτυξης και Τουρισμού, εταίρων από όλους τους τομείς της ελληνικής κοινωνίας, και τη συμμετοχή των πολιτών, διαμορφώνονται τα εργαλεία και τα μέσα προκειμένου να προωθηθεί η βιώσιμη ανάπτυξη, βάσει των αναγκών της ελληνικής κοινωνίας. Επιπλέον, στόχος της πρωτοβουλίας είναι η υποστήριξη των Οργανισμών ώστε να υιοθετήσουν πρακτικές βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά και να υποστηριχθεί η Ελληνική Κυβέρνηση κατά τη θέσπιση δημόσιων πολιτικών που θα προωθούν τη βιώσιμη ανάπτυξη (Sustainable Greece 2020, 2022).

Προκειμένου να καταγράφονται και να παρακολουθούνται οι δράσεις και οι πρωτοβουλίες για τη βιώσιμη ανάπτυξη σε εθνικό επίπεδο, έχει δημιουργηθεί το Παρατηρητήριο Βιώσιμης Ανάπτυξης. Μέσω του Παρατηρητηρίου μπορεί να προβληθεί η πορεία της χώρας μας βάσει των δράσεων και των πρωτοβουλιών σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη, αλλά και να λειτουργήσει σαν δεξαμενή γνώσης και εμπειριών, η οποία θα εμπλουτίζεται με πληροφορίες συνεχώς (Παρατηρητήριο Βιώσιμης Ανάπτυξης, 2022). Φυσικά δε μπορούμε να μην αναφερθούμε στον Ελληνικό Κώδικα Βιωσιμότητας, ένα δομημένο σύστημα αναφοράς, προκειμένου να τηρηθεί η διαφάνεια και η αυτοδέσμευση των Οργανισμών σε θέματα σχετικά με τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Σε συνεργασία με το Δίκτυο Υπεύθυνων Οργανισμών & Ενεργών Πολιτών (Quality Net Foundation) και το Γερμανικό Συμβούλιο για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, ο Ελληνικός Κώδικας Βιωσιμότητας, στοχεύει στην εξεύρεση κεφαλαίων, στην προώθηση των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές, δημοσιοποιεί μη χρηματοοικονομικές πληροφορίες, αναδεικνύει τις εταιρείες που προωθούν τη βιώσιμη ανάπτυξη στην Ελλάδα κ.α. (Ελληνικός Κώδικας Βιωσιμότητας, 2022). Να σημειωθεί ότι συνολικά οι δράσεις και οι πρωτοβουλίες που έχουν αναπτυχθεί από διάφορους φορείς, επιχειρήσεις, Οργανισμούς, πολίτες και λοιπούς, και έχουν καταγραφεί από το Παρατηρητήριο Βιώσιμης Ανάπτυξης, ανέρχονται σε περίπου 3.000, υποστηρίζοντας τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στη χώρα μας (Sustainable Greece 2020, 2022).

1.5 Τοπική & Περιφερειακή Βιώσιμη Ανάπτυξη

1.5.1 Γενικά για την τοπική & περιφερειακή βιώσιμη ανάπτυξη

Παραπάνω κάναμε λόγο για τους στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης και τη σημασία τους για την κοινωνική ευημερία, και τη διασφάλιση ενός καλύτερου και ποιοτικότερου μέλλοντος για τις επόμενες γενιές. Οι 17 στόχοι της Ατζέντας 2030, έχουν άμεση σχέση με τους στόχους που θέτουν οι Τοπικές και Περιφερειακές Αρχές. Οι πολιτικές που διαμορφώνουν και εφαρμόζουν γενικότερα, ώστε οι πολίτες να απολαμβάνουν μια ποιοτική ζωή, έχουν ως γνώμονα τους προαναφερθέντες στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης. Η ατζέντα 2030, όπως και άλλες παρόμοιες διεθνείς συμφωνίες, στοχεύουν στην εφαρμογή των εν λόγω πολιτικών και σε τοπικό επίπεδο. Η υιοθέτηση των 17 στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης από τους φορείς άσκησης

δημόσιας εξουσίας σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, συνεπάγεται την εφαρμογή ενός παγκόσμιου πλαισίου με κοινά όρια και κατευθύνσεις, δημιουργώντας συνεργασίες μεταξύ ενδιαφερομένων φορέων, χωρίς να υπάρχουν αποκλεισμοί, βρίσκοντας λύσεις σε περιφερειακά και τοπικά προβλήματα (Γκέκας, 2019).

Φυσικά η συμμετοχή των τοπικών αρχών είναι απαραίτητη προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης. Αν και οι πολιτικές προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης, που εφαρμόζονται σε πολλούς Δήμους και Περιφέρειες της χώρας μας είναι πολλές και σημαντικές, οι τοπικοί φορείς υλοποίησής τους, σε πολλές περιπτώσεις αδυνατούν να αναγνωρίσουν την άμεση δική τους σχέση με τους προαναφερθέντες στόχους. Για αυτό το λόγο χρειάζονται δράσεις που θα ευαισθητοποιήσουν τους τοπικούς παράγοντες να αναγνωρίσουν το ρόλο τους στην επίτευξη αυτών των στόχων (Γκέκας, 2019).

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε στο Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Δήμων & Περιφερειών (CEMR), το οποίο ουσιαστικά αποτελεί μια ευρύτερη ευρωπαϊκή ένωση τοπικών και περιφερειακών Κυβερνήσεων. Ρόλος τους είναι η συγκέντρωση εθνικών ενώσεων τοπικών και περιφερειακών κυβερνήσεων από περισσότερα από 40 ευρωπαϊκά κράτη, προκειμένου να οικοδομηθεί μια ενωμένη, δημοκρατική Ευρώπη, η οποία θα έχει τις βάσεις της στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Η δράση του εν λόγω συμβουλίου, μπορούμε να πούμε ότι συνοψίζεται σε δύο βασικούς πυλώνες, ήτοι την επιρροή της ευρωπαϊκής πολιτικής και νομοθεσίας στους Δήμους και τις Περιφέρειες, και την παροχή φόρουμ όπου μπορούν να συζητήσουν τοπικοί και περιφερειακοί φορείς, μέσω των εθνικών αντιπροσωπειών τους (Local & Regional Europe, 2022).

Η διοργάνωση συναντήσεων και εργαστηρίων εκπαιδευτικού περιεχομένου, η ανάδειξη του σημαντικού ρόλου των περιφερειακών και τοπικών οργάνων στην επίτευξη των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης, η ενσωμάτωση των τοπικών πολιτικών στα εθνικά στρατηγικά σχέδια καθώς και η διεθνής προβολή των μηνυμάτων των ευρωπαϊκών τοπικών και περιφερειακών κυβερνήσεων, είναι οι βασικότεροι τρόποι παρέμβασης του CEMR. Σε σχετική έρευνα του CEMR, απεδείχθη ότι το ποσοστό των αιρετών σε ευρωπαϊκούς Δήμους, που γνωρίζουν για τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης, βρίσκεται αρκετά χαμηλά (19%), ενώ για τους εργαζομένους σε αυτούς, είναι ανύπαρκτο. Αναφορικά με την Ελλάδα, τα αντίστοιχα αποτελέσματα είναι σε ακόμα πιο χαμηλά επίπεδα. Επομένως, δεδομένου ότι χωρίς την έμπρακτη συμμετοχή

των περιφερειακών και τοπικών διοικούντων και πολιτικών δρώντων και λοιπών, δε μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι της ατζέντας 2030, κρίνεται απαραίτητη η ενημέρωση, κατάρτιση και εκπαίδευση όλων των εμπλεκόμενων, ξεκινώντας από τοπικό και περιφερειακό επίπεδο (Γκέκας, 2019).

Φυσικά, θα πρέπει να υπάρξει συνεργασία αλλά και συνδυασμός των πολιτικών, των τοπικών, περιφερειακών, και εθνικών φορέων για να υλοποιηθεί η ατζέντα 2030. Όμως στην ελληνική Τοπική Αυτοδιοίκηση, όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές, υπάρχουν περιορισμοί στις τεχνικές και επιστημονικές δυνατότητες, οι οποίες είναι αναγκαίες για την έμπρακτη συμβολή των τοπικών φορέων σε αυτό το εγχείρημα. Θα πρέπει λοιπόν να υπάρξουν τρόποι, χρηματοδοτικά εργαλεία, σχέδιο κατάρτισης και ευαισθητοποίησης, κ.α., προκειμένου η ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση να συμμετέχει ενεργά στην επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, διότι μέσω αυτής της οδού, θα οδηγηθούμε σε ένα καλύτερο μέλλον, και σε αναβάθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης και της Ελλάδας γενικότερα (Γκέκας, 2019).

1.5.2 Βιώσιμη ανάπτυξη στο Δήμο Σητείας

Όπως προαναφέραμε, οι ΟΤΑ μπορούν να συνεισφέρουν τα μέγιστα στην αειφόρο ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο, καθώς ασκούν αρμοδιότητες που εμπίπτουν και στους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως η προστασία του περιβάλλοντος, π.χ. η διαχείριση αστικών αποβλήτων, αποχέτευση, διατήρηση χώρων πρασίνου, κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, πολεοδομικός σχεδιασμός κ.α. Η τοπική αυτοδιοίκηση αφενός έχει διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, διαχειρίζεται τους φυσικούς πόρους, και αφετέρου αποτελεί τον αμεσότερο πολιτειακό θεσμό. Σχεδιάζει και υλοποιεί την αναπτυξιακή στρατηγική της πορεία, διαμορφώνοντας τις κατάλληλες συνθήκες για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με άμεση εμπλοκή στη διαχείριση των φυσικών πόρων, σύμφωνα πάντα με το άρθρο 24 του Συντάγματος για την προστασία του περιβάλλοντος. Αποτελεί το συλλογικό εκφραστή της τοπικής κοινωνίας, και συμβάλει στην ενίσχυση των συμμετοχικών δημοκρατικών διαδικασιών, και τη συμμετοχή του λαού χωρίς εξαιρέσεις στις τοπικές υποθέσεις (Εξαρχουλέα, 2011)

Η γενικότερη αποστολή του Δήμου Σητείας ως πρωτοβάθμιος ΟΤΑ, σύμφωνα πάντα με τον Κώδικα Δήμων & Κοινοτήτων, συνοψίζεται στο να διευθετεί και να ρυθμίζει τις τοπικές υποθέσεις, να ικανοποιεί τις ανάγκες των Σητειακών πολιτών μέσα από την παροχή δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκεται η βιώσιμη ανάπτυξη, όπου δίνοντας έμφαση στους κυριότερους πυλώνες της, ήτοι την κοινωνία, το περιβάλλον, την οικονομία και τον πολιτισμό, στοχεύεται η επίτευξη ενός ποιοτικού τρόπου ζωής για τους πολίτες (Εθνικό Μητρώο Διοικητικών Διαδικασιών, 2022).

Βασικό αναπτυξιακό εργαλείο του Δήμου Σητείας, είναι ο Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας (ΟΑΣ), ο οποίος είναι μια αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία, και το Διοικητικό του Συμβούλιο αποτελείται από δημοτικούς φορείς, αλλά και από αγρότες, βιοτέχνες, επαγγελματίες του τουριστικού χώρου κ.α. Κύριος στόχος του οργανισμού είναι η γενικότερη τοπική ανάπτυξη, μέσα από την υλοποίηση αναπτυξιακών έργων, μελετών, υπηρεσιών και ειδικών πρωτοβουλιών, όπως η παροχή πληροφοριών, διάχυση τεχνογνωσίας, τεχνική και οργανωτική υποστήριξη κ.α. Φυσικά οι δράσεις, τα έργα, οι προμήθειες, οι υπηρεσίες κ.τ.λ., πραγματοποιούνται με την απορρόφηση περιφερειακών, εθνικών και ευρωπαϊκών κονδυλίων, αλλά και με δανεισμό. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας στον ευρύτερο Δήμο Σητείας, ενισχύεται η τοπική οικονομία, αξιοποιούνται οι τοπικοί πόροι, αναβαθμίζεται το παραγωγικό επίπεδο, ενθαρρύνεται η ομαδική συνεργασία κ.α. Είναι γεγονός ότι ο ΟΑΣ έχει χαρακτηριστεί ως υποδειγματικός φορέας τοπικής ανάπτυξης, από φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας, Σχετικά με τον ΟΑΣ, 2022).

Από το 1988 έως σήμερα ο ΟΑΣ έχει διατελέσει πολύ σημαντικό έργο για την τοπική ανάπτυξη, εκτελώντας σημαντικά έργα και δράσεις, όπως η εγκατάσταση της πρώτης ανεμογεννήτριας 500KW η οποία άνοιξε το δρόμο για την τοποθέτηση αιολικών πάρκων στην περιοχή, και ως εκ τούτου έβαλε τις βάσεις για την αειφόρο ανάπτυξη και τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ). Ακόμα σημαντικά έργα είναι η δημιουργία πειραματικής μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων των ελαιουργείων της περιοχής, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, δράσεις για την τοπική ανάπτυξη και την απασχόληση, προώθηση των τοπικών προϊόντων, προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού, ευρωπαϊκό πανεπιστημιακό εργαστήριο για το περιβάλλον, δημιουργία αιολικών πάρκων, προώθηση του αγροτουρισμού, φυσιολατρικές και

πολιτιστικές διαδρομές στην επαρχία Σητείας, προστασία του περιβάλλοντος και βιώσιμη ανάπτυξη, κ.α. Μέσω των ανωτέρω, επιτεύχθηκαν αξιόλογα αναπτυξιακά αποτελέσματα, επενδύθηκαν στην περιοχή πολλά εκατομμύρια ευρώ, κυρίως μέσω Ευρωπαϊκών πόρων, ενισχύοντας την τοπική οικονομία, και δημιουργήθηκαν πολλές νέες θέσεις εργασίας. Επιπροσθέτως, μέσω των δράσεων του ΟΑΣ, αξιοποιούνται οι φυσικοί πόροι και τα τοπικά προϊόντα, τα οποία μεταξύ άλλων αποτελούν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του τόπου, όπως το ελαιόλαδο, το κρασί και άλλα, που θα αναλύσουμε σε επόμενα κεφάλαια (Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας, 2022).

Εκτός όμως από τον ΟΑΣ, στον τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης του Δήμου Σητείας, θα πρέπει να αναφέρουμε τις δράσεις του Δημοτικού Οργανισμού Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας (Δ.Ο.Κ.Α.Σ.), ενός Ν.Π.Δ.Δ. που παρέχει ιδιαίτερα σημαντικές υπηρεσίες πολιτιστικού, κοινωνικού, οικονομικού και περιβαλλοντικού περιεχομένου. Ορισμένες από αυτές σχετίζονται με τους τομείς κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης, παιδείας, αθλητισμού, και περιβάλλοντος. Μέσω του Δ.Ο.Κ.Α.Σ. υλοποιούνται τα προγράμματα «Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής», «Βοήθεια στο Σπίτι», λειτουργούν βρεφονηπιακοί σταθμοί, το ωδείο της πόλης, το Κ.Α.Π.Η., η φιλαρμονική, η δημοτική βιβλιοθήκη κ.α. Φυσικά δε μπορούμε να μην αναφέρουμε τη λειτουργία του διεθνές Γεωπάρκου Σητείας της UNESCO, στο οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω (Δήμος Σητείας, ΔΟΚΑΣ, 2022).

Στον τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης στο Δήμο Σητείας, είναι ιδιαίτερα σημαντική η εκπόνηση του Σχεδίου Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας (Σ.Β.Α.Κ.), με το οποίο περιορίζεται η κυκλοφορία των αυτοκινήτων και των μηχανοκίνητων δίκυκλων, και προωθούνται οι ήπιες μορφές μετακίνησης, όπως το ποδήλατο, το περπάτημα και τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Είναι ένα στρατηγικό σχέδιο που οργανώνει τις μετακινήσεις των Σητειακών πολιτών και τη διανομή των εμπορευμάτων, δίνοντας προτεραιότητα στη μετακίνηση των ανθρώπων, έναντι των οχημάτων. Το Σ.Β.Α.Κ. αποτελεί μεταξύ άλλων, χρηματοδοτικό εργαλείο προκειμένου να υλοποιηθούν έργα, και να εκπονηθούν μελέτες, σχετικά με τη βιώσιμη κινητικότητα. Οι στόχοι του αφορούν σε τρεις πυλώνες, (ΣΒΑΚ Δήμου Σητείας, 2022) ήτοι:

1. Στην προστασία του περιβάλλοντος, όπως η μείωση της κατανάλωσης ενέργειας για τις μετακινήσεις, προστασία του οικιστικού περιβάλλοντος κ.α.
2. Στην κοινωνική ευημερία, π.χ. η βελτίωση της δημόσιας υγείας μέσω καθαρότερης ατμόσφαιρας, βελτίωση προσβασιμότητας σε άτομα με αναπηρίες, άρση των κοινωνικών αποκλεισμών στις μετακινήσεις, ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών στο σύστημα μεταφορών κ.α.
3. Στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, μέσω της διαχείρισης της τουριστικής εποχικότητας και η προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αύξηση της αποδοτικότητας στις μεταφορές, κ.α.

Αξίζει να αναφέρουμε, ότι ο Δήμος Σητείας είναι μέλος του Δικτύου Πόλεων για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και Κυκλική Οικονομία, με διακριτικό τίτλο *Βιώσιμη Πόλη*, το οποίο υποστηρίζει τους Δήμους στην υποβολή προτάσεων, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων, και να υλοποιήσουν τα σχετικά έργα. Αυτά τα έργα αφορούν στους τομείς της βιώσιμης ανάπτυξης & αειφορίας, της προστασίας του περιβάλλοντος, της κυκλικής οικονομίας, και της έξυπνης διαχείρισης ενέργειας (Βιώσιμη πόλη, 2022). Ακόμα ο Δήμος Σητείας συμμετέχει στο σύμφωνο των Δημάρχων, μια ευρωπαϊκή πρωτοβουλία προκειμένου να μειωθούν οι εκπομπές αερίου του άνθρακα (CO₂), μέσα από τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας σε δημόσια κτήρια, στο δημοτικό φωτισμό, στα οχήματα και τις μεταφορές κ.α. Ο στόχος αυτός θα εκπληρωθεί βάσει του Σχεδίου Δράσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΣΔΑΕ), λαμβάνοντας συγκεκριμένα μέτρα μείωσης των εν λόγω εκπομπών, με χρονοδιαγράμματα (Δήμος Σητείας, Σύμφωνο των Δημάρχων, 2015).

Δεν πρέπει να παραλείψουμε το μνημόνιο συνεργασίας του Δήμου Σητείας με το Υπουργείο Ναυτιλίας & Νησιωτικής Πολιτικής, και αναπτυξιακούς φορείς του τόπου, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν οι απαραίτητες μελέτες για να διαμορφωθεί ένα ολοκληρωμένο masterplan, για τη βιώσιμη ανάπτυξη της Σητείας (Υπουργείο Ναυτιλίας & Νησιωτικής Πολιτικής, 2022). Ακόμα ένα σημαντικό έργο που θα υλοποιηθεί στη πόλη της Σητείας είναι η ανάπλαση και περιβαλλοντική αναβάθμιση οδών και πλατωμάτων κεντρικού τμήματος πόλης Σητείας, έργο που χρηματοδοτείται από την Περιφέρεια Κρήτης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), ύψους 2.020.000,00 € και εντάσσεται στον Άξονα «Βιώσιμη Ανάπτυξη με αναβάθμιση του περιβάλλοντος και αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στην Κρήτη». Έτσι με την εν λόγω παρέμβαση, θα αναβαθμιστεί η πόλη στο

μεγαλύτερο τμήμα της, λειτουργικά, αισθητικά και βιοκλιματικά (Ναυτεμπορική, 2021).

Αν και θα μπορούσαμε να επεκταθούμε στο θέμα σχετικά με τις δράσεις του Δήμου Σητείας για τη βιώσιμη ανάπτυξη, θα κλείσουμε το παρόν κεφάλαιο κάνοντας αναφορά στο τοπικό σχέδιο αποκεντρωμένης διαχείρισης αποβλήτων του Δήμου Σητείας. Ένα σχέδιο το οποίο αναλύει και αξιολογεί το υφιστάμενο πλαίσιο διαχείρισης αποβλήτων στο Δήμο, προτείνοντας λύσεις, πρακτικές και μεθόδους, ώστε να εξοικονομηθούν οικονομικοί και φυσικοί πόροι, να προστατευθεί το περιβάλλον, η δημόσια υγεία, να μειωθεί το κόστος διαχείρισης των αποβλήτων, και να προωθηθούν οι οικολογικές και περιβαλλοντικές βιώσιμες επενδύσεις στον εν λόγω τομέα, στην περιοχή (Δήμος Σητείας, Διεύθυνση Περιβάλλοντος & Πρασίνου, 2016).

2. Ελιά και ελαιόλαδο

2.1 Γενικά για το ελαιόλαδο

Από την αρχαία ελληνική μυθολογία γίνεται αναφορά στη Θεά Αθηνά, τη Θεά της σοφίας και της γονιμότητας, η οποία φύτεψε στο ξακουστό βράχο της Ακρόπολης, την ιερή ελιά, χαρίζοντας στην ανθρωπότητα ένα από τα πολυτιμότερα αγαθά της φύσης. Η ελιά και τα προϊόντα της αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού και της θρησκείας, και λατρεύτηκε όσο κανένα άλλο αγαθό. Ρίζωσαν στην ελληνική παράδοση, συνδέθηκαν με θεούς και ήρωες, και καθόρισαν την ελληνική ταυτότητα και συνείδηση (ATHENA, 2022).

Τόσο το ίδιο το προϊόν του ελαιολάδου όσο και το δέντρο της ελιάς, έχει συμβάλει όσο τίποτε άλλο στην διαμόρφωση και εξέλιξη του ελληνικού πολιτισμού, μέσα από μια μακρά πορεία χιλιάδων ετών, συνδέοντας το χθες με το σήμερα. Το ελαιόλαδο έχει διττή σημασία, καθώς εκτός από διατροφικό είναι και πολιτιστικό αγαθό, όχι μόνο για της Ελλάδας, αλλά και άλλων μεσογειακών λαών. Ταυτίστηκε με την περιοχή της Μεσογείου, με τους ελαιώνες να απλώνονται από τις παραθαλάσσιες, νησιωτικές, ξηρές περιοχές, μέχρι τις ψηλές και δύσβατες βουνοκορφές. Η εικόνα της ελιάς χαρακτήρηκε πάνω σε νομίσματα, σε θρησκευτικά λατρευτικά σύμβολα, σε τοιχογραφίες, και ταυτίστηκε με πόλεις και Θεούς. Το ελαιόλαδο από αρχαιοτάτων

χρόνων χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή αρωμάτων, για ιατρικούς σκοπούς, στη διατροφή, στο φωτισμό κ.α. και η εν λόγω τεχνογνωσία διαχεόταν μεταξύ των μεσογειακών λαών, όπως αποκαλύπτουν τα αρχαιολογικά ευρήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αφιέρωση από το Ραμψή το Γ' στο θεό Ρα του ήλιου, άριστης ποιότητας ελαιολάδου, προκειμένου να ανάβουν τους λύχνους, όπως μας αποκαλύπτει μια αιγυπτιακή επιγραφή (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

2.2 Το ελαιόδεντρο

2.2.1 Τα χαρακτηριστικά του ελαιόδεντρου

Το ελαιόδεντρο είναι αυτοφυές δέντρο στην περιοχή της Μεσογείου για χιλιάδες χρόνια. Απολιθωμένα φύλλα ελιάς που βρέθηκαν στη Σαντορίνη, μαρτυρούν την παρουσία του δέντρου στην περιοχή πριν από 50-60.000 χρόνια. Αρχαιολογικά ευρήματα γύρης ελιάς που βρέθηκαν στην περιοχή της Κύμης Ευβοίας καθώς και στην ευρύτερη περιοχή της δυτικής Πελοποννήσου αποδεικνύουν την καλλιέργεια ελιάς από το 2000 π.Χ. με κορύφωση το 1000 π.Χ. Το γεγονός αποδεικνύεται και από παραστάσεις των Μινωικών και Μυκηναϊκών χρόνων. Πρόγονος του σημερινού ελαιόδεντρου είναι η αγριελιά, η οποία συναντάται και στις μέρες μας στην Κρήτη, στην Πελοπόννησο και άλλες μεσογειακές περιοχές. Υπάρχουν εικασίες ότι η συστηματοποιημένη καλλιέργεια της ελιάς ξεκίνησε τη νεολιθική εποχή από τους κατοίκους της Κρήτης, οι οποίοι εξημέρωσαν τις αγριελιές και τις έκαναν παραγωγικά δέντρα. Εκτιμάται ότι η αλματώδης άνοδος του Μινωικού πολιτισμού οφείλεται στη συστηματική καλλιέργεια της ελιάς, γεγονός που επιβεβαιώνει η εύρεση κουκουτσιών ελιών από ήμερα δέντρα στην περιοχή του Μύρτου Ιεράπετρας αλλά και στην Κνωσό, κατά την πρωτομινωική περίοδο. Κατά τη μεσομινωική περίοδο δε (2100-1500 π.Χ), η καλλιέργεια της ελιάς αποτελούσε τη βασική ασχολία των Μινωιτών. Ιδιαίτερα σημαντική απόδειξη της χρήσης του ελαιολάδου για φωτισμό, αποτελεί η εύρεση λύχνων στην περιοχή της Σητείας της Κρήτης (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Το ελαιόδεντρο όπως αναφέραμε, είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό είδος δέντρου του μεσογειακού χώρου, ανήκει στην οικογένεια των ελαιϊδών (oleaceae) και περιλαμβάνει 35 είδη. Οι ιδανικές συνθήκες στις οποίες ευδοκιμεί, χαρακτηρίζονται

από ήπιους χειμώνες, θερμά καλοκαίρια και ηλιοφάνεια χωρίς έντονη υγρασία. Φυσικά και άλλες περιοχές εκτός μεσογείου έχουν επιχειρήσει να καλλιεργήσουν ελαιόδεντρα, όπως η Ασία, η Αυστραλία, η Αμερική κ.α., χωρίς ενθαρρυντικά αποτελέσματα. Στην Ελλάδα μπορούμε να συναντήσουμε ελαιόδεντρα που παράγουν καρπό είτε για ελαιόλαδο, είτε για επιτραπέζιες ελιές. Σε πολλές περιοχές, όπως στη Σητεία, η ελιά είναι μονοκαλλιέργεια, και υπολογίζεται ότι στο νησί της Κρήτης καλλιεργούνται πάνω από 35.000.000 ελαιόδεντρα (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003). Σε παγκόσμια κλίμακα, η συνολική επιφάνεια που καταλαμβάνει η καλλιέργεια της ελιάς, υπολογίζεται σε περίπου 100 εκατομμύρια στρέμματα, παράγονται σχεδόν 10 εκατομμύρια τόνοι καρπού, με πιο σημαντικές παραγωγικές χώρες να είναι η Ισπανία, η Ιταλία και η Ελλάδα (Καρατάσιου & Κάλφας, 2018).

Εικόνα 5 - Ελαιόδεντρο

2.2.2 Καλλιέργεια ελαιοδέντρου

Η καλλιέργεια της ελιάς περιλαμβάνει αρκετά διαφορετικά στάδια και εργασίες, όπως τη φύτευση, το κλάδεμα, το πότισμα, τη λίπανση, το ψέκασμα, το όργωμα, και τη συγκομιδή. Κατά τη φύτευση θα πρέπει να επιλεγεί το κατάλληλο μέρος, και να τεθούν συγκεκριμένοι στόχοι, όπως η απόκτηση υψηλής και σταθερής παραγωγής, η περιβαλλοντική βιωσιμότητα του ελαιώνα, η διασφάλιση υψηλής

ποιότητας ελαιολάδου, και η ελαχιστοποίηση του διαχειριστικού κόστους. Προκειμένου να επιλεγεί η κατάλληλη περιοχή για την εγκατάσταση ενός νέου ελαιώνα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη σημαντικοί παράγοντες, όπως το κλίμα, καθώς η ελάχιστη θερμοκρασία επιβίωσης του φυτού είναι -15°C και μέγιστη $+45^{\circ}\text{C}$, ενώ η ιδανική θερμοκρασία κατά τους χειμερινούς μήνες είναι περίπου $4-7^{\circ}\text{C}$, στους οποίους διαφοροποιούνται τα μπουμπούκια των ανθών, και παράλληλα μειώνονται οι παθογόνοι μικροοργανισμοί. Επίσης σημαντικοί παράγοντες είναι η ποιότητα του εδάφους, η κατανομή των βροχοπτώσεων, η υγρασία, οι άνεμοι, η χιονόπτωση, η πρόσβαση σε αρδευτικό δίκτυο, η διαθεσιμότητα ελαιουργείων και εργατών στην περιοχή, κ.α. (Olive4climate, 2016).

Μια ιδιαίτερα σημαντική καλλιεργητική φροντίδα είναι το κλάδεμα της ελιάς, το οποίο πραγματοποιείται με κλαδευτικά ψαλίδια ή αλυσοπρίονα, και μπορεί να είναι είτε κλάδεμα διαμόρφωσης, είτε καρποφορίας, είτε ανανέωσης. Το κλάδεμα διαμόρφωσης πραγματοποιείται κατά τα πρώτα τρία χρόνια ανάπτυξης του δέντρου, όπου και διαμορφώνεται το σχήμα του κυρίως σαν ανοιχτό κύπελλο. Κατά το κλάδεμα καρποφορίας, αφαιρείται η πυκνή βλάστηση, τα ξερά κλαδιά και τα μέρη του δέντρου που επισκιάζουν τον κορμό και τους βραχίονες, προκειμένου να εξασφαλίζεται καλός αερισμός του δέντρου, να διευκολύνεται η καταπολέμηση των παθογόνων μικροοργανισμών και η συγκομιδή. Στο κλάδεμα ανανέωσης τα δέντρα κλαδεύονται αυστηρά, αφαιρώντας μεγάλο μέρος της βλάστησης λόγω αδυναμίας καρποφορίας, ή λόγω ιδιαίτερης δυσκολίας στη συγκομιδή λόγω ύψους, προκειμένου να ανανεωθεί η βλάστηση κοντά στον κορμό (Καρατάσιου & Κάλφας, 2018)

Ίσως από τα πιο σημαντικά στοιχεία στην καλλιέργεια της ελιάς είναι η άρδευση, διότι συμβάλει στην αύξηση της βλάστησης, στην υγιή ανθοφορία, στην καρπόδεση, στην ποσοτική και ποιοτική παραγωγή ελαιολάδου, και γενικότερα στην ευημερία του δέντρου. Τα ελαιόδεντρα δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζουν έλλειψη νερού, ιδιαίτερα κατά τα κρίσιμα στάδια, τα οποία εν συντομία είναι κατά την ανθοφορία και καρπόδεση (Μάρτιο – Ιούνιο), αλλά και κατά τη σκλήρυνση του πυρήνα του καρπού (Αύγουστο – Σεπτέμβριο). Ακόμα μια σημαντική καλλιεργητική φροντίδα για τα ελαιόδεντρα είναι η λίπανση με ανόργανα λιπάσματα ή οργανικά, όπως ζωική κοπριά ή κομπόστ. Με τη σωστή ανάλυση του εδάφους και την κατάλληλη λίπανση, μπορεί να επιτευχθεί ικανοποιητική απόδοση στην ελιά και να αποφευχθούν προβλήματα τροφopenίας και φυτοπροστασίας. Φυσικά για ένα σωστό

πρόγραμμα λίπανσης θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το ιστορικό του ελαιώνα, οι τοπικές εδαφο-κλιματολογικές συνθήκες και το ύψος παραγωγής ελαιοκάρπου (Καρατάσιου & Κάλφας, 2018).

Για την προστασία των ελαιοδέντρων από παθογόνους μικροοργανισμούς και ασθένειες, είναι απαραίτητο το καλό κλάδεμα ώστε να αερίζεται και να φωτίζεται επαρκώς το δέντρο, να υπάρχει σωστή λίπανση και άρδευση, και να καταπολεμούνται τα ζιζάνια. Συνοπτικά, οι κυριότεροι εχθροί της ελιάς είναι ο δάκος, η βαμβακίαση, το λεκάνιο, ο πυρηνοτρίτης, τα ακάρεα κ.α., ενώ μερικές από τις πιο συνηθισμένες ασθένειες είναι βερτισιλλίωση, το γλοιοσπόριο, η καρκίνωση, το κυκλοκόνιο κ.α. (Καρατάσιου & Κάλφας, 2018).

Η συγκομιδή του ελαιοκάρπου, η οποία αποτελεί την πιο δαπανηρή εργασία της καλλιέργειας, μπορεί να αφορά στη συγκομιδή είτε επιτραπέζιων είτε ελαιοποιήσιμων ποικιλιών. Για τις ελαιοποιήσιμες ποικιλίες η περίοδος συγκομιδής τοποθετείται από τα μέσα Οκτώβρη έως και τέλος Ιανουαρίου, ανάλογα με την περιοχή και τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν. Συνήθως κατάλληλη περίοδος είναι όταν το χρώμα του καρπού αλλάζει χρώμα, και από πράσινο σταδιακά μαυρίζει. Οι καρποί συλλέγονται είτε με το χέρι είτε μηχανικά (Καρατάσιου & Κάλφας, 2018). Στην περιοχή της Κρήτης, και πιο συγκεκριμένα στην ανατολική που δραστηριοποιούμαι προσωπικά ως αγρότης και ελαιοπαραγωγός, ο συνηθέστερος τρόπος συγκομιδής είναι μηχανικά, με τη χρήση ελαιοραβδιστηκών βενζινοκίνητων μηχανών. Οι εν λόγω μηχανές παράγουν ρεύμα, ώστε να τροφοδοτήσουν μακριές βέργες από αλουμίνιο ή ανθρακονήματα, στην άκρη των οποίων υπάρχουν κεφαλές με πλαστικές προεξοχές που είτε γυρίζουν κυκλικά και χτυπούν τους καρπούς, είτε δονούνται και τους ρίχνουν σε στρωμένα νάιλον πανιά. Έπειτα συγκεντρώνονται οι καρποί, μπαίνουν σε τσουβάλια ή πλαστικά κιβώτια και μεταφέρονται στο ελαιουργείο για επεξεργασία και την τελική παραγωγή του ελαιολάδου.

Κατά το τελικό στάδιο, οι καρποί που συλλέχθηκαν παραδίδονται στο ελαιοτριβείο, ώστε να μεταποιηθούν. Αρχικά τοποθετούνται σε πλαστικά κιβώτια, όπου αποθηκεύονται προσωρινά μέχρι να επεξεργαστούν, και όχι για διάστημα μεγαλύτερο των 4-5 ημερών, διότι σταδιακά μειώνεται η περιεκτικότητά τους σε νερό, και υποβαθμίζεται η ποιότητα του ελαιολάδου.

Στη συνέχεια οι καρποί χύνονται στην κοφινίδα, μια κεντρική σκάφη, όπου με τη βοήθεια μιας κυλιόμενης ταινίας, περνάνε από το στάδιο της απομάκρυνσης των φύλλων και λοιπών περιττών υλών, και εν συνεχεία πλένονται.

Εικόνα 6 - Στάδιο 1 - καθαρισμός

Έπειτα ο καρπός συνθλίβεται με τη βοήθεια ειδικών μηχανών, και μετά ζυμώνεται ώσπου να γίνει μια ομοιόμορφη πάστα. Κατά τη ζύμωση ή μάλαξη η πάστα θερμαίνεται αλλά σε σχετικά χαμηλή θερμοκρασία, με χρήση ζεστού νερού.

Εικόνα 7 - Στάδιο 2 - μάλαξη

Στη συνέχεια ακολουθεί η φάση της εξαγωγής, όπου με τη χρήση του μηχανήματος του διαχωριστήρα, διαχωρίζεται το ελαιόλαδο από τον πυρήνα

(κουκούτσι) της ελιά και τα υπόλοιπα απόβλητα - παραπροϊόντα.

Εικόνα 8 - Στάδιο 3 - διαχωρισμός

Ακολουθεί η φυγοκέντριση, κατά την οποία με τη χρήση του φυγοκεντρικού εξαγωγέα απομακρύνονται όλα τα υπολείμματα νερού από το ελαιόλαδο, και το τελικό προϊόν ελαιολάδου είναι έτοιμο.

Εικόνα 9 - Στάδιο 4 - τελικό προϊόν

Θα πρέπει να αναφέρουμε όμως περιληπτικά τις επιπτώσεις που έχει επιφέρει η αλλαγή του κλίματος τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα στην περιοχή της νότιας και ανατολικής μεσογείου. Αναλυτικότερα, με εξαίρεση την ελαιοκομική χρονιά που πέρασε, όπου η παραγωγή ήταν αρκετά υψηλή, με καλή ποιότητα ελαιολάδου και καλές τιμές πώλησης, τις προηγούμενες χρονιές παρατηρήθηκε μειωμένη παραγωγή

λόγω της προβληματικής καρπόδεσης, από τις υψηλές θερμοκρασίες λόγω των συνεχιζόμενων νότιων ανέμων που έπνεαν κατά τη χειμερινή περίοδο.

Οι παρατεταμένες ξηρασίες, και οι υψηλές θερμοκρασίες κατά την καλοκαιρινή και φθινοπωρινή περίοδο ευνόησαν τον πληθυσμό του δάκου, καταστρέφοντας μεγάλο μέρος της παραγωγής, ενώ σε πολλές περιπτώσεις, πολλά στρέμματα ελαιώνων κάηκαν ολοσχερώς από τις πυρκαγιές, όπως για παράδειγμα στην Εύβοια και στην Δυτική Πελοπόννησο. Αντιθέτως στην Δυτική Μακεδονία, φαίνεται να ευνοείται η καλλιέργεια της ελιάς, με τους νέο – εγκατεστημένους ελαιώνες να αναπτύσσονται ζωνρά και εύρωστα. Οι επιστήμονες πλέον μπορούν με σχετική ακρίβεια να προβλέψουν παρόμοιες επιπτώσεις από την άνοδο της θερμοκρασίας κατά 1,5 έως 2 βαθμούς κελσίου, και τη μείωση των βροχοπτώσεων σε βάθος 30ετίας, και να παροτρύνουν τους αγρότες να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων, ακολουθώντας τις συμβουλές των ειδικών (Βουλουδάκης, 2021).

2.3 Σύντομη ιστορική αναδρομή

Στο σημείο αυτό, θα κάνουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή για τον τρόπο της συγκομιδής και μεταποίησης του ελαιολάδου τα παλαιότερα χρόνια, πριν την εξέλιξη της τεχνολογίας. Μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, η συλλογή του ελαιοκάρπου πραγματοποιούνταν με τα χέρια. Άφηναν τον καρπό να πέσει στο έδαφος και τον μάζευαν έναν – έναν με τα χέρια.

Εικόνα 10 - Το μάζεμα της ελιάς στην Πρέβελη Κρήτης, 1911.

Στη συνέχεια τον μετέφεραν στο σπίτι, όπου τον αποθήκευαν για αρκετές μέρες, μέχρι να μαζευτεί μια ικανοποιητική ποσότητα καρπού, και να τον πάνε στο ελαιοτριβείο. Ήταν μια ιδιαίτερα χρονοβόρα και επίπονη διαδικασία, και η παρατεταμένη αποθήκευση του καρπού, επέφερε κακές ποιότητες ελαιολάδου. Με το πέρασμα των ετών ανακαλύφθηκαν τα ελαιόπανα, ή «παλέτσες», ειδικά υφάσματα που τα άπλωναν κάτω από τα δέντρα και συσώρευαν τον καρπό ευκολότερα και γρηγορότερα. Παράλληλα χτυπούσαν τις ελιές με ξύλινα ραβδιά, ρίχνοντας τον καρπό μαζί με αρκετά φύλλα και κλαδιά, πάνω στις παλέτσες. Λόγω των πολλών κλαδιών και φύλλων, και δεδομένου ότι δεν υπήρχε τότε η δυνατότητα αυτόματης απομάκρυνσης από τα μηχανήματα του εργοστασίου, έπρεπε να τα απομακρύνουν πριν τα πάνε στο ελαιοτριβείο. Έτσι λοιπόν η επόμενη διαδικασία ήταν το «λίχνισμα». Με τη βοήθεια ενός πιάτου, πετούσαν τις ελιές στον αέρα, με προσοχή να συγκεντρωθούν σε ένα σωρό σε απόσταση περίπου τριών – τεσσάρων μέτρων. Η παρουσία του αέρα σε αυτή τη διαδικασία ήταν απαραίτητη, καθώς σύμφωνα με το νόμο της βαρύτητας, ο ελαιόκαρπος ως πιο βαρύς, με το πέταγμα έφτανε ως την απέναντι μεριά, τα φύλλα όμως όχι. Στη συνέχεια τοποθετούσαν τον καρπό σε τσουβάλια, και τον αποθήκευαν στα σπίτια τους οι αγρότες, έως ότου μαζευτεί

αρκετή ποσότητα για να αλέσουν. Εάν επρόκειτο να μείνει ο καρπός πολλές μέρες αποθηκευμένος, και προκειμένου να μην αλλοιωθεί πολύ η ποιότητά του, τον πασπάλιζαν με αλάτι (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Αξιοσημείωτο είναι το εθιμικό δίκαιο που επικρατούσε στους κρητικούς ελαιώνες της παλιάς εποχής, καθώς όταν ένας παραγωγός τελειώνει το μάζεμα των ελιών με τα χέρια από το έδαφος, μπορούσαν όσοι είχαν ανάγκη να πάνε στο συγκεκριμένο χωράφι, και να μαζέψουν όσες ελιές είχαν απομείνει κάτω. Το εν λόγω έθιμο ονομαζόταν «ραντολόι», ή αλλιώς «κουκολόι», και αντικατόπτριζε την κοινωνική αλληλεγγύη και την προσφορά στο συνάνθρωπο, έχοντας τις ρίζες του στα προϊστορικά χρόνια. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο επίσημος χαρακτήρας του «ραντολοΐσματος», αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στις εκκλησίες, μετά το πέρας της λειτουργίας, ο παπάς ανέφερε ποιοι παραγωγοί είχαν τελειώσει το μάζεμα των ελιών, ώστε να πάνε οι έχοντες ανάγκη και να μαζέψουν τα απομεινάρια. Μέχρι και τη δεκαετία του 60', προκειμένου οι μαθητές να αγοράσουν τα σχολικά τους είδη, μάζευαν ελιές και πουλούσαν το λάδι. Με τον ίδιο τρόπο, εξυπηρετούνταν και βασικές λειτουργικές ανάγκες των σχολείων της εποχής, με τους διδασκάλους να οργανώνουν εκδρομές με τους μαθητές για να μαζέψουν ελιές, να πουλήσουν το λάδι, και να αποκομίσουν έσοδα (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Η παραγωγή του ελαιολάδου από τα προϊστορικά χρόνια δεν γίνονταν με την ευκολία των σύγχρονων μεθόδων με τη χρήση μηχανημάτων. Υπήρχαν πολλές μικρές οικοτεχνικές εγκαταστάσεις, όπου συνήθως έστυβαν τις ελιές σε πέτρινα δοχεία και με την προσθήκη νερού, έπαιρναν το λάδι το οποίο ανέβαινε στην επιφάνεια, ως ελαφρύτερο. Σε πολλά χωράφια υπήρχαν διάσπαρτα υπαίθρια ελαιοτριβεία, με βάση μια επίπεδη στρογγυλή πέτρα με αυλακώσεις οι οποίες οδηγούσαν το ελαιόλαδο σε πήλινα δοχεία. Με την ανάπτυξη του πολιτισμού και της τεχνολογίας, οι άνθρωποι από τον 6^ο αιώνα π.χ. έκαναν χρήση του μοχλού, όπου με τη βοήθεια ειδικών πέτρινων βαρών, συμπιέζαν τις ελιές που είχαν τοποθετήσει σε πλεκτούς σάκους, και

το λάδι που παρήγαγαν έρεε σε δοχεία αποθήκευσης (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Εικόνα 11 - Ελαιοτριβείο με μοχλούς, 6ος αιώνας π.Χ.

Στη συνέχεια των χρόνων, με την περαιτέρω εξέλιξη της τεχνολογίας και την αύξηση της παραγόμενης ποσότητας ελαιοκάρπου, επινοήθηκε ένα νέο είδος ελαιοτριβείου, κάνοντας χρήση της μυλόπετρας. Πιο συγκεκριμένα, σε μια μεγάλη επίπεδη πλάκα (αλώνι), τοποθετούνταν οι ελιές και στη μέση ένα όρθιο δοκάρι, το οποίο έθετε σε κυκλική κίνηση δύο στρογγυλές κυρτές πέτρες σαν τροχούς, τις μυλόπετρες, οι οποίες με τη σειρά τους συνέθλιβαν τον ελαιοκαρπο χωρίς να θρυμματίσουν τον πυρήνα τους. Η εν λόγω πρακτική έγινε ευκολότερη, όταν χρησιμοποιήθηκαν ζώα για να γυρίζουν τις μυλόπετρες. Στη συνέχεια, ο αλεσμένος ελαιοκαρπος τοποθετούνταν σε πλεκτά σακιά μικρού πάχους, τα οποία τοποθετούνταν σε ειδικό πιεστήριο με κοχλία, όπου πιέζοντας έβγαινε το λάδι. Από τη δεκαετία του 1930 – 1940 και έπειτα, όπου η τεχνολογική εξέλιξη ήταν ραγδαία,

δημιουργήθηκαν υδραυλικά πιεστήρια κ.α., οι μέθοδοι αυτοί εγκαταλείφθηκαν.

Εικόνα 12 - Ελαιοτριβείο με μολόπετρες

2.4 Ποιότητες ελαιολάδου

Σε διεθνή κλίμακα, υπάρχουν κάποιες σταθερές, οι οποίες χρησιμοποιούνται προκειμένου να αξιολογηθεί ένα ελαιόλαδο και να καταταχθεί ποιοτικά. Η γεύση, το άρωμα και το χρώμα, λαμβάνονται υπόψη από τους αξιολογητές, καθώς σημαντικό ρόλο παίζουν και ο τρόπος παραγωγής του ελαιολάδου, η οξύτητά του και τα οργανοληπτικά του χαρακτηριστικά. Το χρώμα ενός καλού λαδιού, μπορεί να είναι χρυσοκίτρινο ή χρυσοπράσινο, ή και θολό, εάν δεν έχει κατασταλάξει ή φιλτραριστεί. Το χρώμα του λαδιού δίνεται από τις ουσίες που υπάρχουν στον ελαιόκαρπο, για παράδειγμα εάν υπάρχει περισσότερη χλωροφύλλη τότε θα είναι χρυσοπράσινο, ενώ αν έχει πιο πολλές καροτίνες θα είναι χρυσοκίτρινο. Οι γεύσεις και τα αρώματα του ελαιολάδου, μπορεί να θυμίζουν φρούτα, όπως εσπεριδοειδή, φρέσκα χόρτα κ.α., τα οποία ανιχνεύονται κατά τη δοκιμή τους από έμπειρους γευσιγνώστες, και η οσμή του φρέσκο-αλεσμένου ελαίου εκτιμάται ιδιαίτεως. Η ευχάριστη γεύση και οσμή που μπορεί να έχει ένα καλό ελαιόλαδο, ενδέχεται να οφείλεται στην ποικιλία των ελαιοδέντρων, στην περιοχή που καλλιεργούνται, το χρόνο συγκομιδής, τον τρόπο

έκθλιψης, τον τρόπο αποθήκευσης, ενώ μια δυσάρεστη οσμή υποδεικνύει κακή ποιότητα ελαιολάδου (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Όταν αναφερόμαστε στην οξύτητα του ελαιολάδου, εννοούμε την περιεκτικότητά του σε ελαϊκό οξύ. Οι οδηγίες του Διεθνούς Συμβουλίου Ελαιολάδου, υποδεικνύουν ως βρώσιμο το ελαιόλαδο εκείνο, που η οξύτητά του δεν ξεπερνά τα 3,3 %. Όμως τα ελαιόλαδα που η οξύτητά τους δεν υπερβαίνει το 1% είναι ποιοτικότερα (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003). Στη χώρα μας και ιδιαίτερα στην περιοχή της Σητείας, παράγονται άριστης ποιότητας ελαιόλαδα, με οξύτητες 0,3% και μερικές φορές ακόμα χαμηλότερες.

Εν συντομία, οι ορισμοί και οι κατηγορίες που μπορεί να καταταχθεί ένα ελαιόλαδο, βρώσιμο και μη, βάσει του κανονισμού της Ε.Ε. υπ' αριθμ. 1308/2013 είναι οι κατωτέρω, (Olive epitome, 2022) ήτοι:

- ✓ *Εξαιρετικό παρθένο*, το οποίο έχει οξύτητα έως 0,8 % χωρίς οργανοληπτικά ελατώματα, και αποτελεί την ανώτερη και ακριβότερη ποιότητα ελαιολάδου.
- ✓ *Παρθένο ελαιόλαδο*, το οποίο είναι κατώτερο ποιοτικά από το εξαιρετικά παρθένο, καθώς παρουσιάζει κάποια ελατώματα στα οργανοληπτικά του συστατικά, και η οξύτητά του είναι από 0,8 έως 2%.
- ✓ *Ελαιόλαδο λαμπάντε ή μειονεκτικό*, του οποίου η οξύτητα είναι αρκετά υψηλή, έχει δυσάρεστη γεύση, και για τους λόγους αυτούς δεν είναι βρώσιμο. Προκειμένου ένα τέτοιο ελαιόλαδο να γίνει βρώσιμο, θα πρέπει πρώτα να υποστεί επεξεργασία ή αλλιώς «ραφινάρισμα» ή «εξευγενισμό».
- ✓ *Εξευγενισμένο ή ραφινέ ελαιόλαδο*, το οποίο εντός Ε.Ε. δεν είναι βρώσιμο, προέρχεται από τον εξευγενισμό του ελαιολάδου λαμπάντε και είναι άχρωμο, άοσμο και άγευστο.
- ✓ *Ελαιόλαδο*, το οποίο χαρακτηρίζεται βρώσιμο, καθώς έχει επεξεργαστεί (εξευγενιστεί) και έχει προστεθεί σε αυτό μικρή ποσότητα εξαιρετικά παρθένου ή παρθένου ελαιολάδου, ώστε να πάρει λίγη γεύση και άρωμα. Η οξύτητά του δεν υπερβαίνει το 1%.
- ✓ *Ακατέργαστο πυρηνέλαιο*, που λαμβάνεται από επεξεργασία του πυρήνα της ελιάς και δεν είναι προς βρώση.
- ✓ *Εξευγενισμένο ή ραφινέ πυρηνέλαιο*, το οποίο δεν είναι βρώσιμο, ενώ αποτελεί επεξεργασία του ακατέργαστου πυρηνέλαιου.

✓ *Πυρηνέλαιο*, το οποίο αποτελεί πρόσμιξη εξευγενισμένου πυρηνέλαιου με μικρή ποσότητα εξαιρετικά παρθένου ή παρθένου ελαιόλαδου, προκειμένου να καταστεί βρώσιμο.

Ένας από τους κυριότερους παράγοντες υποβάθμισης του ελαιόλαδου είναι η οξείδωση ή αλλιώς το «τάγγισμα». Έχει να κάνει με τις συνθήκες αποθήκευσής του, π.χ. η έκθεσή του στην ηλιακή ακτινοβολία, η ακατάλληλη χρήση σκευών αποθήκευσης, το οξυγόνο κ.α., τα οποία αυξάνουν την οξύτητα του ελαιόλαδου, και καταστρέφουν τα ευεργετικά χαρακτηριστικά αυτού, όπως τις λιποδιαλυτές βιταμίνες, τα λιπαρά οξέα κ.α.

Αναφορικά με τη χημική σύσταση του ελαιόλαδου, παρατηρούμε ότι αποτελείται από οργανικά οξέα, βιταμίνες, χρωστικές ουσίες, υδρογονάνθρακες, μέταλλα, ιχνοστοιχεία κ.α. Ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα *λιπαρά οξέα* του ελαιόλαδου, όπως το ωμέγα 9 ελαϊκό οξύ, το παλμιτικό οξύ, το στεατικό οξύ κ.α., καθώς και άλλες ουσίες που περιέχονται σε αυτό, όπως οι *τοκοφερόλες* που αποτελούν πηγή βιταμίνης E, *οι φαινόλες, οι πολυφαινόλες και τα φαινολικά οξέα*, που έχουν σημαντικές αντιοξειδωτικές ιδιότητες, *οι στερόλες* που εμποδίζουν την απορρόφηση της χοληστερίνης, *οι υδρογονάνθρακες* που έχουν αντικαρκινικές ιδιότητες, *οι αλκοόλες* και *οι χρωστικές ουσίες* που βοηθούν στο μεταβολισμό και την κυτταρική ανάπτυξη του οργανισμού (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

2.5 Το ελαιόλαδο στη διατροφή μας

Από την εποχή των Μινωϊτών το ελαιόλαδο χρησιμοποιούνταν ως βασικό συστατικό στη διατροφή του ανθρώπου, βελτιώνοντας την υγεία και την ευημερία του. Ιδιαίτερα στην κλασική εποχή της αρχαίας Ελλάδας, αναπτύχθηκε η μαγειρική με ελαιόλαδο, αναζητώντας νέες συνταγές και πρωτότυπες ιδέες, όπως συνταγές με ψάρι, τυρί όσπρια κ.α. Εκτός από μαγειρευτό το λάδι καταναλώνεται και ωμό σε σαλάτες και λαχανικά, όπως για παράδειγμα, μέχρι και σήμερα στην Κρήτη, το παξιμάδι ή αλλιώς ντάκος, περιλούζεται με ελαιόλαδο και αποτελεί συνηθισμένο ορεκτικό. Εκτός όμως από τη μαγειρική το ελαιόλαδο χρησιμοποιείτο και στη ζαχαροπλαστική (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, λόγω της περιορισμένης του παραγωγής, το ελαιόλαδο θεωρούνταν είδος πολυτελείας. Κατά την πάροδο των ετών και την αύξηση της παραγωγής, κατά τη Βυζαντινή περίοδο το ελαιόλαδο ήταν

προσιτό ιδίως στις ελαιοπαραγωγικές περιοχές, και δεν έλειπε από τα αυτοκρατορικά τραπέζια, αξιοποιώντας το μαγειρικά ποικιλοτρόπως. Κατά τη μεσαιωνική περίοδο, το λάδι σε συνδυασμό με παξιμάδι ή χόρτα αποτελούσε μια γρήγορη λύση για το δείπνο μιας αγροτικής οικογένειας. Ιδίως εάν συνδυαζόταν με αλεύρι μπορούσαν εύκολα να φτιάξουν πίτες όπως τηγανόπιτες κ.α. Το ελαιόλαδο δεν έλειπε και από τη διατροφή των πειρατών, σε συνδυασμό με αλεύρι, παξιμάδι, μέλι, κρεμμύδια και αλάτι. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας στην Κρήτη, οι Τούρκοι που προέρχονταν από Ασιατικές περιοχές που δεν ευδοκίμούσε η ελιά, δε γνώριζαν το ελαιόλαδο και δεν το προτιμούσαν. Οι Κρητικοί όμως και μετέπειτα οι εξισλαμισμένοι Κρητικοί, συνέβαλαν στην εξάπλωση της χρήσης του ελαιολάδου, καθιστώντας το βασικό συστατικό της διατροφής τους (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Διάφοροι περιηγητές που κατά τα χρόνια περιηγήθηκαν στην Κρήτη, έμειναν κατάπληκτοι από την κατανάλωση του ελαιολάδου χωρίς φειδώ από τους ντόπιους. Η κατά κεφαλή κατανάλωση ελαιολάδου είναι για τους Κρητικούς 34,6 λίτρα/έτος, για τους υπόλοιπους Έλληνες 17,4, για τους Ιταλούς 10,5, για τους Ισπανούς 10,2 ενώ για τους Ρώσους μόνο 0,01. Μια μελέτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας το 1987, έδειξε ότι οι Κρητικοί, λόγω της υπερβολικής κατανάλωσης ελαιολάδου, παρουσίαζαν παγκοσμίως τα υψηλότερα ποσοστά υγείας έχοντας τα μικρότερα ποσοστά καρδιαγγειακών νοσημάτων και νεοπλασίας (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003). Βλέπουμε λοιπόν ότι το ελαιόλαδο ανέκαθεν ήταν συνυφασμένο με την κρητική διατροφή αναβαθμίζοντας την ποιότητα των τροφίμων αλλά και τη γεύση τους.

Ακόμα ένας από τους παλαιότερους τρόπους μαγειρέματος, και χαρακτηριστικό γνώρισμα της διατροφής στο μεσογειακό χώρο, είναι το τηγάνισμα. Η ποιότητα του λαδιού που θα χρησιμοποιηθεί όμως, είναι χαρακτηριστικής σημασίας για την χώνεψη της τηγανισμένης τροφής από τον οργανισμό. Η αλλοίωση που υφίστανται τα φυτικά έλαια όταν θερμανθούν, είναι μεγαλύτερη, όσο μεγαλύτερη είναι η περιεκτικότητά τους σε οξέα. Φυσικά, σημαντικό ρόλο στην αλλοίωση των ελαίων στο τηγάνισμα, παίζουν η θερμοκρασία και η διάρκεια του χρόνου θέρμανσης, ο αριθμός των φορών που χρησιμοποιήθηκαν, ο τρόπος τηγανίσματος και το είδος του φαγητού που τηγανίζεται. Το ελαιόλαδο είναι ιδανικό για τηγάνισμα. Σε κατάλληλες συνθήκες θερμοκρασίας, χωρίς υπερθέρμανση, δεν υφίσταται καμία ουσιαστική δομική αλλαγή και διατηρεί τη θρεπτική του αξία καλύτερα από άλλα έλαια, όχι μόνο λόγω των αντιοξειδωτικών αλλά και λόγω των υψηλών επιπέδων

ελαϊκού οξέος. Ακόμα ένα προτέρημα από τη χρήση του ελαιολάδου στο τηγάνισμα, είναι ότι σχηματίζεται μια κρούστα στην επιφάνεια του φαγητού εμποδίζοντας τη διεύδυση του λαδιού, βελτιώνοντας τη γεύση του. Τα τρόφιμα που τηγανίζονται σε ελαιόλαδο έχουν λιγότερα λιπαρά από εκείνα που τηγανίζονται σε άλλα λάδια, γεγονός που καθιστά το ελαιόλαδο καταλληλότερο για τον έλεγχο του βάρους (Διεθνές Συμβούλιο Ελαιολάδου, Ο κόσμος της Ελιάς, 2023).

2.6 Υγεία, ελαιόλαδο και μεσογειακή διατροφή

Ο ανθρώπινος οργανισμός προκειμένου να παραμείνει ζωτικός, πρέπει να τροφοδοτεί τα κύτταρά του με όλες τις απαραίτητες ουσίες. Αυτές είναι οι υδατάνθρακες, οι πρωτεΐνες, και κυρίως τα *λιπίδια*, τα οποία παράγουν ενέργεια η οποία αποθηκεύεται στο σώμα. Επιπροσθέτως συμβάλουν στην κατασκευή των κυτταρικών μεμβρανών, μόνωσης των νεύρων, και συναντώνται σε διάφορες μορφές ανάλογα με το σκοπό που εξυπηρετούν, για παράδειγμα (Ψιλιάκης & Ψιλιάκη, 2003):

- η *χοληστερόλη*, ιδιαίτερα σημαντική για την ορθή κυτταρική λειτουργία,
- τα *λιπαρά οξέα*, μια από τις απλούστερες μορφές λιπιδίων, συμβάλουν στην παραγωγή και αποθήκευση ενέργειας, και διακρίνονται σε κεκορεσμένα και ακόρεστα,
- τα *τριγλυκερίδια*, τα οποία αποτελούνται από τη σύνθεση γλυκερόλης με λιπαρά οξέα, και αποτελούν τις κύριες μεταφορικές μορφές λιπιδίων στο αίμα,
- οι βιταμίνες, που συμμετέχουν στην κυτταρική δομή,
- οι λιποπρωτεΐνες, που αποτελούν την κύρια μορφή που τα λιπίδια κυκλοφορούν στο αίμα κ.α.

Σε πολλές περιπτώσεις ο οργανισμός μας μπορεί να συνθέσει μόνος του λιπαρά οξέα, όπως η χοληστερόλη από το ήπαρ, και άλλα κεκορεσμένα ή ακόρεστα λιπαρά, όμως υπάρχουν ορισμένα ακόρεστα λιπαρά που είναι απαραίτητο να τα προσλάβει από το εξωτερικό περιβάλλον, όπως π.χ. στη γλιστρίδα, φυτό που υπάρχει στην κρητική διατροφή. Αυτά τα λιπαρά που μέσω της τροφής θα προσληφθούν και θα συμβάλουν στην παραγωγή άλλων απαραίτητων λιπαρών, ονομάζονται απαραίτητα λιπαρά οξέα. Δε μπορούμε να παραλείψουμε και τα αχρείαστα ή κακά λιπαρά, τα τρανς λιπαρά, τα οποία είναι κατασκευάσματα του ανθρώπου, και αποθηκεύονται πολύ εύκολα στα κύτταρά μας, αλλάζοντας τη σύστασή τους.

Συναντώνται σε επεξεργασμένες τροφές όπως μπισκότα τύπου κράκερ, σε μαργαρίνες και κυρίως σε υδρογονωμένα τηγανιτά έλαια σε ταχυφαγεία, και ευθύνονται για το θάνατο χιλιάδων ανθρώπων ετησίως. Η συστηματική χρήση ελαιολάδου, έχει αποδειχθεί ότι βοηθά στην απομάκρυνση των τρανς λιπαρών από τον οργανισμό. (Ψιλιάκης & Ψιλιάκη, 2003).

Επιπλέον, εκτός από τα ευεργετικά λιπαρά που περιέχει το ελαιόλαδο, ιδιαίτερα σημαντικές είναι και οι αντιοξειδωτικές ουσίες που περιέχει. Για τον άνθρωπο, αυτές οι ουσίες λειτουργούν ως ασπίδα προστασίας των κυτταρικών μεμβρανών και του DNA, από βλάβες λόγω οξείδωσης. Ακόμη, μέσω των αντιοξειδωτικών του ιδιοτήτων, το ελαιόλαδο συμβάλει στην πρόληψη εμφραγμάτων και εγκεφαλικών επεισοδίων, αποτρέπει τη δημιουργία αθηρωματικής πλάκας, και αποτρέπει την εμφάνιση στεφανιαίας νόσου και άλλων καρδιαγγειακών παθήσεων. Το ελαιόλαδο προτείνεται ως βασικό συστατικό στη διατροφή των διαβητικών ασθενών, και επιπλέον προστατεύει τα νεφρά από άλλες βλαβερές ουσίες ελαττώνοντας παράλληλα ορισμένα από τα συμπτώματα της νεφρικής ανεπάρκειας. Τέλος μειώνει τις πιθανότητες για καρκίνο του στομάχου, αυξάνει την απορρόφηση ασβεστίου στο έντερο, και επιδρά θετικά στη λειτουργία των υπατικών κυττάρων. (Ψιλιάκης & Ψιλιάκη, 2003).

Η μεσογειακή διατροφή αποτελεί ένα υγιεινό τρόπο ζωής, εμπνευσμένος από τις διατροφικές συνήθειες των λαών γύρω από τη μεσόγειο θάλασσα, όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, κ.α.). Περιλαμβάνει προϊόντα όπως ελαιόλαδο, δημητριακά, όσπρια, χόρτα, σπόρους, φρούτα κ.α., μέτρια κατανάλωση ψαριών και άσπρου κρέατος, ενώ το κόκκινο κρέας καταναλώνεται σπάνια. Οι τροφές στην εν λόγω διατροφή είναι χαμηλές σε κορεσμένα αλλά με υψηλή περιεκτικότητα σε ακόρεστα λιπαρά, ενώ κυρίαρχη θέση καταλαμβάνει το ελαιόλαδο. Ως εκ τούτου, τα οφέλη της μεσογειακής διατροφής είναι αξιοσημείωτα, με σημαντικότερα τη μείωση των καρδιαγγειακών παθήσεων, του σακχαρώδους διαβήτη και άλλα που αναφέραμε παραπάνω (Healthline, 2023).

Γενικότερα η μεσογειακή διατροφή επιφέρει πολλαπλά οφέλη στην ανθρώπινη υγεία αλλά και στον πλανήτη γενικότερα, δεδομένου ότι επιλέγοντάς την, μειώνεται το οικολογικό αποτύπωμα. Επιπλέον, έρευνες έχουν αποδείξει ότι η μεσογειακή διατροφή έχει θετική επίδραση κατά του κορονοϊού. Πιο συγκεκριμένα, στο κυριότερο συστατικό της διατροφής, ήτοι στο ελαιόλαδο, περιέχονται ουσίες που επιδρούν ανασταλτικά στη δημιουργία φλεγμονής από τον συγκεκριμένο ιό,

εμποδίζοντας την είσοδό του στα ανθρώπινα κύτταρα, και την μετέπειτα δημιουργία επιπλοκών (Δημόπουλος , 2021). Βέβαια αν και οι επιστημονικές μελέτες έχουν αναδείξει τα οφέλη της μεσογειακής διατροφής για την υγεία, καθιστώντας την υπόδειγμα διατροφής, παρατηρείται η τάση οι ίδιοι οι Έλληνες να την εγκαταλείπουμε, προτιμώντας πιο ανθυγιεινές τροφές, προκαλώντας σοβαρά προβλήματα στην υγεία μας (Ιγγλέζου, 2018).

Εκτός όμως από τα προαναφερθέντα οφέλη στην υγεία, η μεσογειακή διατροφή είναι συνυφασμένη με τον πολιτισμό, την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα των μεσογειακών λαών, αλλά και με σημαντικούς θεσμούς όπως η οικογένεια, η φιλοξενία και οι διαπροσωπικές σχέσεις. Έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η μεσογειακή διατροφή φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους, είναι στοιχείο διαπολιτισμικής και διαγενεακής ανταλλαγής, συμβάλει στη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη, είναι βασικός πυλώνας κοινωνικών εκδηλώσεων, και κρατά ζωντανή την παράδοση και τη συλλογική μας ταυτότητα. Ως εκ τούτου είναι σημαντικό η μεσογειακή διατροφή ως βασικό στοιχείο της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς να αξιοποιηθεί, προκειμένου να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη (Ιγγλέζου, 2018).

2.7 Λοιπές χρήσεις του ελαιολάδου

Από τα αρχαία χρόνια το ελαιόλαδο, εκτός από το φαγητό, χρησιμοποιούνταν και στην ατομική καθαριότητα, συνήθως αρωματισμένο με βότανα και αρωματικά φυτά. Πριν ακόμα ανακαλυφθούν τα σαπουνία και άλλα είδη καθαριότητας, το ελαιόλαδο ήταν απαραίτητο στοιχείο της προσωπικής υγιεινής. Φυσικά, όπως είναι σε όλους μας γνωστό, το ίδιο χρησιμοποιείται ευρέως στην παραγωγή σαπουνιών. Η παραγωγή σαπουνιών ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960, ήταν ο βασικός λόγος που αναπτύχθηκε η παραγωγή ελαιολάδου στην Κρήτη. Η ζήτηση για ελαιόλαδο, το οποίο αποτελεί την πρώτη ύλη στη σαπωνοποιία, αυξήθηκε κατακόρυφα, κυρίως από τους Γάλλους, όμως ταυτόχρονα αναπτύχθηκαν και πολλές κρητικές βιοτεχνίες σαπουνιού, που επένδυσαν σε αυτόν τον τομέα. Το σαπούνι από ελαιόλαδο, αποτελεί κορυφαίο καθαριστικό, καθώς δρα αποτελεσματικά κατά των λεκέδων όταν διαλυθεί σε νερό, είναι ατοξικό, φιλικό για την ανθρώπινη επιδερμίδα, και δε μολύνει το περιβάλλον. Η διαδικασία παρασκευής σαπουνιού είναι σχετικά

απλή, όπου θερμαίνεται το ελαιόλαδο ή το πυρηνέλαιο, προστίθεται καυστική σόδα ή ποτάσα, ξηραίνεται και είναι έτοιμο (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Επίσης το ελαιόλαδο τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται και στην παρασκευή καλλυντικών, καθώς υπάρχει η τάση χρήσης όλο και πιο φυσικών και οικολογικών πρώτων υλών. Ένας ακόμα τομέας που χρησιμοποιούνταν από αρχαιοτάτων χρόνων το ελαιόλαδο, ήταν στη συντήρηση τροφίμων. Δεδομένου ότι δεν υπήρχαν ψυγεία η καταψύκτες, είτε αποξήραναν τα τρόφιμα, είτε τα τοποθετούσαν μέσα σε λάδι, και με αυτόν τον τρόπο διατηρούνταν αναλλοίωτα αρκετούς μήνες μετά τη συγκομιδή τους. Άλλα φυσικά συντηρητικά ήταν το μέλι το ξύδι και το αλάτι. Για παράδειγμα μπορούμε να τοποθετήσουμε σε ένα βάζο τα υλικά που θέλουμε να συντηρήσουμε, και να προσθέσουμε λάδι στην επιφάνεια. Με αυτόν τον τρόπο, το λάδι σφραγίζει το βάζο, αποτρέποντας τον αέρα να έρθει σε επαφή με τα υλικά (Ψιλάκης & Ψιλάκη, 2003).

Αξίζει να κάνουμε αναφορά στη μεταποίηση των χρησιμοποιημένων λαδιών στη σαπωνοποιία, και πιο συγκεκριμένα στο μάθημα που προωθείται από την UNESCO «Σαπωνοποιία από χρησιμοποιημένα λάδια», (Water, Women and Development Chair). Προκειμένου τα χρησιμοποιημένα ελαιόλαδα και γενικότερα τα οικιακά λάδια να μην απορρίπτονται στις αποχετεύσεις και ως εκ τούτου στους υδροφόρους ορίζοντες, προκαλώντας μόλυνση των υδάτινων ρεμάτων, μπορούν να μεταποιηθούν σε σαπούνι. Με αυτή τη δραστηριότητα, μειώνεται η ρύπανση των επιφανειακών υδάτων από τα εν λόγω απόβλητα, καθώς επίσης αποτελεί και μια ευκαιρία αύξησης του εισοδήματος των ενδιαφερομένων, αλλά και συμβάλει στην αντιμετώπιση της πανδημίας του Covid – 19. Αυτό συμβαίνει διότι κατά το υδρόφοβο αποτέλεσμα, όπου οι υδρόφιλες ουσίες συνδέονται μεταξύ τους και οι υδρόφοβες απομακρύνονται, το σαπούνι βοηθάει στην εξάλειψη των ιών. (UNESCO, Κατασκευή σαπουνιού από χρησιμοποιημένα λάδια: ευκαιρία για υδάτινες οδούς και υγεία, 2023).

2.8 Το ελαιόλαδο ως εμπορικό προϊόν

2.8.1 Ελαιόλαδο και εξαγωγές

Το ελαιόλαδο όπως προαναφέραμε, αποτελεί εδώ και 6.000 χρόνια, μέσω της παραγωγής και εμπορίας του, σημαντική πηγή οικονομική ανάπτυξης των λαών που το διαχειρίζονται. Στην περιοχή της Μεσογείου, παράγεται η μεγαλύτερη ποσότητα ελαιολάδου παγκοσμίως, σύμφωνα με τα στοιχεία του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας του ΟΗΕ. Η μέση ετήσια παραγωγή ελαιολάδου κατά τα έτη 1994 έως 2013, ήταν στην Ισπανία 1.059.194 τόνοι, στην Ιταλία 557.574, ενώ στη χώρα μας 344.615 τόνοι. Αναφορικά με τις εξαγωγές ελαιολάδου, από τις μεσογειακές χώρες εξάγεται το 95% των παγκόσμιων εξαγωγών, με την αξία τους να αυξάνονται κάθε χρόνο σταδιακά, αγγίζοντας τα 7,18 δις το 2017 (Κώτσιος, 2018).

Σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ο μεγαλύτερος παραγωγός, καταναλωτής και εξαγωγέας ελαιολάδου παγκοσμίως. Παράγει σχεδόν το 67% της παγκόσμιας παραγωγής, και κυρίως εξάγεται στις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Βραζιλία και την Ιαπωνία. Προκειμένου να διατεθεί το ελαιόλαδο για εμπορία, θα πρέπει να πληροί τις προϋποθέσεις της κατηγορίας στην οποία ανήκει σύμφωνα με την ποιότητές του, τις οποίες αναλύσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, με βάση τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Το ελαιόλαδο στην ΕΕ, 2023).

Σε αυτό το σημείο θα κάνουμε αναφορά στο Διεθνές Συμβούλιο Ελαιολάδου (Δ.Σ.Ε.), το οποίο αποτελεί το μοναδικό διεθνή διακυβερνητικό οργανισμό στον κλάδο του ελαιολάδου και των επιτραπέζιων ελιών παγκοσμίως. Ιδρύθηκε στην πρωτεύουσα της Ισπανίας το 1959 υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε., και στόχος του είναι να συμβάλει στη βιώσιμη και υπεύθυνη ανάπτυξη της ελαιοκαλλιέργειας. Για να το πετύχει αυτό, θέτει σε εφαρμογή στρατηγικές, οι οποίες μεταξύ άλλων αφορούν στην προώθηση της διεθνούς τεχνικής συνεργασίας σε έργα έρευνας και ανάπτυξης, κατάρτισης και μεταφοράς τεχνολογίας, στον περιορισμό των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της ελαιοκαλλιέργειας και της ελαιοβιομηχανίας, στην επέκταση του διεθνούς εμπορίου ελαιολάδου και τη βελτίωση της ποιότητας. Επιπλέον παρέχει πληροφορίες και στατιστικά στοιχεία σχετικά με την κίνηση της παγκόσμιας αγοράς ελαιολάδου, και συνάπτει συνεργασίες με τον ιδιωτικό τομέα. Οι παραγωγοί – μέλη του Δ.Σ.Ε., αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 94% της παγκόσμιας παραγωγής

ελαιολάδου, το οποίο βρίσκεται κυρίως στο Μεσογειακό χώρο (Διεθνές Συμβούλιο Ελαιολάδου, Αποστολή & Βασικό Κείμενο, 2023).

Το Δ.Σ.Ε. προκειμένου να συμβάλει στην ολοκληρωμένη βιώσιμη ανάπτυξη της ελαιοκαλλιέργειας παγκοσμίως και να διαφυλάξει τα συμφέροντα των μελών της, και των απλών παραγωγών, έχει διαχειριστεί έξι Διεθνείς Συμφωνίες τα τελευταία εξήντα χρόνια. Εν συντομία θα αναφέρουμε την πρώτη Διεθνή Συμφωνία του Ο.Η.Ε. το 1955 στη Γενεύη, όπου με την υποστήριξη του Κεφαλαίου VI του Χάρτη της Αβάνας, υιοθετήθηκαν οι αρχές που συμβάλλουν στην επέκταση του παγκόσμιου εμπορίου, με στόχο την τόνωση και το διεθνή συντονισμό των πολιτικών παραγωγής, εκβιομηχάνισης και εμπορίας στον τομέα της ελιάς. Το Δ.Σ.Ε. δημιουργήθηκε το 1959, βάσει αυτής της Συμφωνίας. Ακολούθησε η δεύτερη Συμφωνία του 1963, με τον ίδιο στόχο, η Συμφωνία του 1979, η Συμφωνία του 1986, και η Συμφωνία του 2005 με την οποία δόθηκε έμφαση στην ποιότητα του ελαιολάδου, στην εξισορρόπηση της προσφοράς και της ζήτησης αλλά και στην προστασία του περιβάλλοντος από τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της ελαιοκαλλιέργειας και της βιομηχανίας ελαιολάδου. Τέλος ακολούθησε τη Συμφωνία του 2015, με σκοπό την ενίσχυση του ρόλου του Διεθνούς Συμβουλίου Ελαιολάδου ως παγκόσμιου κέντρου τεκμηρίωσης και πληροφοριών για την ελιά και τα προϊόντα της, και παράλληλα τονίστηκε η σημασία της τυποποίησης και της έρευνας, της ανταλλαγής πληροφοριών και της οικονομίας της ελιάς (Διεθνές Συμβούλιο Ελαιολάδου, Αποστολή & Βασικό Κείμενο, 2023).

Αναφορικά με τις Ελληνικές εξαγωγές ελαιολάδου κατά την περίοδο 2002 – 2020, μπορούμε να πούμε ότι σημείωσαν αύξηση ποσοστού 255%, προς τις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προς τρίτες χώρες, σύμφωνα με τα δεδομένα της Γενικής Διεύθυνσης Εμπορίου της Ε.Ε. Αυτό μεταφράζεται από 14.851 τόνους το 2002 σε 52.735 τόνους το 2021. Για το έτος 2021, η ευρωπαϊκή χώρα που κατέχει την πρώτη θέση στις ελληνικές εξαγωγές ελαιολάδου είναι η Γερμανία με 14.907 τόνους, ακολουθεί η Μ. Βρετανία με 2.698, η Αυστρία με 2.578, η Γαλλία με 2.032 και λοιπές. Εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης πρώτη είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με 9.143 τόνους, ο Καναδάς με 1.851 και άλλες. Ιδιαίτερα κατά την περασμένη περίοδο της υγειονομικής και οικονομικής κρίσης η Ελλάδα παρουσίασε αύξηση των εξαγωγών και εισήλθε σε νέες αγορές, ανταγωνιζόμενη μεγάλες παραγωγικές χώρες όπως η Ισπανία και η Ιταλία (ΣΕΒΙΤΕΛ, 2021). Βέβαια πρέπει να αναφέρουμε ότι

ένα μεγάλο μέρος των ελληνικών εξαγωγών ελαιολάδου αφορά σε χύμα ελαιόλαδο και όχι σε τυποποιημένο. Αυτό δημιουργεί πολλούς κινδύνους νοθείας, ανάμειξης του ποιοτικού ελαιολάδου με χαμηλότερης ποιότητας ελαιόλαδα και μεταπώλησής του ως εξαιρετικά παρθένου ή παρθένου, και σε αρκετές περιπτώσεις με υψηλότερη τιμή πώλησης.

Αν και η χώρα μας έχει το πλεονέκτημα να παράγει, σχεδόν στο σύνολο της παραγόμενης ποσότητας, εξαιρετικής ποιότητας παρθένο ελαιόλαδο, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, υστερεί σημαντικά στην επιχειρηματική του εκμετάλλευση. Ο ανταγωνισμός στην παγκόσμια αγορά ελαιολάδου είναι πολύ ισχυρός, όπως και οι υπάρχοντες παίκτες, πολλές νέες χώρες σταδιακά εισέρχονται στην εν λόγω αγορά, και ως εκ τούτου, τα περιθώρια μεριδίων συνεχώς μειώνονται. Η οικονομική κρίση που βίωσε η χώρα μας περιόρισε τη δυνατότητα προώθησης του Ελληνικού ελαιολάδου, τον τομέα δηλαδή που πρέπει να δοθεί έμφαση προκειμένου να τονωθεί η οικονομία της χώρας. Έμφαση επίσης πρέπει να δοθεί και στην τυποποίηση του προϊόντος, δεδομένου ότι μόλις το 27% αυτού τυποποιείται, σε αντίθεση με την Ιταλία, που το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 80%. Η διαφορά με την Ιταλία η οποία χαρακτηρίζεται ως παγκόσμια εξαγωγική δύναμη στην αγορά ελαιολάδου, αν και δεν έχει σημαντικά υψηλότερη παραγωγή από τη χώρα μας, είναι ότι σταδιακά κατάφερε και δημιούργησε ένα ισχυρό brand name, που της παρέχει πρόσβαση στις αγορές και στα δίκτυα διακίνησης. Με αυτόν τον τρόπο εισάγει τεράστιες ποσότητες χύμα ελαιολάδου κυρίως από τη χώρα μας και από την Ισπανία, το τυποποιεί και στη συνέχεια το εξάγει τυποποιημένο, αποκομίζοντας την υπεραξία τυποποίησης.

2.8.2 Η σημασία του ελαιολάδου για την Κρητική οικονομία

Στην Ελλάδα το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής ελαιολάδου παράγεται στην Κρήτη, με ποσοστό 39,4% του κλάδου, ακολουθεί η Μεσσηνία με 32,1%, έπειτα η Στερεά Ελλάδα με ποσοστό 8,8% και λοιπές, λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα από την επταετία 2000 – 2006. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Γενικής Γραμματείας της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος, πρώτος νομός σε αριθμό ελαιοδέντρων είναι ο νομός Μεσσηνίας με 13.545.000, ακολουθεί ο νομός Ηρακλείου με 13.378.000, ο νομός Λακωνίας με 10.936.000 κ.τ.λ. (Σκρέτης, 2019).

Στο νησί της Κρήτης το ελαιόδεντρο βρίσκει τις ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες για να αναπτυχθεί και να ευδοκιμήσει. Το εύφορο έδαφος, ο ήπιος μεσογειακός χειμώνας, το άπλετο ηλιακό φως αλλά και το μεράκι των κρητικών, είναι μερικά από τα στοιχεία που συντέλεσαν στην ανάπτυξη και εξάπλωση των ελαιώνων σε μεγάλο μέρος της γεωργικής γης της Κρήτης. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, η καλλιεργήσιμη έκταση στο νησί είναι σχεδόν 3,6 Km², αποτελώντας το 37% της συνολικής του έκτασης, και καταλαμβάνεται κατά 65%, ήτοι (2.350.000 στρ.) από ελαιώνες. Αυτό μεταφράζεται σε σχεδόν 35 εκατομμύρια ελαιόδεντρα, με σχεδόν παρόμοια χαρακτηριστικά. Στην περιοχή της Σητείας δε, η ελιά αποτελεί σχεδόν μονοκαλλιέργεια. Η ποικιλία είναι η Κορωνέικη, η οποία αποδίδει μικρούς αλλά πολύ περιεκτικούς σε ελαιόλαδο καρπούς (ΣΕΔΗΚ, Η Ελιά στην Κρήτη, 2012).

Με την ελαιοκομία στην Κρήτη ασχολούνται σχεδόν 95.000 οικογένειες, οι οποίες αποτελούν το σύνολο των αγροτικών οικογενειών, αλλά και μεγάλο μέρος των αστικών οικογενειών, που καλλιεργούν τις ελιές εποχιακά, με τη βοήθεια εποχιακών εργατών. Έτσι κατά μέσο όρο στην κάθε οικογένεια αντιστοιχούν περίπου 150 με 200 ελαιόδεντρα, δίνοντας τη δυνατότητα στους παραγωγούς, σε πολλές περιπτώσεις, να φροντίζουν μόνοι τους τις ελαιοκαλλιέργειές τους (ΣΕΔΗΚ, Η Ελιά στην Κρήτη, 2012).

Σε αυτό το σημείο θα κάνουμε μια αναφορά στο Σύνδεσμο Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης (ΣΕΔΗΚ), ο οποίος είναι μια Αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία με έδρα το Ρέθυμνο, και σκοπός του είναι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας ενιαίας στρατηγικής, βασιζόμενη σε δράσεις και έργα για την αναβάθμιση των συνθηκών στον τομέα παραγωγής και διάθεσης των ελαιοκομικών προϊόντων των Δήμων μελών του, στο νησί της Κρήτης. Παράλληλα, αναδεικνύει, προστατεύει και αξιοποιεί τα ιστορικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά στοιχεία που σχετίζονται με την ελαιοκομία στο νησί. Ως μέλη του περιλαμβάνονται 60 κρητικοί Δήμοι, ενώ συνεργάζεται με πολλούς φορείς που σχετίζονται με την ελαιοκομία, όπως κρατικοί φορείς, αγροτικοί συνεταιρισμοί, ιδρύματα κ.α. Οι δράσεις και τα έργα του ΣΕΔΗΚ στηρίζονται κυρίως από ευρωπαϊκές επιχορηγήσεις, από προγράμματα του Διεθνούς Συμβουλίου Ελαιολάδου, οικονομικές ενισχύσεις της Περιφέρειας Κρήτης, καθώς και από τις συνδρομές των δήμων μελών του. Ορισμένες από τις δράσεις του σχετικά με τη διάθεση του ελαιολάδου, είναι η έκδοση του εβδομαδιαίου δελτίου τιμών

παραγωγού, όπου παρουσιάζονται η τιμές πώλησης του ελαιολάδου από 40 επώνυμες επιχειρήσεις, ενημερώνοντας το κοινό και ενισχύοντας τη διαφάνεια. Η υποβολή υπομνημάτων για την διάθεση του ελαιολάδου στη λιανική και την εστίαση, η διοργάνωση ημερίδων σχετικά με το ελαιόλαδο, η βράβευση καινοτόμων ελαιουργείων κ.α. Επίσης σημαντικές δράσεις για την προβολή του ελαιολάδου είναι η οργάνωση της εκστρατείας ευαισθητοποίησης της νεολαίας, η οργάνωση εκδηλώσεων ενημέρωσης των εκπαιδευτικών, εκδηλώσεις σχετικά με την παγκόσμια ημέρα ελιάς, η ανάδειξη και προστασία υπεραιώνόβιων ελαιοδέντρων καθώς και η διάθεση βιβλίων σε τουρίστες (Μαρινάκης, 2018).

Συνεχίζοντας, σχετικά με την παραγωγή του ελαιολάδου, μπορούμε να πούμε ότι ένα ελαιόδεντρο μπορεί να αποδώσει από 1 κιλό έως και 20 κιλά ελαιόλαδου, ανάλογα με το μέγεθός του και την φροντίδα που του παρέχει ο παραγωγός. Βέβαια για τον παραγωγό, μείζον ρόλο παίζουν οι τιμές πώλησης του προϊόντος του ελαιολάδου, οι οποίες αναφερόμενοι στο έξτρα παρθένο ελαιόλαδο οξύτητας 0,3, κυμαίνονται από 1,80 € έως 5,20 € ανά λίτρο, λαμβάνοντας υπόψη την κίνηση των τιμών τα τελευταία πέντε χρόνια. Οι προαναφερόμενες τιμές πώλησης αναφέρθηκαν από την προσωπική μου εμπειρία ως παραγωγός, και αφορούν σε δημοπρασίες που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή της Σητείας και πιο συγκεκριμένα στην Τοπική Κοινότητα Αχλαδίων, από τον Αγροτικό Συνεταιρισμό του χωριού. Δεδομένου του συνεχώς αυξανόμενου κόστους παραγωγής, και σύμφωνα με τα σημερινά οικονομικά δεδομένα, εκτιμώ ότι εάν το τελικό προϊόν πωληθεί από 3 €/λίτρο και κάτω, σημειώνεται ζημία για τον παραγωγό.

Δυστυχώς όμως, στις δημοπρασίες για την πώληση του ελαιολάδου το οποίο βρίσκεται αποθηκευμένο στις δεξαμενές των εργοστασίων, έρχονται συνήθως Ιταλοί χονδρέμποροι πληρώνοντας με μετρητά, και εκμεταλλευόμενοι την δυσμενή οικονομική κατάσταση και την ανάγκη των παραγωγών για ρευστότητα, αγοράζουν το ντόπιο ελαιόλαδο σε χαμηλές τιμές. Επιπλέον ο μεγάλος αριθμός μικρών συνεταιρισμών, και η απουσία τυποποιημένου ελαιόλαδου επιδεινώνουν την κατάσταση (Σκρέτης, 2019).

Βέβαια, η χρονιά που πέρασε (2022-2023), ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκή για τους ελαιοπαραγωγούς πανελλαδικά, και ιδιαίτερα για την Κρήτη. Η ποσότητα, η ποιότητα αλλά και οι τιμές πώλησης, κυμάνθηκαν στα υψηλότερα ιστορικά επίπεδα.

Ταυτόχρονα, η παραγωγή στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως στην Ιταλία και στην Ισπανία ήταν ιδιαίτερα μειωμένη λόγω της έντονης ξηρασίας κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους. Σήμερα που η ελαιοκομική περίοδος φτάνει στο τέλος της, εκτιμάται ότι στο νησί παρήχθησαν περίπου 120.000 τόνοι ελαιολάδου, εκ των οποίων οι 90.000 πρόκειται να εξαχθούν. Οι τιμές πώλησης έφτασαν έως και 5,20 €/κιλό, και έτσι τα έσοδα από την πώληση του κρητικού ελαιολάδου ανέρχονται έως και 450 εκατομμύρια ευρώ (Υρεthros.gr, n.d.). Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι το ελαιόλαδο ως εμπορικό προϊόν, αποτελεί βασικό πυλώνα της οικονομικής ανάπτυξης του νησιού, και βασική πηγή εισοδήματος των πολιτών.

Όμως όπως προαναφέραμε οι τιμές πώλησης δεν είναι σταθερές κάθε χρονιά. Υπάρχουν μεγάλες διακυμάνσεις από έτος σε έτος, με αποτέλεσμα τη στιγμή που ο παραγωγός ενθουσιάζεται από τις υψηλές τιμές, όπως φέτος, και αποφασίζει να επενδύσει στην καλλιέργεια των ελαιώνων του, την επόμενη χρονιά και ίσως και τη μεθεπόμενη, οι τιμές να βρεθούν σε πολύ χαμηλά επίπεδα ζημιώνοντάς τον σημαντικά. Έτσι λοιπόν, καθώς το κρητικό ελαιόλαδο έχει το συγκριτικό πλεονέκτημα της ανώτερης ποιότητας, θα πρέπει με τη στήριξη της πολιτείας και την οργανωμένη κίνηση των συνεταιρισμών, να προωθηθεί και να εμπορευματοποιηθεί όπως του αξίζει.

3. Πολιτισμός και πολιτιστική κληρονομιά

3.1 Η έννοια του πολιτισμού

Προσπαθώντας να σκιαγραφήσουμε την έννοια του όρου «πολιτισμός» από θεωρητική άποψη, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι μια δυναμική λειτουργία η οποία διαμορφώνει μια δημιουργική ατμόσφαιρα και ένα πνευματικό κλίμα. Είναι όλες οι εκδηλώσεις και οι δραστηριότητες των ανθρώπων μιας ή περισσοτέρων κοινωνιών, που λειτούργησαν ως εφαλτήριο για την εξέλιξή τους σε ποικίλους τομείς της καθημερινότητας. Για τους κοινωνιολόγους, ο πολιτισμός αποτελεί το συνδετικό κρίκο των μελών μια κοινωνίας, και το σημείο αναφοράς της συλλογικής τους ταυτότητας. Η μεταφορά από μια γενιά στην επόμενη μέσω κοινωνικών διαδικασιών των υλικών αγαθών, ήτοι των προϊόντων και της τεχνογνωσίας, αλλά και των άυλων,

όπως οι ιδέες, τα ήθη, έθιμα και πεποιθήσεις (Μπιτσάνη Ε. , Πολιτισμός - Πολιτιστικά αγαθά - Πολιτιστική ταυτότητα, 2022).

Η έννοια του πολιτισμού είναι τόσο πλατιά, που ότι περιλαμβάνει τον καθημερινό τρόπο ζωής των ανθρώπων, τις συνήθειες του, τις δραστηριότητές του, και με την πολιτιστική δραστηριοποίησή του ο άνθρωπος θα λέγαμε ότι επιτυγχάνει την κάλυψη των ψυχοκοινωνικών του αναγκών. Όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, μέσω της πολιτιστικής διάστασης της ανάπτυξης, μπορεί μια κοινωνία να αναπτυχθεί αναβαθμίζοντας παράλληλα την ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Οι πολιτισμοί που έχουν αναπτυχθεί παγκοσμίως είναι πολλοί και διαφορετικοί. Όταν έρχονται σε επαφή, παρατηρείται είτε πολιτισμική διάχυση όπου ανταλλάσσουν πολιτιστικά στοιχεία, είτε συγκρούονται εάν υπάρχουν μεγάλες ανομοιογένειες στις πολιτισμικές τους αξίες (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Παράλληλα με τον όρο πολιτισμός, που όπως προαναφέραμε είναι μια συγκεκριμένη έννοια, συναντάμε και τον όρο κουλτούρα, μια έννοια που και αυτή δεν έχει ευδιάκριτο ορισμό. Πολλές φορές κατά τη χρήση της αντικαθιστά τον όρο πολιτισμός, όμως η διαφορά τους (χωρίς να είναι πάντα ξεκάθαρη), έγκειται στο γεγονός ότι ο όρος πολιτισμός αναφέρεται κυρίως στην οικονομοτεχνική - υλική διάσταση π.χ. επιστήμη, τεχνολογία κ.α., ενώ ο όρος κουλτούρα περισσότερο στον ηθικοπνευματικό, π.χ. θρησκεία, τέχνες, παιδεία κ.τ.λ. Θα λέγαμε βέβαια ότι η σημασία και των δύο εννοιών είναι βαρύνουσα, καθώς αποτελούν τη συνταγή της συνοχής ενός έθνους. Αποτελούν την κοινωνική κληρονομιά των ανθρώπων, ήτοι τη μεταφορά από μια γενιά στην επόμενη διάφορων στοιχείων υλικών και άυλων, όπως τεχνολογία, τεχνογνωσία, ήθη και έθιμα, προϊόντα, εργαλεία κ.τ.λ. Στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες, η σύσταση των εθνικών κρατών αποτελείται από πολλές πολιτισμικές ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά, και επομένως ο προσδιορισμός της έννοιας του πολιτισμού και της κουλτούρας, που παλαιότερα συνδεόταν με το έθνος, γίνεται δυσκολότερος, ενώ έμφαση δίνεται στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών των μειονοτήτων (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Για την χαρτογράφηση του όρου πολιτισμού, έχουν αποτυπωθεί τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις, ήτοι η ιδεατή, η περιγραφική, και η κοινωνική – ανθρωπολογική. Η πρώτη βασίζεται σε ένα ιδεώδες, ένα πρότυπο για τον άνθρωπο και την κοινωνία, και υπό αυτήν την έννοια, ο πολιτισμός αποτελεί την τάση να

προσεγγίσουμε αυτό το ιδεώδες όσο γίνεται περισσότερο, προκειμένου να φτάσουμε στην τελειοποίηση. Με την περιγραφική προσέγγιση του όρου, νοούνται οι αξιολογούμενες στιγμές της ανθρώπινης δραστηριότητας σε μια κοινωνία, και κατά την ανάλυση του πολιτισμού βάσει αυτής της προσέγγισης, περιγράφονται, αξιολογούνται και συγκρίνονται μεταξύ τους, ενέργειες, εμπειρίες και άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες. Τέλος με βάση την κοινωνική – ανθρωπολογική, ο πολιτισμός αφορά σε ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής, με νοήματα και αξίες ενός ευρέος φάσματος της καθημερινότητας (Βιρβιδάκης, Καρασμάνης , & Τουρνά, 2014).

Οι αξιολογικές κρίσεις μεταξύ των πολιτισμών είναι προτιμότερο να αποφεύγονται, καθώς προκειμένου να κατανοήσει κάποιος έναν πολιτισμό, θα πρέπει να τον γνωρίσει εκ των έσω. Δε μπορεί να χαρακτηριστεί ένας λαός πολιτισμένος ή απολίτιστος, ανώτερος ή κατώτερος από ένα άλλον, εάν δεν γίνει πλήρως κατανοητός από τον παρατηρητή. Βέβαια, μέσα από την επαφή μεταξύ των διάφορων πολιτισμών, έχουν διαμορφωθεί κάποιες κοινές, οικουμενικές αξίες, στις οποίες βασίζεται η μεταξύ τους σύγκριση και εκτίμηση. Αυτές οι αξίες δεν είναι άλλες από το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα, στην ελευθερία της έκφρασης, των θρησκευτικών επιλογών, στην ισότητα των φύλων, και την παγκόσμια ειρήνη. (Βιρβιδάκης, Καρασμάνης , & Τουρνά, 2014). Με γνώμονα αυτές τις αξίες, θα μπορούσαν οι πολυπολιτισμικές κοινωνίες και γενικότερα η ανθρωπότητα να ευημερήσει και να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη που ασχοληθήκαμε στο πρώτο κεφάλαιο.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, με τον όρο πολιτισμός εννοούμε εκτός των άλλων την μεταλαμπάδευση των γνώσεων, των εμπειριών, των τεχνών κ.τ.λ. από γενιά σε γενιά. Ο άνθρωπος ως ιστορικό ον, κουβαλάει στις πλάτες του την ιστορία των προγόνων του, με αυτή πορεύεται και δραστηριοποιείται στο παρόν, και κάνει σχέδια για το μέλλον. Τα επιτεύγματά του, θα τα κληροδοτήσει στους απογόνους του οι οποίοι με τη σειρά τους θα πράξουν το ίδιο. Έτσι, επιστρέφοντας στην καλλιέργεια της ελιάς που ασχοληθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, συμπεραίνουμε ότι όλη η τεχνογνωσία, και γενικότερα η ανθρώπινη δραστηριοποίηση σχετικά με την παραγωγή, διάθεση και χρήση του ελαιολάδου, ακολουθεί μια μακραίωνη ιστορία, η οποία καθώς βρίσκεται σε συνεχόμενη ροή, θα προωθηθεί στις επόμενες γενιές, που με τη σειρά τους θα δώσουν το δικό τους στοιχείο στην ατέρμονη εξέλιξη.

3.2 Ευρωπαϊκή Ένωση και Πολιτισμός

Δεδομένου ότι όπως προαναφέραμε ο όρος πολιτισμός δεν έχει ευδιάκριτα όρια και συγκεκριμένο ορισμό, έτσι και στη νομοθεσία της Ε.Ε. δεν περιορίζεται ούτε συγκεκριμενοποιείται ο εν λόγω όρος. Αντ' αυτού, η ερμηνεία του αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των χωρών – μελών, σύμφωνα με τις εθνικές και τοπικές τους ευαισθησίες. Στη Συνθήκη για την Ε.Ε. (ΣΕΕ), η οποία αποτελεί τη βάση δικαίου της Ε.Ε. και καθορίζει το σκοπό της αλλά και τον τρόπο διακυβέρνησης των κεντρικών της οργάνων, γίνεται ρητή αναφορά στο ρόλο του πολιτισμού. Πιο συγκεκριμένα, στο μέρος της εισαγωγής, σημειώνεται ότι έμπνευση θα αντληθεί από την πολιτιστική, θρησκευτική και ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης. Επιπλέον στο άρθρο 3, αναφέρεται ότι ένας από τους στόχους της Ε.Ε. είναι να σεβαστεί την πλούσια πολιτιστική και γλωσσική της πολυμορφία, καθώς επίσης ότι η ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά πρέπει να προστατευθεί και να ενισχυθεί (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πολιτισμός και Δημιουργικότητα, 2023).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να κάνουμε αναφορά στον Ευρωπαϊκό Αστικό Χάρτη (1980-82), στον οποίο μεταξύ άλλων περιλαμβάνεται και το θέμα «Πόλη και Πολιτισμός». Με το εν λόγω θέμα αναδεικνύεται η συμβολή της πολιτιστικής πολιτικής στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, και προωθούνται βασικές αρχές, όπως το δικαίωμα των πολιτών στα πολιτιστικά δρώμενα, η ενίσχυση τη πολυμορφίας των ευρωπαϊκών λαών, η ενίσχυση της πολιτιστικής δράσης και δημοκρατίας κ.α. Ο Ευρωπαϊκός Αστικός Χάρτης, αναγνωρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, και προκειμένου να επιτευχθεί η αειφόρος ανάπτυξη και η κοινωνική ολοκλήρωση, θέτει βασικές αρχές πολυπολιτισμικής ολοκλήρωσης, όπως η εξάλειψη των κοινωνικών αποκλεισμών και του ρατσισμού, η ενεργός συμμετοχή των μεταναστών στα κοινά, και ίσες ευκαιρίες απασχόλησης (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Στη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), η οποία καταρτίστηκε βασιζόμενη στη ΣΕΕ και τη Συνθήκη της Λισσαβόνας, στο άρθρο 167 αναφέρεται ότι η Ε.Ε. επιδιώκει την άνθηση των πολιτισμών των κρατών μελών, δείχνοντας σεβασμό στις εθνικές, περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες, αναδεικνύοντας παράλληλα την κοινή πολιτιστική κληρονομιά. Ενισχύει και στηρίζει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών, προκειμένου να βελτιωθούν οι γνώσεις και

να διαδοθεί ο πολιτισμός και η ιστορία των ευρωπαϊκών λαών, να διατηρηθεί και να προστατευτεί η πολιτιστική τους κληρονομιά, να ενισχυθούν οι μη εμπορικές πολιτιστικές συναλλαγές, καθώς και να προωθηθεί η καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία. Παράλληλα ενθαρρύνεται η συνεργασία με τρίτες χώρες και τους σχετικούς διεθνείς οργανισμούς στον τομέα του πολιτισμού (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2023).

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι σύμφωνα και με το άρθρο 6 της ΣΛΕΕ, ο ρόλος της Ε.Ε. στον τομέα του πολιτισμού είναι να υποστηρίξει και να συντονίσει τις σχετικές δράσεις των κρατών μελών. Καθώς τα κράτη μέλη είναι υπεύθυνα για τις πολιτικές που εφαρμόζουν στον τομέα του πολιτισμού, η Ε.Ε. τα υποστηρίζει ώστε να αντιμετωπίσουν τις αναδυόμενες προκλήσεις, όπως ο αντίκτυπος των ψηφιακών τεχνολογιών, και γενικότερα την καινοτομία στον εν λόγω τομέα. Αξιόλογη είναι και η δυνατότητα χρηματοδότησης δράσεων σχετικά με τον πολιτισμό, μέσω προγραμμάτων όπως το «Ορίζων Ευρώπη», το «πρόγραμμα για την ενιαία αγορά», το «μηχανισμό ανάκαμψης και ανθεκτικότητας», τα «ταμεία πολιτικής συνοχής» καθώς και το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη» (Euroopa, Επίσημη ιστοσελίδα της Ε.Ε., 2023).

Αναλυτικότερα, το πρόγραμμα «Ορίζων Ευρώπη», είναι ένα πρόγραμμα της Ε.Ε. για την καινοτομία και την έρευνα, είναι το 9^ο σχετικό πρόγραμμα μετά το «Ορίζων 2020», έχει ισχύ από το 2021 έως το 2027, και έχει προϋπολογισμό ύψους 95,5 δισεκατομμυρίων ευρώ. Μεταξύ άλλων, στόχος του είναι η καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, η επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης που αναλύσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, η τόνωση της ανταγωνιστικότητας της Ε.Ε., στηρίζει την έρευνα και την καινοτομία κ.α. (Euroopa, Ορίζων Ευρώπη, 2023). Ο Μηχανισμός Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας είναι ένα χρηματοδοτικό πρόγραμμα, που ως στόχο έχει την προώθηση της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής των κρατών μελών της Ε.Ε. Έχει προϋπολογισμό 723,8 δισεκατομμύρια ευρώ, και στόχος του μεταξύ άλλων είναι να αυξηθεί η ανθεκτικότητα των κρατών μελών στις παγκόσμιες κρίσεις, να εφαρμοστεί ο ευρωπαϊκός πυλώνας κοινωνικών δικαιωμάτων, η υλοποίηση των στόχων της Ατζέντας 2030 κ.α. (Euroopa, Μηχανισμός Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας, 2023). Επίσης, αναφορικά με το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη», στόχος του είναι να διασφαλιστεί, να αναπτυχθεί και να προωθηθεί η ευρωπαϊκή πολιτιστική & γλωσσική πολυμορφία και κληρονομιά. Με αυτό

επιδιώκεται η ενίσχυση των πολιτιστικών και δημιουργικών τομέων, με έμφαση στον οπτικοακουστικό. Πιο συγκεκριμένα, με το εν λόγω πρόγραμμα το οποίο έχει προϋπολογισμό 1,8 δισεκατομμύρια ευρώ, ενθαρρύνεται η πολιτιστική και καλλιτεχνική συνεργασία των κρατών μελών, προωθείται η ανταγωνιστικότητα και η καινοτομία σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη, ενισχύεται η ελευθερία της καλλιτεχνικής έκφρασης, ο διαπολιτισμικός διάλογος, κ.α. Βασικοί άξονες δράσης του προγράμματος είναι ο τομέας του πολιτισμού, καλύπτοντας πολιτιστικούς και δημιουργικούς τομείς, ο τομέας προβολής και οπτικοακουστικού υλικού, και το διατομεακό μέρος που καλύπτει πολιτιστικές και δημιουργικές δράσεις (Euroopa, Δημιουργική Ευρώπη, 2023).

Μια από τις μεγαλύτερες σε συμμετοχή πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Ευρώπη, είναι οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Είναι μια δράση που πρώτη φορά ξεκίνησε το 1985 και συνδιοργανώνεται από την Ε.Ε. και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Για όσο χρονικό διάστημα λαμβάνει χώρα η εν λόγω δράση, χιλιάδες ιστορικοί χώροι και μνημεία είναι προσβάσιμα στο κοινό. Αποτελεί μια προσπάθεια διαφύλαξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, και οι επισκέπτες οι οποίοι ετησίως ξεπερνούν τα 20 εκατομμύρια, μπορούν να επισκεφτούν δωρεάν τα μνημεία, και να ενημερωθούν για αυτά και την ιστορία τους. Οι στόχοι των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι οι κατωτέρω, (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Κουλτούρα και Δημιουργικότητα, 2023) ήτοι:

- Η ευαισθητοποίηση των πολιτών για τον ευρωπαϊκό πολιτιστικό πλούτο και την πολυμορφία,
- Η πρόκληση ενδιαφέροντος για την ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά,
- Η εξάλειψη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας μεταξύ των ευρωπαϊκών λαών,
- Η ενημέρωση των πολιτών σχετικά με την ανάγκη διαφύλαξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς,
- Και γενικότερα, η ανταπόκριση της Ευρώπης στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές προκλήσεις του πολιτιστικού τομέα.

Οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς πραγματοποιούνται κάθε Σεπτέμβριο, συμμετέχουν πενήντα χώρες μεταξύ των οποίων και η χώρα μας, και για τη διοργάνωσή τους συνεργάζονται εθνικές, περιφερειακές και τοπικές αρχές, ομάδες πολιτών, και άλλοι ενδιαφερόμενοι.

Ακόμα ένα πρόγραμμα που αναδεικνύει, προωθεί και υποστηρίζει την ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά και πολυμορφία, είναι οι Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης (ΠΠΕ). Λειτουργήσε πρώτη φορά τη δεκαετία του 1980 και έκτοτε κάθε χρόνο δύο ευρωπαϊκές πόλεις (και ανά τριετία τρεις πόλεις) φέρουν τον τίτλο των πολιτιστικών πρωτευουσών της Ευρώπης. Για το έτος 2023 ως πολιτιστική πρωτεύουσα έχει χαρακτηριστεί και η Ελευσίνα. Με την πρωτοβουλία ΠΠΕ, εκτός από την ανάδειξη του πλούτου και της ποικιλομορφίας των ευρωπαϊκών πολιτισμών, δίνεται η ευκαιρία στις ευρωπαϊκές πόλεις να αναπτυχθούν, να τονώσουν το διεθνές προφίλ τους, να ενισχύσουν το κύρος τους, να ενισχυθεί ο τουρισμός κ.α. (Euroρα, Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης, 2023). Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρώτη πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης ήταν η Αθήνα το 1985, μετά από πρωτοβουλία της Υπουργού Πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Τέλος, δεν πρέπει να παραλείψουμε το θεσμό αδελφοποιήσεων των πόλεων, ο οποίος δημιουργήθηκε λόγω της ανάγκης συνεργασίας ευρωπαϊκών πόλεων, μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου, προς αποφυγή εμφυλίων συγκρούσεων. Ως γνωστόν με τον όρο αδελφοποίηση νοείται η συνεργασία δύο ή περισσότερων πόλεων, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τυχόν δυσκολίες και προβλήματα, και να εκμεταλλευτούν ευκαιρίες ανάπτυξης και επικοινωνίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ανταλλαγή ιδεών, τεχνογνωσίας, σχολικές ανταλλαγές κ.α. Με γνώμονα την ειρήνη και την ευημερία των ανθρώπων, ο θεσμός των αδελφοποιήσεων των πόλεων συμβάλει στη συμμετοχή των τοπικών αρχών στην οικοδόμηση της Ευρώπης, στην καθιέρωση των ανταλλαγών μεταξύ των αδελφοποιημένων πόλεων, αναδεικνύοντας και προστατεύοντας τον πολιτιστικό τους πλούτο, και στην παρότρυνση των εν λόγω πόλεων να θεσπίσουν κοινά προγράμματα δράσης, χρηματοδοτούμενα από την Ε.Ε. (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

3.3 Πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, ο πολιτισμός και η ανάπτυξή του, αποτελεί σημάδι κοινωνικής ευημερίας και πολιτικής σταθερότητας σε ένα κράτος. Επιπροσθέτως, για το ίδιο το κράτος ο πολιτισμός αποτελεί συνδεδετικό κρίκο με τη μελλοντική του ταυτότητα, καθώς είναι αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής

συνείδησης του λαού. Έτσι λοιπόν, μια κυβέρνηση προκειμένου να διαφυλάξει και να αναδείξει τον πολιτιστικό πλούτο της χώρας της, ασκεί την πολιτιστική της πολιτική. Αναλυτικότερα, μέσα από ένα σύστημα με συγκεκριμένο σκοπό, με ένα συνδυασμό μέσων και φορέων, επιδιώκεται η γνώση, η προστασία αλλά και η διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινωνίας σε μια δεδομένη χρονική περίοδο. Ορισμένοι από τους βασικούς στόχους της πολιτιστικής πολιτικής πέρα από την προστασία και ανάδειξη του πολιτιστικού πλούτου, είναι να ενισχυθεί η καλλιτεχνική και πνευματική δημιουργία, η τόνωση της λαϊκής συμμετοχής στις πολιτιστικές δράσεις, η ενίσχυση της συνεργασίας με άλλες χώρες στον τομέα του πολιτισμού και η βελτίωση της εθνικής πολιτιστικής εικόνας στο εξωτερικό. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής, είναι η αξιοποίηση των πολιτιστικών προτύπων λαμβάνοντας υπόψη την αλληλεξάρτηση πολιτισμού – οικονομίας, η αξιοποίηση του ελεύθερου για πολιτιστικές δραστηριότητες χρόνου των εργαζομένων, η εκμετάλλευση των πολιτιστικών υποδομών όπως μουσεία, βιβλιοθήκες κ.τ.λ., η χρήση των μέσων επικοινωνίας βάσει της τεχνολογικής εξέλιξης, και τέλος η παράλληλη αξιοποίηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Η Ελλάδα ως γνωστόν, κατέχει ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πολιτισμού, έχοντας στις πλάτες της ιστορία χιλιάδων χρόνων, ξεκινώντας από τη Μυκηναϊκή εποχή, την κλασική περίοδο, την Ρωμαϊκή, τη Βυζαντινή, φτάνοντας ως τις μέρες μας. Όπως προαναφέραμε, ο πολιτισμός αποτελεί τη βάση για την κοινωνική ευημερία και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών. Ο πολιτιστικός τομέας, είναι παγκοσμίως το πλέον πρόσφορο έδαφος για την εφαρμογή νέων τεχνολογιών, ενώ το πολιτιστικό απόθεμα είναι ο πλούτος που θα χρησιμοποιήσουμε προκειμένου να αξιοποιήσουμε τη γνώση προς όφελος της ανθρωπότητας.

Το Υπουργείο Πολιτισμού της χώρας μας, αξιοποιεί τις νέες τεχνολογίες, προκειμένου να παρέχει πρόσβαση σε όλους τους πολίτες στην πολιτιστική μας κληρονομιά, και την καλλιέργεια του πνεύματος. Με τη χρήση της τεχνολογίας, ψηφιοποιείται το πολιτιστικό μας απόθεμα, και μέσω του διαδικτύου, μπορεί να προβληθεί από όλους τους πολίτες εντός και εκτός εθνικών συνόρων, αναδεικνύοντας τον Ελληνικό Πολιτισμό σε όλη την υφήλιο. Μέσω της δημιουργίας του Εθνικού Ιστού Πολιτισμικής Γνώσης, ο οποίος θα περιλαμβάνει το συνολικό πολιτιστικό

εθνικό μας απόθεμα, θα μπορούν οι ενδιαφερόμενοι να ενημερωθούν, να μορφωθούν, να μεταδώσουν τη γνώση, αλλά και να εκμεταλλευτούν τις σύγχρονες ψηφιακές υπηρεσίες προς όφελός τους (Υπουργείο Πολιτισμού, 2023).

Όπως αναδείχθηκε από την πρόσφατη περίοδο της πανδημίας, η ψηφιακή διάσταση του πολιτισμού είναι ιδιαίτερα σημαντική, προκειμένου οι πολίτες να έχουν πρόσβαση στο πολιτιστικό απόθεμα της Ελλάδας. Παράλληλα όμως τονίστηκε η ανάγκη για τη μετεξέλιξη του τρόπου λειτουργίας των φορέων πολιτισμού, και πλέον η τεχνολογία είναι αναπόσπαστο μέρος του σχεδιασμού πολιτιστικής πολιτικής. Για το λόγο αυτόν το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης αναπτύσσει νέες ψηφιακές τεχνολογίες και εφαρμογές, προκειμένου να αναδειχθεί περαιτέρω η ελληνική πολιτιστική ταυτότητα και κληρονομιά, και να ενισχυθεί περισσότερο η διασύνδεση πολιτισμού και επιχειρηματικότητας, ανοίγοντας το δρόμο για την άνθηση του βιώσιμου ψηφιακού πολιτισμού (Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2023).

Φυσικά ο κύριος φορέας άσκησης πολιτιστικής πολιτικής, όπως αναφέρεται και στο άρθρο 24 του ΔΚΚ, είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ). Βρίσκονται πιο κοντά στον πολίτη, συνδέονται με τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, αφουγκράζονται τα προβλήματά της και εξυπηρετούν το συμφέρον της. Με το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, τους απαραίτητους πόρους και φυσικά τη συμμετοχή των πολιτών, οι ΟΤΑ μπορούν να συμβάλουν τα μέγιστα στη διαφύλαξη και προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας μας, καθώς επίσης να εκτελέσουν ρόλο διαμεσολαβητή στη σύνδεση διαφορετικών πολιτισμών, κυρίως μέσω θεσμών όπως τα δίκτυα πόλεων και οι αδελφοποιήσεις. Ο κύριος ρόλος των ΟΤΑ, έγκειται στη δημιουργία των υποδομών για την ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων, οι οποίες μπορούν να καταστήσουν το Δήμο ως κέντρο δημιουργικότητας και καινοτομίας, γεγονός που επιφέρει εκτός των άλλων και σημαντικά οφέλη στην τοπική οικονομία. Αυτό φυσικά για να συμβεί, θα πρέπει κατά το σχεδιασμό των τοπικών πολιτικών, οι αρμόδιοι να ενσωματώσουν τον πολιτισμό στις βραχυχρόνιες και μακροχρόνιες στρατηγικές τους, και να επενδύσουν σε αυτόν. Βέβαια η τοπική αυτοδιοίκηση θα πρέπει να ενθαρρύνει τη συμμετοχή των πολιτών στα πολιτιστικά, να συντονίζει τις διάφορες πολιτιστικές δράσεις, να εξασφαλίζει τους απαραίτητους πόρους, ώστε τελικά να επιτύχει την πολιτιστική άνθηση και την κοινωνική ευημερία (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Για να είναι αποτελεσματική η πολιτιστική πολιτική της τοπικής αυτοδιοίκησης, θα πρέπει να συνδέεται με την τοπική παραγωγή, τις ντόπιες

πολιτιστικές βιομηχανίες και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Φυσικά, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ανάπτυξη δράσεων ποιοτικού ύφους, ώστε να αφυπνιστούν και να ενεργοποιηθούν οι κάτοικοι της τοπικής κοινωνίας. Με την πολιτιστική άνθηση θα προσελκυσθούν επενδυτές και άλλοι επισκέπτες, θα επέλθει η κοινωνική ανάπτυξη και θα βελτιωθεί η πολιτιστική εικόνα του τόπου παγκοσμίως (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

3.4 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

3.4.1 UNESCO και άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Από τις σημαντικότερες ενέργειες παγκοσμίως για τη διαφύλαξη του ανθρώπινου άυλου πολιτιστικού πλούτου, αποτελεί η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Όπως γνωρίζουμε η UNESCO είναι ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, που γενικότερο σκοπό έχει τη διαφύλαξη της ειρήνης και της ασφάλειας, ενισχύοντας τη διεθνή συνεργασία στους τομείς του πολιτισμού, της εκπαίδευσης, των επιστημών, της τεχνολογίας και της πληροφορίας. Σε γενικές γραμμές οι δράσεις και τα προγράμματα της UNESCO έχουν ως σκοπό την επίτευξη των στόχων της Ατζέντα 2030 (UNESCO, Intangible Cultural Heritage, 2023). Η έδρα του Οργανισμού της UNESCO βρίσκεται στο Παρίσι, όμως υπάρχουν 54 γραφεία υπαίθρου ανά την υφήλιο. Ο Οργανισμός διοικείται βάσει τριών σωμάτων, ήτοι της Γενικής Διάσκεψης, του Εκτελεστικού Συμβουλίου, και της Γραμματείας. Η Γενική Διάσκεψη, αποτελείται από εκπροσώπους των κρατών μελών της UNESCO, και καθορίζει τις πολιτικές και στρατηγικές του Οργανισμού. Η γενική διαχείριση της UNESCO πραγματοποιείται μέσω του Εκτελεστικού Συμβουλίου, το οποίο εκτός των άλλων, προετοιμάζει τις εργασίες της Γενικής Διάσκεψης, και επιβλέπει την εκτέλεση των αποφάσεών της. Επίσης, η Γραμματεία αποτελεί το Εκτελεστικό παράρτημα του Οργανισμού, και αριθμεί περίπου 700 μέλη τα οποία εργάζονται στα γραφεία της UNESCO ανά τον κόσμο (UNESCO, 2023).

Ο πολιτισμός αποτελεί βασική στρατηγική γραμμή για την UNESCO, καθώς όπως αναφέρεται και στην ιστοσελίδα της, δε μπορεί να υπάρξει βιώσιμη ανάπτυξη χωρίς την απαραίτητη πολιτιστική συνιστώσα. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής μας κληρονομιάς, υποστηρίζοντας τη

δημιουργικότητα και ενισχύοντας τους πολιτιστικούς τομείς, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις της εποχής μας, όπως η κλιματική αλλαγή, η φτώχεια, οι ανισότητες κ.α. (UNESCO, Πολιτισμός, 2023).

Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 2 της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν περιλαμβάνει μόνο τα ιστορικά μνημεία και τα αντικείμενα, αλλά ενσωματώνει τις παραδόσεις και τις εκφράσεις που μας κληροδότησαν οι πρόγονοί μας. Τέτοιες είναι οι προφορικές παραδόσεις, τελετουργίες, τεχνογνωσία, εορταστικές εκδηλώσεις κ.α. Ιδιαίτερα στις μέρες μας όπου η παγκοσμιοποίηση είναι ένα εξελισσόμενο φαινόμενο και επηρεάζει όλες τις πτυχές της καθημερινότητάς μας, η διαφύλαξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς αποτελεί μονόδρομο, προκειμένου να συνεχίσει να υπάρχει η πολιτιστική ποικιλομορφία. Κατανοώντας την άυλη πολιτιστική κληρονομιά διαφορετικών λαών, αποκτάται ο αμοιβαίος σεβασμός και ανοίγει ο δρόμος για παραγωγικό διαπολιτισμικό διάλογο. Η ουσία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς εντοπίζεται στον πλούτο των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αποκομίζονται από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και μεταλαμπαδεύονται στις επόμενες γενιές. Η μετάδοση αυτών των γνώσεων και δεξιοτήτων, είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις κοινωνίες του κόσμου, καθώς έχουν βαρύνουσα κοινωνική και οικονομική αξία και για τα αναπτυσσόμενα αλλά και για τα ανεπτυγμένα κράτη (UNESCO, Intangible Cultural Heritage, 2023).

Στο σημείο αυτό θα κάνουμε μια αναφορά στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς της UNESCO, ο οποίος αποτελεί το γνωστότερο αρχείο μνημείων και χώρων ανεκτίμητης αξίας σε όλο τον κόσμο και περιέχει πάνω από 1000 εγγραφές από 163 κράτη μέλη. Όμως για να ενταχθεί ένα μνημείο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς θα πρέπει να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, όπως να είναι εξαιρετικής παγκόσμιας αξίας, και να είναι αριστουργηματικό δείγμα της ανθρώπινης δημιουργικότητας, να αναδεικνύει μια πολιτισμική παράδοση, να παραπέμπει σε περιόδους ιδιαίτερης αξίας για την ανθρωπότητα, να συνδέεται με γεγονότα, ζωντανές παραδόσεις, ιδέες, αντιλήψεις κ.α. Φυσικά, σημαντικό ρόλο παίζουν και το καθεστώς διαχείρισης και προστασίας, και η αυθεντικότητα της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (Κυπριακή Εθνική Επιτροπή, UNESCO, 2023).

Στη γενική συνέλευση της UNESCO που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι στις 17 Οκτωβρίου του 2003, μέσα από τη Σύμβαση που υιοθετήθηκε, έγινε διάκριση

μεταξύ της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, με τη δεύτερη να αποτελεί μια ξεχωριστή κατηγορία. Αυτό έγινε προκειμένου να προστατευτεί η πολιτισμική ποικιλομορφία, να ευαισθητοποιηθούν και να συνειδητοποιήσουν ιδιαίτερα οι νέες γενιές, τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, να υπάρξει ενημέρωση και συνεργασία σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο για αυτό το σκοπό κ.α. (UNESCO, ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ, n.d.). Με τη Σύμβαση δημιουργήθηκαν δύο κατάλογοι και ένα μητρώο. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργήθηκε ο Αντιπροσωπευτικός Κατάλογος Στοιχείων Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που ως σκοπό έχει να ενισχυθεί η προβολή της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, να ευαισθητοποιηθεί το κοινό, και να προωθηθεί ο διάλογος, πάντα με σεβασμό στην πολιτισμική ποικιλομορφία. Επίσης δημιουργήθηκε ο Κατάλογος Στοιχείων Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς που Χρρίζουν Επείγουσας Προστασίας, με τον οποίο στοχεύεται η προστασία των στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, που διατρέχουν άμεσο κίνδυνο βιωσιμότητας, μέσα από τη διεθνή κινητοποίηση και συνεργασία. Τέλος δημιουργήθηκαν προγράμματα και δραστηριότητες για την προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ήτοι ενός μητρώου, στο οποίο γίνεται καταγραφή των προγραμμάτων και των δραστηριοτήτων, σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο, προκειμένου να ενισχυθούν οι ανταλλαγές, η διάχυση της πληροφορίας, και η συνεργασία μεταξύ των χωρών, με απώτερο στόχο την προστασία της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Προς αυτό το σκοπό, η UNESCO κατήρτισε το Διεθνή Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Στοιχείων Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, για να αναδειχθούν και να προστατευτούν τα αριστουργήματα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας (Κυπριακή Εθνική Επιτροπή, Παγκόσμιοι Κατάλογοι Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 2023). Να αναφέρουμε ότι στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, έχει εγγραφεί από το 2013, η Μεσογειακή Διατροφή, στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι δεξιότητες, οι γνώσεις, διάφορες τελετουργίες, πολλά σύμβολα και παραδόσεις με βάση τις καλλιέργειες, όπως για παράδειγμα της ελιάς και του ελαιολάδου, που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της μεσογειακής διατροφής. Ακόμα περιλαμβάνει παραδόσεις γύρω από το ψάρεμα, την κτηνοτροφία, τη συντήρηση των τροφίμων, την επεξεργασία και το μαγείρεμά τους, και κυρίως το μοίρασμα και την κατανάλωση του φαγητού (UNESCO, Μεσογειακή Διατροφή, 2023).

Προκειμένου να ενταχθεί ένα στοιχείο στον παγκόσμιο Κατάλογο Στοιχείων Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, είναι απαραίτητη προϋπόθεση να έχει εγγραφεί πρώτα στο Εθνικό Ευρετήριο, του εκάστοτε κράτους μέλους. Τα Εθνικά Ευρετήρια αποτελούν μια πρακτική μέσω της οποίας πραγματοποιείται η καταγραφή των άυλων πολιτιστικών στοιχείων των κρατών, και μέσω του διαδικτύου διαχέεται η πολιτισμική γνώση, ενθαρρύνεται ο διάλογος και ενισχύεται η επικοινωνία με την UNESCO. Στην Ελλάδα, το Εθνικό μας Ευρετήριο αποτελεί την αποτύπωση της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς, επικαιροποιείται κάθε χρόνο, περιέχει καταγραφές όπως κείμενα, φωτογραφίες, βίντεο κ.α., τα στοιχεία που εντάσσονται αποτελούν ζωντανή πολιτισμική εμπειρία, η οποία μεταλαμπαδεύεται από γενιά σε γενιά, και φυσικά η εγγραφή αντιπροσωπεύει τη συγκατάθεση και την εθελοντική συμμετοχή της εκάστοτε κοινότητας. Έτσι με την εγγραφή ενός στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο, εξασφαλίζεται η διαφύλαξη και η ανάδειξή του διεθνώς, υποστηρίζεται η περαιτέρω μελέτη του και η εξέλιξή του από εξειδικευμένους επιστήμονες, κατοχυρώνεται η συμμετοχή του σε εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα, και γενικότερα ενισχύεται η βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Αξίζει να αναφέρουμε ότι μεταξύ άλλων 39 στοιχείων, στο Εθνικό Ευρετήριο είναι εγγεγραμμένο και το στοιχείο του πολιτισμού της Ελιάς και του Ελαιολάδου, πάνω στο οποίο είναι βασισμένη η παρούσα εργασία (ΔΙΑΥΛΟΣ, 2023).

3.4.2 Ελλάδα και άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, αποτελεί μια έκφραση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας ενός τόπου, ενισχύει τη συμμετοχή των ανθρώπων με διάφορους τρόπους, όπως πνευματικά, συναισθηματικά, συμπεριφορικά κ.α. Αποτελεί το μέσο με το οποίο μια τοπική κοινωνία θα αποκτήσει ταυτότητα ή αλλιώς brand name, μέσω της παγκόσμιας προβολής και της προσέλκυσης τουριστών. Στην ταυτότητα αυτή περιλαμβάνονται η ιστορία του τόπου, ο πολιτισμός, η παράδοση, το περιβάλλον καθώς και τα τοπικά προϊόντα. Η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, η προβολή τους στα ΜΜΕ, στα κοινωνικά δίκτυα, και γενικότερα η εφαρμογή της σωστής επικοινωνιακής στρατηγικής, σε συνδυασμό με την εγγραφή των στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στον κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, και την ενεργό συμμετοχή των ντόπιων σε αυτήν, μπορούν να οδηγήσουν στη βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου. Βλέπουμε λοιπόν ότι η σωστή διαχείριση της

άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, μπορεί να έχει κοινωνικά και οικονομικά οφέλη, καθώς μπορεί να αυξήσει την απασχόληση, τις επενδύσεις, το μορφωτικό επίπεδο των πολιτών, την κατάργηση των διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενδυναμώνοντας τις σχέσεις με άλλους λαούς (Μπιτσάνη Ε. , Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και πολιτιστική πολιτική - βιώσιμη ανάπτυξη, 2022).

Σύμφωνα με το νόμο 3028/2002 σχετικά με την προστασία των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, ως άυλα πολιτιστικά αγαθά ορίζονται οι δραστηριότητες, οι γνώσεις, οι εκφράσεις, τα ήθη, τα έθιμα, οι χοροί, τα τραγούδια κ.α., τα οποία αποτελούν κληροδότημα της λαϊκής παράδοσης και του λόγιου πολιτισμού. Έτσι η Ελληνική Κυβέρνηση από το 2002, με τον όρο «άυλα πολιτιστικά αγαθά», επιχείρησε να διαφυλάξει την πολιτιστική μας κληρονομιά, που μέχρι τότε περιγραφόταν με τον όρο «παραδοσιακός και σύγχρονος λαϊκός πολιτισμός». Σημείο σταθμός ήταν υιοθέτηση από την UNESCO της προαναφερθείσας Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η οποία περαιτέρω τόνισε το ρόλο των κοινοτήτων – φορέων στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η χώρα μας κύρωσε την ανωτέρω σύμβαση το 2006, και μέχρι το 2020, έπραξαν το ίδιο 180 χώρες. Αρμόδιος φορέας για την εφαρμογή της Σύμβασης στην Ελλάδα, είναι το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού και πιο συγκεκριμένα η Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΔΙΝΕΠΟΚ) (Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού, 2023).

Η χώρα μας είναι μέλος της UNESCO από το 1946, και έχει μόνιμη αντιπροσωπεία η οποία έχει την έδρα της στο Παρίσι και υπάγεται στο Υπουργείο Εξωτερικών. Προκειμένου να προωθηθούν και να υποστηριχθούν τα προγράμματα και οι προτεραιότητες της UNESCO στην Ελλάδα αλλά και να διασυνδεθούν καλύτερα οι Κυβερνητικοί και μη Κυβερνητικοί θεσμοί με τον Οργανισμό, δημιουργήθηκε η Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO. Γενικότερα τα κράτη – μέλη δημιουργούν Εθνικές Επιτροπές για την εξυπηρέτηση των σκοπών που προαναφέραμε, καθώς επίσης συμβάλουν στην ευαισθητοποίηση των πολιτών σχετικά με την εκπαίδευση, τις επιστήμες, τον πολιτισμό κ.α., μέσα από την υλοποίηση κατάλληλων προγραμμάτων, και πρωτοβουλιών. Επιπλέον αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για την UNESCO, ενημερώνοντάς την με τις εκάστοτε ανάγκες και προτεραιότητες των κρατών – μελών, επιτρέποντάς της να σχεδιάζει κατάλληλα τις στρατηγικές της. Η βαρύνουσα σημασία των Εθνικών Επιτροπών είχε τονισθεί άλλωστε και στη Γενική Διάσκεψη του Οργανισμού το 2009,

υπογραμμίζοντας ότι αποτελούν το μοναδικό θεσμό στα πλαίσια του ΟΗΕ, χρήζουν πλήρους στήριξης και αναγνώρισης του έργου τους (UNESCOHELLAS, 2023).

Η Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO υφίσταται από το 1991, είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, διοικείται από τον Πρόεδρο, 15μελές Διοικητικό Συμβούλιο και την Ολομέλεια, στην οποία συμμετέχουν Ακαδημαϊκοί, ερευνητές, καταξιωμένους επιστήμονες, εκπροσώπους Υπουργείων, εκπαιδευτικούς, και λοιπές διακεκριμένες προσωπικότητες. Στους βασικούς στόχους της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής ανήκουν μεταξύ άλλων η ενδυνάμωση των σχέσεων της με όλους τους μετόχους και εμπλεκόμενους, σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο, η συνεργασία και η ευαισθητοποίηση των πολιτών κ.α. Προκειμένου να πετύχει τους στόχους της, συνεργάζεται άμεσα με έξι Υπουργεία ήτοι Εξωτερικών, Παιδείας & Θρησκευμάτων, Πολιτισμού & Αθλητισμού, Εσωτερικών, Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας, Υποδομών & Μεταφορών). Επιπλέον διοργανώνει διεθνή συνέδρια και ημερίδες, χορηγεί την αιγίδα της σε εκπαιδευτικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντικές και επιστημονικές δράσεις, συνεργάζεται με τον ιδιωτικό τομέα, απονείμει βραβεία, ιδρύει Πανεπιστημιακές Έδρες UNESCO πανελλαδικά, προωθεί το θεσμό των Συνεργαζόμενων Σχολείων (ASPnet), διοργανώνει εκθέσεις, κ.α. (UNESCOHELLAS, 2023).

Επιπλέον η Ελλάδα ως κράτος – μέλος της UNESCO οφείλει να εναρμονιστεί με τις συμβάσεις του Οργανισμού, σχετικά με την ανάδειξη και διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Έτσι λοιπόν έχουν ψηφιστεί νόμοι για αυτόν το σκοπό, και αποτελούν κυρώσεις των σχετικών συμβάσεων της UNESCO, όπως ο νόμος περί «Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Ομορφιάς», ο νόμος περί «Προστασίας των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», η «Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς», η «Προστασία και Προώθηση της Πολυμορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων» κ.α. (NOMIKA NEA, 2023).

Να αναφέρουμε ότι το Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού στηρίζει δράσεις και πρωτοβουλίες για την ανάδειξη και διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς, μεταξύ άλλων μέσω χρηματοδοτήσεων, όπως για παράδειγμα η πρόσφατη επιχορήγηση των 662.000 € σε Κοινότητες Φορέων Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Στην εν λόγω χρηματοδότηση υποβλήθηκαν εξήντα επτά (67) αιτήματα από εγγεγραμμένους φορείς στο Μητρώο Πολιτιστικών Φορέων, στα

οποία μεταξύ άλλων είναι και του Συλλόγου Ελληνικής Πολιτιστικής Παράδοσης Χαλκίδας «Το Αλωνάκι», σχετικά με τη δράση «Ο Πολιτισμός της Ελιάς και του Ελαιολάδου στη Βόρεια Εύβοια» (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2023). Αναλυτικότερα, η προαναφερθείσα δράση λαμβάνει χώρα στους πρόσφατα πυρόπληκτους Δήμους της Βόρειας Εύβοιας (Δήμος Λίμνης – Μαντουδίου – Αγίας Άννας και Ιστιαίας – Αιδηψού) και πραγματοποιείται υπό την αιγίδα και επιχορήγηση του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Επιπλέον συμβάλλει στην ενίσχυση της συλλογικής μνήμης των πυρόπληκτων κοινωνιών της Β. Εύβοιας, και ευαισθητοποιεί κυρίως τους νέους σχετικά με την ανάδειξη και διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς (Δελτίο Τύπου Συλλόγου "Το Αλωνάκι", 2023).

3.5 Η ελιά και το ελαιόλαδο ως στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

Στην Ελλάδα, όλοι μας κάποια στιγμή στη ζωή μας έχουμε σταθεί κάτω από τον ίσκιο ενός ελαιοδέντρου θαυμάζοντάς το, ιδιαίτερα όταν αυτό είναι υπεραιώνιο. Έρχονται στη μνήμη μας στιγμές μόχθου των γενεών που πέρασαν τρυγώντας τους καρπούς του, και μας δημιουργείται η αίσθηση του εφήμερου της ανθρώπινης ύπαρξης και ταυτόχρονα του αιώνιου και του διαχρονικού, που είναι η φύση και ζωή.

Παρά τις ραγδαίες κλιματολογικές και περιβαλλοντικές αλλαγές ιδιαίτερα των τελευταίων δεκαετιών, τα χαρακτηριστικά του ελαιοδέντρου παραμένουν αναλλοίωτα, αποτελώντας μια σημαντική πηγή πληροφοριών παλαιότερων εποχών, σχετικά με τις λειτουργίες και τους συμβολισμούς που εξυπηρέτησε ανά τους αιώνες. Μέσα από την επιστήμη της αρχαιολογίας, της λαογραφίας, και της ανθρωπολογίας, μπορούμε να αντλήσουμε αξιόλογα συμπεράσματα για τη σημασία της ελιάς και του ελαιολάδου στην ανθρώπινη εξέλιξη και επιβίωση. Η παραγωγή και χρήση του ελαιολάδου, αυτού του «θεϊκού» θα λέγαμε προϊόντος, είχε ανέκαθεν ευεργετική επίδραση στο ανθρώπινο σώμα αλλά και στην ψυχή. Η ιδιότητα του ελαιοδέντρου να επιβιώνει στους αιώνες, αλλά και του ελαιολάδου να συντηρεί τα τρόφιμα όπως αναλύσαμε παραπάνω, τους προσδίδει το χαρακτηρισμό της ανεξάντλητης πηγής ζωής, και μια θεϊκή διάσταση, συνδέοντας την ελιά και το ελαιόλαδο με την αθανασία. Καθώς η καλλιέργεια του ελαιοδέντρου προωθεί την ειρηνική ανθρώπινη συνύπαρξη και επιβίωση, την ανανέωση της ζωής και την ομαλή διαδοχή των γενεών

επί της γης, από την αρχαιότητα η ελιά συνδέθηκε με τις περισσότερες γυναικείες θεότητες της γονιμότητας και της βλάστησης (Πολυμέρου-Καμηλάκη, 2021).

Το ελαιόλαδο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνικού πολιτισμού, και γενικότερα των μεσογειακών λαών, που από την αρχαιότητα καλλιεργούσαν ελαιόδεντρα. Η τεχνογνωσία για την παραγωγή του, την αποθήκευση, την κατανάλωση, την εμπορία και την ευρύτερη χρήση του, έχει κληροδοτηθεί σε μας, από τους αρχαίους προγόνους μας, περνώντας από γενιά σε γενιά. Η κάθε γενιά έβαζε τη δικιά της πινελιά στον καμβά αυτής της τεχνογνωσίας, απολαμβάνοντας παράλληλα τα οφέλη αυτού του πολύτιμου προϊόντος.

Η μακροχρόνια παρουσία του ελαιόδέντρου στην περιοχή της μεσογείου, έχει χαρακτηρίσει την καθημερινότητα των μεσογειακών λαών, αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος γύρω από αυτήν, δημιουργώντας μια αξιόλογη πολιτιστική κληρονομιά υλική και άυλη. Στην υλική κληρονομιά θα λέγαμε ότι ανήκουν τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι πρόγονοί μας για την παραγωγή του ελαιολάδου, οι τεχνικές και τα προϊόντα, ενώ στην άυλη ανήκουν η τεχνογνωσία, οι προφορικές παραδόσεις, οι διατροφικές συνήθειες κ.α. Δε μπορούμε να παραλείψουμε την κοινωνική σημασία του ελαιολάδου, καθώς γύρω από την παραγωγή του, αναπτύσσονταν και ενισχύονταν οι διαπροσωπικές σχέσεις δημιουργούνταν ένα δίκτυο οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, και συγκροτούνταν ιδιαίτερες πολιτισμικές ταυτότητες (Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού, 2023).

Σε όλες τις θρησκείες από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα, η ελιά και το ελαιόλαδο κατέχουν βασική θέση στις τελετουργίες. Οι αρχαίοι Έλληνες άλειφαν τα αγάλματα και τους βωμούς των θεών, τα θύματα των θυσιών, και το έκαιγαν στα ιερά λυχνάρια. Η χρήση του ελαιολάδου πέρασε και στο χριστιανισμό, αναφέροντάς το στη Βίβλο πάνω από 170 φορές. Καθώς συμβολίζει τον κύκλο της ζωής, περιλαμβάνεται σε όλες τις χριστιανικές τελετές, όπως στη γέννηση, τη βάπτιση, το γάμο και το θάνατο. Χρησιμοποιείται στα μυστήρια του Χρίσματος και του Ευχελαίου, με αυτό ανάβουν οι πιστοί τα καντήλια, και παρασκευάζεται το Άγιο μύρο. Βέβαια, και οι τρεις μεγάλες μεσογειακές θρησκείες, ήτοι ο Χριστιανισμός, ο Ισλαμισμός και ο Ιουδαϊσμός, αναφέρονται στην ιερότητα και κάνουν ευρεία χρήση της ελιάς και του Ελαιολάδου στις τελετουργίες τους (ΣΕΔΗΚ, Σύλλογος Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης, 2023).

Μαζί με την καλλιέργεια του αμπελιού, το ελαιόλαδο αποτέλεσε το θεμέλιο της οικονομικής ανάπτυξης του Μινωικού πολιτισμού καθώς ήταν οι πρώτοι που καλλιέργησαν συστηματικά την ελιά και εξήγαγαν τα προϊόντα της. Το ελαιόδεντρο κατά τους κλασσικούς χρόνους προστατεύονταν, καθώς θεωρούνταν δώρο των θεών, και το ελαιόλαδο δίνονταν ως δώρο στους νικητές των Παναθηναϊκών αγώνων, ενώ η οικονομική άνθηση στην Αθήνα του Χρυσού αιώνα, οφειλόταν στην παραγωγή και εμπορία ελαιολάδου. Η καλλιέργεια της ελιάς αποτέλεσε την κύρια ασχολία των Ελλήνων για πολλούς αιώνες, ιδιαίτερα στις περιοχές της Πελοποννήσου και της Κρήτης, με αξιοσημείωτη άνθηση κατά τους Οθωμανικούς χρόνους. Έκτοτε η ανάπτυξη της ελαιοκομίας συνεχίστηκε, τα ελαιόδεντρα συνέχισαν να αυξάνονται παράλληλα με την τεχνολογική πρόοδο, φτάνοντας στις μέρες μας να αποτελεί μια σημαντική πηγή εισοδήματος για πολλές περιοχές της Ελλάδος (Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού, 2023).

Είναι γεγονός ότι η καλλιέργεια της ελιάς και η παραγωγή του ελαιολάδου, αποτελούν βασικό παράγοντα της διατήρησης της συλλογικής μας μνήμης και ταυτότητας. Η παρουσία των εργατών γης στα χωράφια, η συλλογική, και οικογενειακή σε πολλές περιπτώσεις εργασία, συσφίγγει τις διαπροσωπικές σχέσεις, γαλουχεί τα παιδιά με αξίες και ευνοεί την επικοινωνία. Εκτός όμως από την κοινωνική και οικονομική σημασία, η ελαιοκαλλιέργεια έχει και σημαντική περιβαλλοντική σημασία, καθώς το κατάφυτο σε πολλές περιοχές τοπίο, όπως στην περιοχή της Ανατολικής (και όχι μόνο) Κρήτης η ελιά αποτελεί μονοκαλλιέργεια, και με αυτόν τον τρόπο προστατεύονται τα εδάφη από διαβρώσεις, και παράλληλα ενισχύεται το φυσικό κάλος του τόπου.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε το θεσμό της Παγκόσμιας Ημέρας Ελιάς της UNESCO, η οποία ανακηρύχθηκε στην 40^η σύνοδο της Γενικής Διάσκεψής της το 2019, και λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο στις 26 Νοεμβρίου. Η ελιά και το ελαιόλαδο, εκτός από κυρίαρχα αγροτικά προϊόντα της χώρας μας, αποτελούν όπως αναφέραμε παραπάνω μέρος της σπουδαίας μας πολιτιστικής μας κληρονομιάς, αντανακλώντας χιλιάδες χρόνια ιστορίας και παράδοσης. Για αυτό το λόγο η UNESCO προωθεί δράσεις, διοργανώνει συνέδρια, εργαστήρια, εκθέσεις, εκδηλώσεις κ.α., ώστε να ενθαρρύνει τους πολίτες να ασχοληθούν με τον εν λόγω θεσμό. Είναι στη φύση της ελιάς να εμπνέει και να ενθαρρύνει τους ανθρώπους να επιβιώνουν και να πετυχαίνουν τους στόχους τους, διότι το ίδιο το δέντρο είναι υπεραιώνιο, και

μπορεί να αναγεννηθεί από τις στάχτες του (UNESCO, Παγκόσμια Ημέρα Ελιάς, 2023).

Στόχος του θεσμού της Παγκόσμιας Ημέρας Ελιάς, είναι να προστατέψει την ελιά και όλες τις αξίες που ενσωματώνει, αλλά ταυτόχρονα και να αναδείξει την κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική σημασία της για την ανθρωπότητα. Θα λέγαμε ότι αποτελεί μια αξιοσημείωτη προσπάθεια περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, καθώς λόγω της κλιματικής αλλαγής που βιώνει ο πλανήτης μας, είναι απαραίτητη η διαφύλαξη της εν λόγω φυσικής πολιτιστικής κληρονομιάς (UNESCO, Παγκόσμια Ημέρα Ελιάς, 2023).

4. Ελαιόλαδο και βιώσιμη ανάπτυξη, μελέτη περίπτωσης: ελαιόλαδο Σητείας

4.1 Η οικονομική συμβολή του ελαιόλαδου στην τοπική ανάπτυξη

4.1.1 Το ελαιόλαδο ως πολιτιστικό αγαθό – το ΠΟΠ ελαιόλαδο Σητείας

Με τον όρο πολιτιστικά αγαθά, εννοούνται όλα τα αγαθά εκείνα που είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Κυρίως αναφέρονται στον πνευματικό πολιτισμό, και σε τομείς όπως οι τέχνες, οι επιστήμες, ο λαϊκός πολιτισμός κ.α. Τα πολιτιστικά αγαθά μπορεί να είναι κινητά ή ακίνητα ανάλογα με την ευκολία μετακίνησής τους στο χώρο, με ευχερή η δυσχερή αξιοποίηση ανάλογα με το κόστος αξιοποίησής τους, δημόσια ή ιδιωτικά, διαρκούς ή περιορισμένης χρήσης, υλικά και άυλα, ιδιωτικής η συλλογικής χρήσης (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004). Τα εν λόγω αγαθά έχουν πολιτιστική αξία, καθώς αποτελούν πηγή έμπνευσης, αντανακλούν την ατομική και συλλογική πολιτιστική ταυτότητα των ανθρώπων, και μπορούν να μετασχηματιστούν σε πολιτιστικά προϊόντα με οικονομική αξία, ή αλλιώς σε πολιτιστικούς πόρους, οι οποίοι μπορούν να αποτελέσουν το μοχλό ανάπτυξης, και οικονομικής άνθησης ενός τόπου. Όμως προκειμένου να αναπτυχθεί ισορροπημένα και ολοκληρωμένα, θα πρέπει να αναδειχθεί και να προστατευτεί το πολιτιστικό κεφάλαιο του τόπου, ήτοι η πολιτιστική του φυσιογνωμία, με την αξιοποίηση των πολιτιστικών του πόρων μέσα από πρωτότυπες ιδέες και μορφές έκφρασης (Μπιτσάνη Ε. , Σημειώσεις μαθήματος - έγγραφο, 2022).

Διανύοντας τον 21^ο αιώνα, γνωρίζουμε ότι τα πολιτιστικά προϊόντα, αποτελούν πηγή πλούτου αλλά και επαγγελματικής απασχόλησης. Όμως στον τομέα του πολιτισμού υπάρχουν πολλές κερδοφόρες δραστηριότητες, όπως ο πολιτιστικός

τουρισμός, θέατρα, πώληση πολιτιστικών προϊόντων, βιβλίων κ.α. Στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, η εκμετάλλευση του πολιτιστικού κεφαλαίου μιας περιοχής, δεν πρέπει να περιορίζεται αποκλειστικά στα οικονομικά οφέλη που μπορεί να επιφέρει, καθώς ελλοχεύουν κίνδυνοι εμπορευματοποίησης του πολιτισμού, με δυσμενείς συνέπειες. Αντιθέτως η πολιτιστική κληρονομιά ως βασικό στοιχείο της βιώσιμης ανάπτυξης, θα πρέπει να προστατευτεί και να αναδειχθεί προσφέροντας πολλαπλά οφέλη για την κοινωνία (Μπιτσάνη Ε. , Σημειώσεις μαθήματος - έγγραφο, 2022).

Το ελαιόλαδο ως πολιτιστικό προϊόν, μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη της περιοχής της Σητείας, προσδίδοντας της ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, καθώς συνδυάζει την ιστορία, τον πολιτισμό, και είναι συνυφασμένο με την τοπική παράδοση. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια είναι να διαφοροποιηθεί από τα άλλα ελαιόλαδα της αγοράς, δίνοντας έμφαση στα πολιτισμικά και γεωφυσικά χαρακτηριστικά της Σητείας. Έτσι το ελαιόλαδο Σητείας θα αποκτήσει τη δική του ταυτότητα, και με σωστή διαχείριση μπορεί να συμβάλει τα μέγιστα στην τοπική ανάπτυξη.

Στο σημείο αυτό θα κάνουμε μια αναφορά στο ΠΟΠ ελαιόλαδο Σητείας. Η Σητεία ή Ητεία στη γλώσσα των Μινωιτών, ήταν από τα αρχαία χρόνια πολύ γνωστή για το εξαιρετικά παρθένο ελαιόλαδο που παρήγαγε. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερες κλιματολογικές συνθήκες, με μειωμένες βροχοπτώσεις, με υψηλή υγρασία, ήπιους χειμώνες και ξερικό τοπίο, με έντονη όμως καλλιέργεια ελιάς. Η μορφολογία του εδάφους διαμορφώνεται από ορεινές και ημιορεινές εκτάσεις, με καλή αποστράγγιση του νερού. Αυτοί οι παράγοντες σε συνδυασμό με τα πολύτιμα συστατικά του εδάφους, είναι που προσδίδουν στο ελαιόλαδο τις εξαιρετικές του ιδιότητες και την ανώτερη ποιότητά του. Το 1993 χαρακτηρίστηκε το ελαιόλαδο Σητείας ως ΠΟΠ από την Ε.Ε. και μέχρι σήμερα έχει αποσπάσει πληθώρα διεθνών βραβείων, διατηρώντας την εξαιρετική ποιότητά του αναλλοίωτη, ανέγγιχτη από ρυπογόνους παράγοντες. Η ποικιλία του είναι η Κορονέικη, είναι φρουτώδες και ήπια πικάντικο, με μακρά επίγευση και χαμηλές τιμές οξύτητας, χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από άλλα ελαιόλαδα (ΠΟΠ Σητεία, 2023).

Εικόνα 13 - Ελαιόκαρπος

4.1.2 Πολιτιστικός τουρισμός – ελαιοτουρισμός

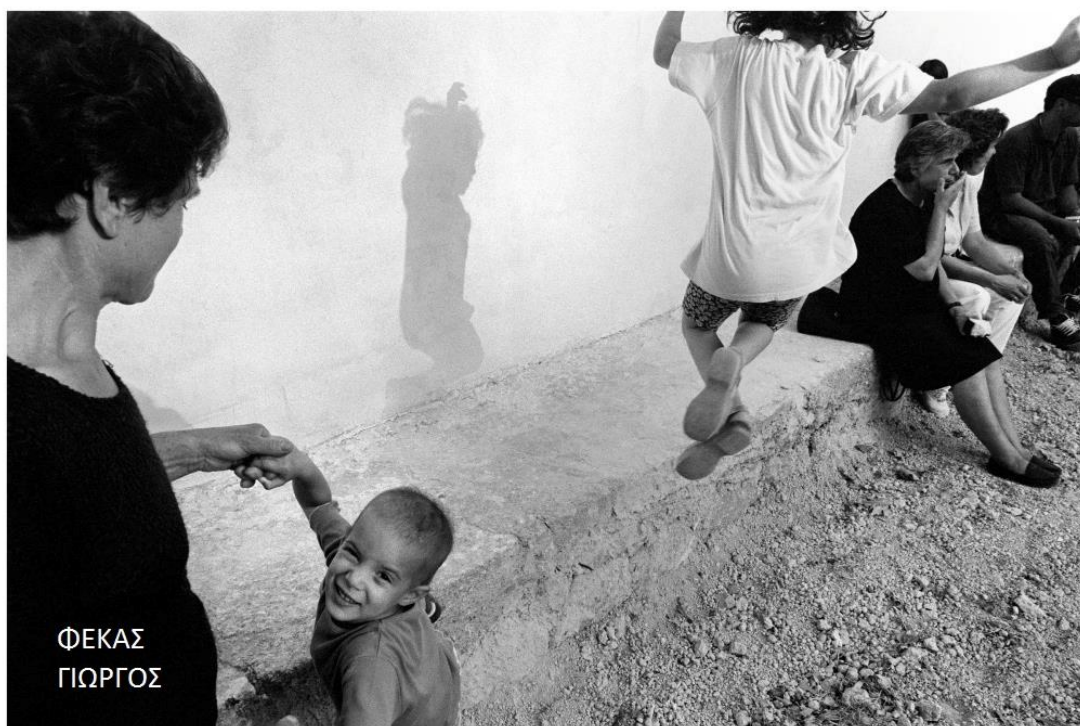
Όπως αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μας, βασικός πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης, είναι ο πολιτισμός. Επίσης στο τρίτο κεφάλαιο κάναμε λόγο για την αναγκαιότητα διαφύλαξης και ανάδειξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, και τα οφέλη που αυτή η ενέργεια μπορεί να επιφέρει. Σε αυτόν τον τομέα ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει το συνδετικό κρίκο μεταξύ της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ανάπτυξης ενός τόπου.

Έτσι λοιπόν η μορφή του τουρισμού που σκοπός των επισκεπτών είναι η επίσκεψη σε χώρους πολιτισμού και πολιτιστικά αξιοθέατα, ώστε να ενημερωθούν, να ανακαλύψουν και να βιώσουν την πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου, ονομάζεται πολιτιστικός τουρισμός. Τα πολιτιστικά αξιοθέατα περιλαμβάνουν τα πνευματικά, διανοητικά, υλικά και συναισθηματικά χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας, και μπορεί να αφορούν στις τέχνες, στο φυσικό περιβάλλον, στη γαστρονομία, στην αρχιτεκτονική, στη μουσική, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά κ.α. (Υπουργείο Τουρισμού, 2023).

Τα τελευταία χρόνια λόγω της αυξημένης ζήτησης για προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού, και προκειμένου να καλυφθούν αυτές οι ανάγκες, έχουν δημιουργηθεί τα αντίστοιχα σύνθετα προϊόντα. Δεδομένου ότι ο πολιτιστικός τουρισμός απευθύνεται σε κοινό με υψηλό μορφωτικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, η ποιότητα της οργάνωσης και των παρεχόμενων υπηρεσιών γενικότερα, είναι αρκετά υψηλή. Εκτός από την αποκατάσταση μνημείων και κατασκευή υποδομών όπως θέατρα, μουσεία κ.τ.λ., είναι απαραίτητη η διενέργεια πολιτιστικών εκδηλώσεων, η υλοποίηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, η διάθεση εμπορεύσιμων προϊόντων κ.α. Ακόμα από τη διεθνή εμπειρία, ο πολιτιστικός τουρισμός έχει αναπτυχθεί σε δύο κατευθύνσεις, ήτοι των πολιτιστικών διαδρομών με επίσκεψη σε διάφορες περιοχές με θεματική σύνδεση, και των αστικών κέντρων με συγκεντρωμένες δραστηριότητες, εκδηλώσεις κ.α. (Μπιτσάνη Π. Ε., 2004).

Μέσω του πολιτιστικού τουρισμού, ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει την πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου, δηλαδή περιοχές που διασώθηκαν από το παρελθόν, και αντανακλούν την καθημερινή ζωή και την παράδοση αιώνων του ντόπιου

πληθυσμού.

Εικόνα 14 - Ντόπιος πληθυσμός

Επίσης ο επισκέπτης, μπορεί να συμμετέχει σε πολιτιστικές θεματικές διαδρομές οι οποίες περιλαμβάνουν φυσικά η τεχνητά αξιοθέατα με ταυτόχρονη εκπαίδευση και αναψυχή. Μπορεί να απολαύσει εξατομικευμένη βιωματική και αυθεντική εμπειρία μέσα από εκδηλώσεις και την ενεργό συμμετοχή του σε δραστηριότητες σχετικές με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου κ.α. (Υπουργείο Τουρισμού, 2023).

Με τον όρο ελαιουρισμό αναφερόμαστε στην εναλλακτική μορφή τουρισμού, που στο επίκεντρό της βρίσκεται το ελαιόλαδο. Περιλαμβάνει ταξιδιωτικές εμπειρίες που σχετίζονται με την ελιά και τα προϊόντα της, και αναφέρθηκε πρώτη φορά στην Ισπανία το 2002. Θα λέγαμε ότι είναι η κάθε οργανωμένη δράση, που μεταφέρει στον επισκέπτη τη γνώση, την εμπειρία, και την κουλτούρα του ελαιολάδου. Οι ενδιαφερόμενοι για τον πολιτισμό της ελιάς τουρίστες, μπορούν να επισκεφτούν ελαιοτριβεία, να κάνουν γευσιγνωσία ελαιολάδου, μέχρι και θεραπείες σε spa (Ζαμπετάκη, 2022). Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Ανδριανόπουλο, συνιδρυτή του Σχολείου Τουρισμού της Καλαμάτας, με την ανάπτυξη του ελαιουρισμού επιδιώκεται η βελτίωση της εποχικότητας στον τουριστικό κλάδο, η δημιουργία και η εκπαίδευση μιας νέας γενιάς τουριστών αλλά και στελεχών που δραστηριοποιούνται στον εν λόγω κλάδο. Επίσης κατά τον José María Penco Venezuela, Τεχνικό Διευθυντή της Ισπανικής Ένωσης Δήμων Ελαιολάδου AEMO, προκειμένου το ελαιόλαδο να αποκτήσει επιπλέον αξία, πρέπει να δοθεί έμφαση στον πολιτισμό, τη γαστρονομία, το περιβάλλον και την υγεία. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα επιτυχημένου ελαιουρισμού που πραγματοποιείται από το 2016 στην Χαέν της Ισπανίας, η οποία παράγει το 25% της παγκόσμιας παραγωγής ελαιολάδου, περιλαμβάνει τη σύζευξη του πολιτισμού, της γαστρονομίας, του περιβάλλοντος και της υγείας, εκμεταλλεύοντας τις ψηφιακές δυνατότητες της τεχνολογίας. Πιο συγκεκριμένα, σε μια ηλεκτρονική πλατφόρμα στο διαδίκτυο, υπάρχουν διαθέσιμες επιλογές για τον επισκέπτη βάσει των στοιχείων που προαναφέραμε, με τη συμμετοχή ελαιοτριβείων που πληρούν τις προδιαγραφές συμμετοχής, εστιατορίων, μουσείων ελαιολάδου, ξενοδοχείων που παρέχουν υπηρεσίες spa και ελαιοθεραπείες με ελαιόλαδο, καθώς και διαδρομές που υπάρχουν μνημειώδη ελαιόδεντρα. Το εν λόγω πρόγραμμα έχει σημειώσει τεράστια επιτυχία, συνεχώς αυξημένη ζήτηση και προωθείται σε διεθνείς εκθέσεις τουρισμού ανά τον κόσμο (José María Penco Venezuela, 2018).

Για την Κρήτη ο ελαιoturισμός αποτελεί μια αναπτυσσόμενη μορφή τουρισμού με πολλά πλεονεκτήματα, που ευνοείται από τις κλιματολογικές και κοινωνικές συνθήκες του νησιού. Το έργο του Συνδέσμου Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης (ΣΕΔΗΚ) για την προώθηση του ελαιoturισμού στην Κρήτη είναι αξιοσημείωτο, περιλαμβάνοντας σημαντικές δράσεις και προγράμματα. Πιο συγκεκριμένα, αναγνωρίζει και αναπλάθει μνημειακά ελαιόδεντρα, αναδεικνύει ελαιοκομικά αρχαιολογικά μνημεία Μινωικής και Μετά-Βυζαντινής περιόδου, προωθεί τη λειτουργία Έλαιο-Μουσείων, τουριστικών ελαιοτριβείων, και «ελαιοταβερνών», οι οποίες προσφέρουν γαστρονομικές δημιουργίες με βάση το ελαιόλαδο. Ακόμα οργανώνει ημερίδες σε όλους τους νομούς του νησιού, πραγματοποιώντας επισκέψεις σε ελαιοκομικά αξιοθέατα. Το εν λόγω εγχείρημα του ΣΕΔΗΚ μπορούμε να πούμε ότι σημειώνει αρκετή επιτυχία και προσελκύει συνεχώς πολλούς τουρίστες από όλο τον κόσμο, και θα ήταν περισσότερο αποδοτικό εάν υπήρχε κατάλληλος επιτελικός σχεδιασμός και ενισχύσεις από την πλευρά του Κράτους (ΣΕΔΗΚ, Ελαιoturισμός Μια σημαντική εναλλακτική μορφή Τουρισμού, 2023).

4.1.3 Το Γεωπάρκο Σητείας

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε στο Γεωπάρκο της Σητείας, το οποίο εντάχθηκε στο παγκόσμιο δίκτυο γεωπάρκων της UNESCO το 2015. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για ένα φυσικό πάρκο συνολικού εμβαδού 517 Km², στο ανατολικό μέρος της Κρήτης, περιλαμβάνοντας την ευρύτερη περιοχή της Σητείας,

και όλες τις παράκτιες περιοχές από το Βορά έως το Νότο.

Εικόνα 15 - Χάρτης Γεωπάρκου Σητείας

Η περιοχή της Σητείας παρουσιάζει από τα πιο ιδιαίτερα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά, καθώς λόγω της θέσης της στο ανατολικό άκρο της Κρήτης, επέτρεψε την ανταλλαγή ειδών από τη Μ. Ασία. Ακόμα, λόγω του ξηροθερμικού της κλίματος, με την πάροδο των αιώνων, έχει δημιουργηθεί ένα μωσαϊκό οικοτόπων και οικοσυστημάτων, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το φοινικόδασος του Βάι, που είναι γνωστό παγκοσμίως. Ο Δήμος Σητείας ο οποίος περιλαμβάνει τις Δημοτικές Ενότητες Σητείας, Ιτάνου και Λεύκης, είναι μια ημι-ορεινή κυρίως περιοχή, με τα όρη της Ζάκρου και της Θρυπτής να ξεχωρίζουν, πλαισιωμένα με χρυσές ακρογιαλιές και καταγάλανες, κρυστάλλινες ακτογραμμές. Η παρουσία μιας πληθώρας βιοτικών και αβιοτικών στοιχείων, στην περιοχή του Γεωπάρκου, το καθιστούν μοναδικό

Εικόνα 16 - Ξερόκαμπος Ζήρου Σητείας

Γεωλογικά, το Φυσικό Πάρκο Σητείας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς στην πλούσια γεωκληρονομιά του περιλαμβάνονται μοναδικά πετρώματα, ιδιαίτερων σχηματισμών, πλήθος απολιθωμάτων, καθώς και ιζηματογενείς σειρές από αλπικές και μεταλπικές ενότητες, με πετρώματα από την πλειστοκαινο εποχή.

Εικόνα 17 - Σπήλαιο στο Γεωπάρκο Σητείας

Η γενικότερη εικόνα των οικοσυστημάτων της περιοχής, χαρακτηρίζεται από χαμηλή βλάστηση, κυρίως θάμνους και αρωματικά φυτά όπως θυμάρι, φασκομηλιά κ.α., ενώ κυρίως μέσα σε ρεματιές συναντώνται δέντρα όπως πλατάνια, χαρουπιές και σκίνοι. Ακόμα υπάρχει πληθώρα φαράγγιων και απότομων πλαγιών, ποτάμια με περιοδική ροή, βραχώδη αλλά και υγροτοπικά συστήματα, καθώς και καλλιεργήσιμες εκτάσεις με ελαιώνες και αμπελώνες, ενώ πολλές περιοχές του Γεωπάρκου έχουν ενταχθεί στο πρόγραμμα NATURA 2000. Τα φαράγγια της περιοχής αποτελούν φυσικό καταφύγιο για πολλά είδη χλωρίδας και πανίδας, προσελκύοντας σημαντικό αριθμό μελετητών, παρατηρητών αλλά και τουριστών κάθε χρόνο (Γεωπάρκο Σητείας, 2022).

Από ιστορική σκοπιά, στην ευρύτερη περιοχή της Επαρχίας Σητείας, συναντώνται πλήθος από αρχαιολογικούς χώρους, τόπους μνήμης και ιστορίας. Πολλά ευρήματα από τη Νεολιθική εποχή έχουν έρθει στο φως από τις ανασκαφές, μαρτυρώντας τη μακραίωνη ανθρώπινη δραστηριότητα, ενώ κατά την Εποχή του

Χαλκού, η περιοχή λόγω της γεωγραφικής της θέσης αποτέλεσε εμπορικό κόμβο προς τα υπόλοιπα λιμάνια της μεσογείου. Έτσι μέσα από το εμπόριο, κυρίως με τους Φοίνικες, δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν μεγάλα Μινωικά αστικά κέντρα, όπως στο Παλαίικαστρο, στη Ζάκρο και στον Πετρά, με αξιοσημείωτες διοικητικές και θρησκευτικές δομές, που άνθησαν μέχρι και την εγκατάσταση των Ρωμαίων στο νησί. Οι εν λόγω πόλεις, κατά την κλασική περίοδο είχαν το δικό τους πολίτευμα, ενώ από τον 7^ο μ.Χ. αιώνα, το νησί υπέφερε από τις επιδρομές των πειρατών. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν οι Άραβες στην περιοχή, απομυζώντας το ντόπιο πληθυσμό, έως το 961 μ.Χ. που το νησί ανακτήθηκε από το Νικηφόρο Φωκά, επανασυνδέοντάς το στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Εκτός από την πληθώρα μνημείων και κτισμάτων που υπάρχουν στην περιοχή από την παρουσία διαφορετικών λαών ανά τους αιώνες, αξίζει να αναφέρουμε τη συγγραφή του μοναδικού ερωτικού ποιητικού έργου του Σητειακού ποιητή Βιτσέντζου Κορνάρου, «ο Ερωτόκριτος» στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Τέλος υπεύθυνος για τη διαχείριση του Γεωπάρκου Σητείας είναι ο Δημοτικός Οργανισμός Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας (Δ.Ο.Κ.Α.Σ.) (Γεωπάρκο Σητείας, 2022).

4.2 Έρευνα

4.2.1. Μεθοδολογία και στόχοι της έρευνας

Στο παρόν κεφάλαιο και για τις ανάγκες της εργασίας μας, μέσα από τη μελέτη περίπτωσης του Δήμου Σητείας εξετάζουμε τη συμβολή του ελαιολάδου στην ανάδειξη και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Ερευνούμε εάν μπορεί το ελαιόλαδο σαν προϊόν, σαν υλικό αλλά και άυλο στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς της Σητείας, να ευνοήσει τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Ο Δήμος Σητείας επιλέχθηκε ως μελέτη περίπτωσης για τους κατωτέρω λόγους:

- ✓ Είναι ένας Δήμος του οποίου η οικονομία βασίζεται σε μεγάλο ποσοστό στην παραγωγή και εμπορία ελαιολάδου,
- ✓ Έχει μακράιωνη σχέση με την καλλιέργεια της ελιάς και είναι συνυφασμένη με την ιστορία του τόπου και των ανθρώπων του,
- ✓ Παράγει εξαιρετικής ποιότητας ελαιόλαδο, το οποίο είναι διεθνούς φήμης,

- ✓ Είναι η περιοχή που δραστηριοποιούμαι προσωπικά ως ελαιοπαραγωγός και ως αγρότης,
- ✓ Υπάρχουν πολλοί τρόποι και ευκαιρίες βιώσιμης ανάπτυξης.

Επιλέξαμε τη μέθοδο της ποιοτικής έρευνας, προκειμένου να εξετάσουμε το ανωτέρω πρόβλημα εις βάθος και να γίνει καλύτερα κατανοητό, παρουσιάζοντας μια γενική εικόνα του θέματος, χωρίς να απομονωθούν συγκεκριμένες πτυχές του, όπως συμβαίνει συνήθως με την ποσοτική έρευνα. Με την ποιοτική έρευνα δίνεται έμφαση κυρίως στην εγκυρότητα των παρεχόμενων πληροφοριών και όχι τόσο την μαζική αντιπροσωπευτικότητα των απόψεων της ποσοτικής έρευνας (Μπιτσάνη Ε. , Σημειώσεις μαθήματος, 2023).

Ελήφθησαν προσωπικές συνεντεύξεις βάσει προκαθορισμένων από εμένα ερωτηματολογίων, με μικρές τροποποιήσεις για κάθε συνεντευξιαζόμενο. Μέσω της συγκεκριμένης μεθόδου, είχα τη δυνατότητα ως συγγραφέας, να αντλήσω χρήσιμα συμπεράσματα για το υπό εξέταση θέμα, εξασφαλίζοντας άμεση και ζωντανή επικοινωνία με τους ερωτώμενους. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τον Δεκέμβριο του 2022 στη Σητεία.

Ερωτήθηκαν δύο εκπρόσωποι τοπικών φορέων, ήτοι ο Πρόεδρος του Δημοτικού Οργανισμού Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας (Δ.Ο.Κ.Α.Σ.) κ. Κωνσταντίνος Λυμπερίου, και ο Πρόεδρος της Τοπικής Κοινότητας Αχλαδίων, χωριού του Δήμου Σητείας, κ. Κωνσταντίνος Ρεμπελάκης. Μέσω των προσωπικών συνεντεύξεων με ημι-δομημένα ερωτηματολόγια αντλήσαμε σημαντικά συμπεράσματα για το εξεταζόμενο θέμα, τα οποία θα παρουσιάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

4.2.2 Προσωπική συνέντευξη Προέδρου Δ.Ο.Κ.Α.Σ.

Ο Δημοτικός Οργανισμός Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου του Δήμου Σητείας, και σκοπός του είναι η οργάνωση και λειτουργία υπηρεσιών για την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, δραστηριοποιείται στους τομείς του πολιτισμού, της κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης, της παιδείας, του αθλητισμού και του περιβάλλοντος. Όσον αφορά στον τομέα του πολιτισμού, ορισμένες από τις κυριότερες δράσεις του Δ.Ο.Κ.Α.Σ. είναι η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, με σπουδαιότερη τα «Κορνάρεια», που ονομάστηκαν έτσι προς τιμή του γνωστού ποιητή Βιτσέντζου

Κορνάρου. Ακόμα σημαντική είναι η διοργάνωση του Μεσογειακού Ραδιοφωνικού Φεστιβάλ στην πόλη της Σητείας, το οποίο φιλοξενεί ήχους και μουσικές από την Ελλάδα αλλά και όλη τη Μεσόγειο, τα Βαλκάνια και την Ανατολή και μεταδίδεται μέσω ραδιοφωνικών σταθμών και ίντερνετ παγκοσμίως. Φυσικά στο εν λόγω φεστιβάλ εκθέτονται τοπικά προϊόντα όπως το ελαιόλαδο, διάφορα γλυκά κ.α., που παράγουν η πόλη και τα χωριά του τόπου. Τέλος, όπως προαναφέραμε, στις αρμοδιότητες του Δ.Ο.Κ.Α.Σ. εμπίπτει και η διαχείριση του Γεωπάρκου Σητείας, διοργανώνοντας περιβαλλοντικές δράσεις, σεμινάρια, και εκδρομές, διαφημίζοντας και αναδεικνύοντας τον φυσικό και πολιτιστικό του πλούτο (Δήμος Σητείας, Δημοτικός Οργανισμός Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας (Δ.Ο.Κ.Α.Σ.), 2022).

Τα ερωτήματα που τέθηκαν στον κ. Λυμπερίου, Πρόεδρο του Δ.Ο.Κ.Α.Σ. και οι απαντήσεις που δόθηκαν παραθέτονται μερικώς τροποποιημένες, παρακάτω:

1. Τι σημαίνει το ελαιόλαδο για την τοπική ανάπτυξη;

Απάντηση: Το ελαιόλαδο παίζει καθοριστικό ρόλο για την τοπική ανάπτυξη του Δήμου Σητείας, καθώς δημιουργούνται πολλές θέσεις εργασίας, όπως εργάτες γης, υπάλληλοι ελαιουργείων, ιδιωτικοί υπάλληλοι επιχειρήσεων σχετικά με εξοπλισμό για τη συγκομιδή του ελαιοκάρπου, και λοιπών επιχειρήσεων. Επίσης η τοπική οικονομία αναπτύσσεται μέσω της εμπορίας του ελαιολάδου, καθώς ενισχύεται και ο κλάδος του τουρισμού που ονομάζεται αγροτουρισμός, έχοντας σαν αποτέλεσμα, ακόμα και κατά τη διάρκεια του χειμώνα να υπάρχουν αρκετοί επισκέπτες, επεκτείνοντας την τουριστική σεζόν, γεγονός που αποτελεί ιδανική μορφή διαφήμισης για την περιοχή. Επιπλέον, μέσω της διατροφής, στην περίπτωσή μας της μεσογειακής, ενισχύεται η υγεία και η ευζωία, των Σητειακών πολιτών, αλλά και όσων προμηθεύονται το ντόπιο ελαιόλαδο. Ταυτόχρονα, ο πολιτισμός είναι η κληρονομιά μας, και είμαστε άμεσα συνδεδεμένοι με το ελαιόλαδο, όπως μαρτυρούν και τα αρχαιολογικά ευρήματα από το Μινωικό ανάκτορο στην περιοχή της Ζάκρου, όπου βρέθηκαν αμφορείς αποθήκευσης ελαιολάδου.

2. Ποιες ενέργειες γίνονται ή μπορούν να γίνουν ώστε να διαφυλαχθεί η πολιτιστική κληρονομιά του ελαιολάδου;

Απάντηση: Ο Δήμος Σητείας σε συνεργασία με τους φορείς του, διοργανώνει διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις κατά τη διάρκεια του έτους. Πρόσφατα ο Δήμος διοργάνωσε τον 7ο Διεθνή Διαγωνισμό Ελαιολάδου "Athena International Olive Oil Competition". Η συμμετοχή ήταν πολύ μεγάλη, ήρθαν στην πόλη γευσιγνώστες από όλο τον πλανήτη και αξιολογήθηκαν ελαιόλαδα από πολλά μέρη του κόσμου. Ακόμη, οι επισκέπτες είχαν την ευκαιρία να επισκεφτούν υπεραιώνιους ελαιώνες, παλαιά ελαιοτριβεία της περιοχής, καθώς και παραδοσιακά εδέσματα με βάση το ελαιόλαδο. Επιπροσθέτως, μέσω του Γεωπάρκου Σητείας, το οποίο είναι ένα από τα 144 Γεωπάρκα της UNESCO στον κόσμο, ενισχύεται η επισκεψιμότητα, αναπτύσσονται γεωδιαδρομές, όπου ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει τους ελαιώνες αλλά και την δραστηριότητα γύρω από αυτούς. Έτσι δημιουργείται η ανάγκη για ελαιογνωσία, η οποία επιτυγχάνεται με επισκέψεις σε ελαιουργεία, όπου οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να παρακολουθήσουν όλη τη διαδικασία μεταποίησης του ελαιοκάρπου. Ο ελαιοτουρισμός, αποτελεί ένα νέο είδος τουρισμού, που αρχίζει να ανθίζει σε περιοχές όπως η Σητεία, που η αξία του ελαιολάδου είναι υψηλή, και μέσω της βιωματικής εμπειρίας, ο επισκέπτης αποκτά μια πλήρη εικόνα της διαδικασίας παραγωγής του ελαιολάδου.

3. *Μπορεί το ελαιόλαδο να αποτελέσει το brand name (ταυτότητα) της Σητείας;*

Απάντηση: Είναι γεγονός ότι το ελαιόλαδο αποτελεί ήδη brand name για την περιοχή της Σητείας, δεδομένου ότι η Σητεία έχει χαρακτηριστεί ως πόλη του ελαιολάδου. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο τόπος παράγει εξαιρετικής ποιότητας παρθένα ελαιόλαδα, και υπάρχει ο χαρακτηρισμός του ελαιολάδου ως Π.Ο.Π., που δίνει στο προϊόν επιπλέον αξία και το κάνει διεθνώς αναγνωρίσιμο. Να σημειωθεί ότι μέσω του διεθνούς διαγωνισμού ελαιολάδου που αναφέραμε παραπάνω, καταγράφηκε στη μνήμη όλων όσων παραβρέθηκαν στο διαγωνισμό, ο χαρακτηρισμός της Σητείας ως πόλης του ελαιολάδου, καθώς συνειδητοποίησαν πόσο άρρηκτα συνδεδεμένο είναι το ελαιόλαδο με όλες οι πτυχές της ζωής αυτού του τόπου. Ακόμα, στο διατροφικό τομέα, υπάρχουν πολλές ντόπιες συνταγές μαγειρικής με βάση το ελαιόλαδο, που εκτελούνται εδώ και αιώνες, και αποτελούν μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

4. *Μπορεί το ελαιόλαδο να αποτελέσει το μοχλό για μια ήπια μορφή βιώσιμης ανάπτυξης στην περιοχή;*

Απάντηση: Φυσικά το ελαιόλαδο μπορεί να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης, με προσεκτικά σχεδιασμένες ενέργειες και σταδιακά. Με γνώμονα τον αγροτουρισμό και τον ελαιοτουρισμό, η περιοχή της Σητείας διαθέτει ένα μεγάλο αριθμό κλινών και ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων, που είναι διαθέσιμα για τους επισκέπτες, και ήδη αποτελούν μια ήπια μορφή ανάπτυξης. Να σημειώσουμε ότι σχετικά με τα γεωπάρκα, καθώς η φιλοσοφία τους είναι να αναπτύσσονται στις επαρχίες, έτσι και το Γεωπάρκο Σητείας, δεδομένου ότι περιλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος του Δήμου, υπάρχει σχετικό ψήφισμα του Δημοτικού Συμβουλίου να αναπτυχθεί σε όλη την έκταση αυτού. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να ενισχυθεί περισσότερο ο πολιτιστικός τουρισμός και πιο συγκεκριμένα ο αγροτουρισμός και ο ελαιοτουρισμός, που αναφέραμε παραπάνω.

5. *Μπορεί η ανάδειξη και η διαφύλαξη της πολιτιστική μας κληρονομιάς να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής;*

Απάντηση: Η σύνδεσή μας με το παρελθόν και η πολιτιστική παρακαταθήκη των προγόνων μας είναι ο πλούτος μας. Η ιστορία μας και ο πολιτισμός μας είναι ο συνδετικός κρίκος του παρελθόντος με το παρόν, και σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της περιοχής μας, όπως το φυσικό περιβάλλον, το κλίμα, οι άνθρωποι κ.α., αποτελούν τα δυνατά σημεία της Σητείας. Έτσι, με τις κατάλληλες ενέργειες και δράσεις, προβάλλοντας και αναδεικνύοντας την πολιτιστική μας κληρονομιά, με σεβασμό και εξωστρέφεια, μπορούμε να τη διαφυλάξουμε και παράλληλα να προσελκύσουμε επισκέπτες και να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή.

4.2.3 Προσωπική συνέντευξη με Πρόεδρο Τοπικής Κοινότητας Αχλαδίων

Τα Αχλάδια είναι ένα χωριό του Δήμου Σητείας, του νομού Λασιθίου, απέχει 9 χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα του Δήμου, και βρίσκεται σε υψόμετρο 220 μέτρα. Η ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή χρονολογείται από τη Μινωική περίοδο, καθώς οι ανασκαφές έχουν φέρει στο φως μια Μινωική έπαυλη και ένα θολωτό τάφο πλησίον του χωριού. Το 1881 το χωριό αριθμούσε 358 μόνιμους κάτοικους, το 1900 είχε 341, και το 1928 κατοικούσαν στα Αχλάδια 440 άνθρωποι, ενώ κατά την απογραφή του 2011 οι μόνιμοι κάτοικοι στο χωριό ήταν 199. Μέχρι σήμερα, ο αριθμός των μόνιμων κατοίκων έχει μειωθεί σημαντικά, ο οποίος σύμφωνα με τις

πληροφορίες του Προέδρου της Τοπικής Κοινότητας κ. Κωνσταντίνου Ρεμπελάκη, ανέρχεται στους 120. Βλέπουμε ότι υπάρχει μια σταδιακή μείωση στον πληθυσμό του χωριού, γεγονός που δεν παρατηρείται μόνο στα Αχλάδια, αλλά και στα περισσότερα χωριά του Δήμου. Αυτό σύμφωνα με τον πρόεδρο αλλά και με κατοίκους του χωριού που ερωτήθηκαν, οφείλεται στο γεγονός ότι οι νέοι επιλέγουν να εγκαταλείψουν το χωριό και να εγκατασταθούν σε πόλεις, όπου υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης και πιο άνετος τρόπος ζωής.

Οι κάτοικοι των Αχλαδίων ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία και πιο συγκεκριμένα με την καλλιέργεια της ελιάς. Στο χωριό υπάρχει ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Αχλαδίων, με σύγχρονο εργοστάσιο παραγωγής ελαιολάδου, παράγοντας ετησίως περίπου 600 τόνους. Να αναφέρουμε ότι πολλοί από τους μόνιμους κατοίκους είναι αλβανικής καταγωγής, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο χωριό τα τελευταία χρόνια και εκμεταλλεύονται κτήματα και ελαιώνες ντόπιων που είτε έφυγαν για τις πόλεις είτε απεβίωσαν, φτάνοντας στο σημείο να έχουν δημιουργήσει αξιόλογες περιουσίες και να έχουν διασφαλίσει ένα ποιοτικό τρόπο ζωής. Στη συνέχεια, θα παραθέσουμε την προσωπική συνέντευξη από τον Πρόεδρο της Τοπικής Κοινότητας Αχλαδίων, κ. Κωνσταντίνο Ρεμπελάκη, ήτοι:

1. Πως συνδέεται το ελαιόλαδο με την ιστορία του χωριού;

Απάντηση: Το ελαιόλαδο είναι συνυφασμένο με την ιστορία του χωριού, από την εποχή των Μινωιτών. Για αιώνες αποτελούσε προϊόν εκμετάλλευσης και ήταν απαραίτητο στοιχείο για τη διαβίωση των κατοίκων. Άλλωστε, στην ευρύτερη περιοχή της Τοπικής Κοινότητας, υπάρχουν διάσπαρτες υπεραιώνόβιες ελιές, των οποίων το μέγεθος των κορμών τους, μαρτυρά την μεγάλη ηλικία τους. Αξίζει να αναφέρουμε ότι το όνομα του χωριού «Αχλάδια», σύμφωνα με μαρτυρίες και ιστορίες των γερόντων, προέρχεται από την περίοδο των επιδρομών και λεηλασιών των πειρατών. Αναλυτικότερα, κατά το 15^ο αιώνα, οι κουρσάροι της εποχής, έκαναν επιδρομή στο χωριό για να ληστέψουν και να λεηλατήσουν. Οι κάτοικοι προκειμένου να σωθούν κατέφυγαν στα βουνά και κρύφτηκαν σε σπηλιές. Όταν τέλειωσε η επιδρομή και οι ντόπιοι επέστρεψαν στα σπίτια τους, αντίκρισαν ένα λεηλατημένο τοπίο, μεγάλες καταστροφές στις οικίες τους, και τα πιθάρια που τοποθετούσαν το ελαιόλαδο της χρονιάς, σπασμένα. Τα λάδια που περιείχαν τα πιθάρια είχαν χυθεί και γέμισαν τους δρόμους του χωριού. Τότε όταν είδαν οι άνθρωποι το βιος τους χυμένο

στους δρόμους, αναφώναζαν «Άχ τα λάδια...», «Άχ λάδια...», γεγονός που έμεινε στην ιστορία και ονομάτισε το χωριό.

2. *Τι σημαίνει το ελαιόλαδο για την τοπική ανάπτυξη του χωριού;*

Απάντηση: Στην Τοπική Κοινότητα Αχλαδίων, υπάρχουν αρκετές χιλιάδες ελαιόδεντρα, ελάχιστα αμπέλια και πολύ λίγα θερμοκήπια. Ως εκ τούτου, όπως και σε σχεδόν όλη την περιφέρεια του Δήμου, η ελιά θα λέγαμε αποτελεί μονοκαλλιέργεια. Να αναφέρουμε ότι η ραγδαία ανάπτυξη της ελαιοκαλλιέργειας στην περιοχή των Αχλαδίων αλλά και της επαρχίας Σητείας γενικότερα, σημειώθηκε τα τελευταία 40 – 50 χρόνια. Πιο πριν οι άνθρωποι ασχολούνταν ως επί το πλείστον με την αμπελοκαλλιέργεια και την παραγωγή σταφίδας. Ακόμα και σήμερα, στα χωράφια της περιοχής υπάρχουν απομεινάρια από «απλώστρες», δηλαδή μικρές τσιμεντένιες επίπεδες κατασκευές στο έδαφος, στις οποίες άπλωναν τα σταφύλια για να τα στεγνώσει ο ήλιος και να γίνουν σταφίδα. Όμως όταν η τιμή πώλησης της σταφίδας έπεσε χαμηλά και ήταν ασύμφορη να την παράγουν οι γεωργοί, στράφηκαν στην καλλιέργεια της ελιάς, καθώς η ζήτηση του ελαιολάδου είχε ανοδική πορεία, και ως εκ τούτου περισσότερο κέρδος. Φυσικά καθοριστικό ρόλο έπαιξαν και οι κρατικές επιδοτήσεις της εποχής, για την φύτευση ελιών, και με την πάροδο των ετών και την ανάπτυξη της τεχνολογίας, η ελιά εξαπλώθηκε αντικαθιστώντας τους αμπελώνες σε όλη την περιοχή. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι το ελαιόλαδο είναι βασικός πυλώνας της οικονομικής ανάπτυξης του τόπου, και πιστεύουμε ότι υπάρχουν δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης, καθώς με μελετημένες κινήσεις, δίνοντας κίνητρα κυρίως στους νέους να επιστρέψουν στον τόπο τους και να δουλέψουν τη γη, μπορεί να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των ανθρώπων και να επιτευχθεί κοινωνική ευημερία.

3. *Ποιες ενέργειες γίνονται ή μπορούν να γίνουν ώστε να διαφυλαχθεί η πολιτιστική κληρονομιά του ελαιολάδου;*

Απάντηση: Τη δεδομένη χρονική στιγμή, οι ενέργειες που γίνονται για αυτό το σκοπό, αφορούν κυρίως στην ετήσια διοργάνωση της «Γιορτής του Ελαιολάδου», που πραγματοποιεί ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αχλαδίων το πρώτο δεκαήμερο κάθε Αύγουστο, στην κεντρική πλατεία του χωριού, διασκεδάζοντας με ζωντανή μουσική και φαγητό. Μέχρι πέρσι η εν λόγω εκδήλωση ονομαζόταν «γιορτή γλυκό σταφύλι», και πραγματοποιούνταν κάθε χρόνο από την ίδρυση του συλλόγου το 1983. Ονομάστηκε «γλυκό σταφύλι», καθώς όπως προαναφέραμε, στο παρελθόν η

αμπελοκαλλιέργεια ήταν εκτεταμένη στο χωριό, και ένα από τα τοπικά εδέσματα ήταν και το γλυκό κουταλιού σταφύλι. Σήμερα όμως, καθώς οι αμπελώνες έχουν αντικατασταθεί από ελαιώνες, το νέο Δ.Σ. του Πολιτιστικού Συλλόγου, που αποτελείται από νέους του χωριού με όρεξη και όραμα, μετονόμασε την ετήσια εκδήλωση σε «Γιορτή Ελαιολάδου».

Προκειμένου να αναδειχθεί και να διαφυλαχθεί η πολιτιστική μας κληρονομιά, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το ελαιόλαδο, ο Πολιτιστικός Σύλλογος του χωριού, σε συνεργασία με τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Αχλαδίων και το Δήμο Σητείας, σχεδιάζει να προσδώσει στην ετήσια γιορτή του ελαιολάδου ένα βιωματικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, σχεδιάζεται η κατάψυξη συνθλιμένου ελαιοκάρπου (ζύμης), κατά τους χειμερινούς μήνες, και απόψυξή του κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης τον Αύγουστο, ώστε οι επισκέπτες να έχουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν όλη τη διαδικασία μεταποίησης του ελαιοκάρπου σε ελαιόλαδο. Ακόμα, ένα από τα μελλοντικά σχέδια του Πολιτιστικού Συλλόγου σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς, είναι η δημιουργία ενός μουσείου ελαιολάδου, στο οποίο θα εκθέτονται παλαιά μηχανήματα παραγωγής του ελαιολάδου, όπως οι παραδοσιακές μυλόπετρες κ.α. Επίσης εντός του μουσείου θα δημιουργηθεί φωτογραφική έκθεση, με πλούσιο υλικό που έχει συλλέξει ο Σύλλογος, από την καθημερινή ζωή των Αχλαδιανών τα παλιά χρόνια. Θα είναι μια ευκαιρία να αξιοποιηθεί αυτό το ανεκμετάλλευτο υλικό, ώστε να θυμούνται οι παλαιότεροι και να μαθαίνουν οι νεότεροι.

4. *Μπορεί το ελαιόλαδο να αποτελέσει το brand name (ταυτότητα) του χωριού;*

Απάντηση: Φυσικά και θα μπορούσε να αποτελέσει το brand name του χωριού, καθώς όλοι οι παράγοντες συνηγορούν προς αυτό το σκοπό. Η ονομασία του χωριού «Αχλάδια», η εκτεταμένη ελαιοκομία στην περιοχή, η εξαιρετική ποιότητα παρθένου ελαιολάδου που παράγει ο τόπος, η βάση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς που είναι το ελαιόλαδο, είναι παράγοντες που επιβάλλουν την δημιουργία αυτής της ταυτότητας. Έτσι, με σωστή στρατηγική και μελετημένες κινήσεις, με όρεξη για δημιουργία και παραγωγική εξωστρέφεια, μπορεί το ελαιόλαδο να γίνει το brand name του χωριού, προσελκύοντας επισκέπτες, συμβάλλοντας στην τοπική ανάπτυξη.

5. *Μπορεί το ελαιόλαδο να αποτελέσει το μοχλό για μια ήπια μορφή βιώσιμης ανάπτυξης στην περιοχή (πολιτιστικός τουρισμός – αγροτουρισμός);*

Απάντηση: Τα τελευταία χρόνια υπάρχει η τάση να αναπαλαιώνονται τα εγκαταλελειμμένα - πέτρινα στην πλειοψηφία τους - σπίτια του χωριού, από τους απογόνους των κατοίκων του χωριού, αλλά και από αρκετούς ξένους, κυρίως Άγγλους. Τα αναπαλαιωμένα αυτά σπίτια, ενοικιάζονται με την ημέρα μέσω ηλεκτρονικών πλατφορμών, όπως το Airbnb και το Booking σε τουρίστες, κυρίως κατά τους θερινούς μήνες. Πιστεύουμε ότι με την ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, και παράλληλα με τη δημιουργία των κατάλληλων υποδομών φιλοξενίας, μπορούμε να προσελκύσουμε επισκέπτες, και να ενισχυθεί η τοπική οικονομία. Παράλληλα, αξιοποιώντας τον πολιτιστικό μας πλούτο που συνδέεται με το ελαιόλαδο, θα μπορούσαμε να αναπτύξουμε τον ελαιοτουρισμό, όπου οι επισκέπτες θα έχουν τη δυνατότητα να βιώσουν την καλλιέργεια της ελιάς και τη συγκομιδή του ελαιολάδου, μέσα από ειδικές δράσεις και καθοδήγηση από εξειδικευμένους επαγγελματίες του χώρου και έμπειρους ντόπιους αγρότες. Έτσι θα προωθηθεί μια ήπια μορφή βιώσιμης ανάπτυξης, θα διαφυλαχθεί και θα αναδειχθεί η πολιτιστική μας κληρονομιά, και μέσα από την ευαισθητοποίηση και το σεβασμό για τη φύση, θα προστατευτεί το φυσικό μας περιβάλλον.

4.3 Συμπεράσματα έρευνας

Από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε μέσω των συνεντεύξεων από τους δύο άμεσα εμπλεκόμενους στην πολιτιστική αλλά και οικονομική διαχείριση της περιοχής της Σητείας, αποκομίσαμε πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Αρχικά επιβεβαιώσαμε τον άρρηκτα συνδεδεμένο χαρακτήρα της περιοχής με την ελιά και το ελαιόλαδο. Τα δύο αυτά στοιχεία είναι συνυφασμένα με τη ζωή του ντόπιου πληθυσμού από τα αρχαία χρόνια, και έχουμε την πεποίθηση ότι θα εξακολουθήσουν να είναι και για τις επόμενες γενιές. Διακρίνουμε την πρόθεση των διοικούντων, των αιρετών, των φορέων πολιτισμού, των πολιτιστικών συλλόγων, αλλά και των απλών πολιτών να δώσουν έμφαση στην ανάδειξη και τη διαφύλαξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς του ελαιολάδου, αξιοποιώντας τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται από την παραγωγή του εν λόγω προϊόντος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύσαμε τη σημασία του ελαιολάδου ως εμπορικό προϊόν για την οικονομία της Κρήτης, όπου το Λασίθι και πιο συγκεκριμένα η Σητεία αποτελεί σημαντικό παραγωγό. Όμως παράλληλα αναφερθήκαμε στις διακυμάνσεις

των τιμών πώλησής του, που σαν αποτέλεσμα έχει πολλές φορές να ζημιώνονται οι παραγωγοί, να δημιουργείται αβεβαιότητα για το μέλλον της ελαιοκομείας, και να αποθαρρύνονται οι νέοι να ασχοληθούν με την καλλιέργεια των ελιών. Έτσι λοιπόν από την παρούσα έρευνα παρατηρούμε ότι η γενικότερη στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης στην περιοχή της Σητείας, βασίζεται στην εναλλακτική διαχείριση του ελαιολάδου, και στην προώθησή του ως πολιτιστικό προϊόν. Για την επίτευξη όμως αυτού του σκοπού, απαιτούνται συντονισμένες προσπάθειες από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με απαραίτητη προϋπόθεση φυσικά την ευαισθητοποίηση και συμμετοχή των Σητειακών πολιτών.

Βάσει της συνέντευξης του Προέδρου του Δ.Ο.Κ.Α.Σ., συμπεραίνουμε ότι η εκμετάλλευση της ελιάς και του Σητειακού ελαιολάδου δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην εμπορία του ως προϊόν, αλλά πρέπει να υπάρξει μια συλλογική κίνηση για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και του ελαιοτουρισμού στην περιοχή. Βάσει της ανάλυσης που κάναμε παραπάνω σχετικά με τον ελαιοτουρισμό και τις προϋποθέσεις για την επιτυχημένη ανάπτυξή του, συμπεραίνουμε ότι η Σητεία και τα χωριά της πληρούν τις βασικές απαιτήσεις του εν λόγω εγχειρήματος. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει η στενή σύνδεση του τόπου με την ελιά και το ελαιόλαδο, σύμφωνα με τα ιστορικά στοιχεία, υπάρχουν διάσπαρτα στην ευρύτερη περιοχή πολλά υπεραιώνια, μνημειώδη ελαιόδεντρα, πολλά ελαιοτριβεία σύγχρονα και παραδοσιακά που με απλές παρεμβάσεις μπορούν να γίνουν επισκέψιμα, οργανωμένοι χώροι εστίασης που προσφέρουν τοπικά εδέσματα με βάση το ελαιόλαδο κ.α. Όμως προκειμένου να υπάρξει ένα ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο προώθησης του ελαιοτουρισμού, θα πρέπει να δοθεί έμφαση κυρίως στην ενημέρωση και κατάρτιση των εμπλεκόμενων φορέων, όπως των αιρετών του Δήμου, των τοπικών συλλόγων, των επιχειρηματιών του τουριστικού κλάδου και της εστίασης, των ελαιοπαραγωγών και των πολιτών.

Ήδη γίνονται πολλές ενέργειες για την ανάδειξη του ελαιολάδου ως πολιτιστικό προϊόν του τόπου, με σκοπό την προώθησή και την προσέλκυση επισκεπτών, όπως είδαμε με τη καθιέρωσή τους ως brand name της Σητείας, με τη διοργάνωση διεθνών διαγωνισμών γευσιγνωσίας, με την εκμετάλλευση του Παγκόσμιου Γεωπάρκου Σητείας της UNESCO το οποίο βασίζεται στην ελιά, η οποία είναι άλλωστε το βασικό στοιχείο της φυσιγνωμίας της ευρύτερης περιοχής. Ακόμα, ο χαρακτηρισμός του Σητειακού ελαιολάδου ως Π.Ο.Π. σίγουρα του

προσδίδει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για την επίτευξη του προαναφερόμενου σκοπού.

Αναλογιζόμενοι τη συνέντευξη που μας παραχώρησε ο Πρόεδρος της Τοπικής Κοινότητας Αχλαδίων, αλλά και τις απόψεις των κατοίκων του χωριού, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι νέοι δεν είναι πρόθυμοι πλέον να παραμείνουν στους τόπους καταγωγής τους, διότι δεν υπάρχουν κίνητρα, τα οποία είναι κυρίως οικονομικής φύσης. Η επιλογή τους να εγκατασταθούν σε αστικά κέντρα στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, δεδομένου του υψηλού κόστους διαβίωσης, του συνεχόμενου ανταγωνισμού, των δυσκολιών εύρεσης εργασίας, της ρύπανσης, κ.α., στις περισσότερες περιπτώσεις τους αποφέρει ένα χαμηλό ποιοτικά τρόπο ζωής. Μπορούμε να πούμε ότι οι άνθρωποι που επιλέγουν να ζήσουν στην επαρχία, βρίσκονται πιο κοντά στη φύση, και απολαμβάνουν τα οφέλη της, σωματικά και ψυχικά, διατηρώντας παράλληλα τις διαπροσωπικές και γενικότερα τις ανθρώπινες σχέσεις.

Στόχος λοιπόν είναι να ευαισθητοποιηθούν οι νέοι άνθρωποι σχετικά με τον πολιτισμό τους. Να ενημερωθούν αρχικά οι ίδιοι για την ιστορία του τόπου τους, να αναγνωρίσουν τη σημασία του ελαιολάδου στην επιβίωση των παλαιότερων γενεών, και εν συνεχεία να εξωτερικεύσουν αυτές τις γνώσεις, και να τις χρησιμοποιήσουν για την οικονομική, πολιτιστική, ιστορική και τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Η ελαιοκομική φυσιогνωμία της ευρύτερης περιοχής της Σητείας, πρέπει να αξιολογηθεί εις βάθος, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο την οικονομική της διάσταση, αλλά και την πολιτιστική, ώστε με τις κατάλληλες ενέργειες, να επιτευχθεί μια ήπια μορφή βιώσιμης ανάπτυξης.

Συμπεράσματα

Όπως συμπεράναμε από την παρούσα εργασία, η βιώσιμη ανάπτυξη είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να ελπίζουμε σε ένα καλύτερο μέλλον. Είναι το μέσο για να διασφαλίσουμε μια ποιοτική ζωή για τους απογόνους μας, να προστατευτεί το περιβάλλον και να διαφυλαχθεί η πολιτιστική μας κληρονομιά. Μέσω των βασικών πυλώνων της βιώσιμης ανάπτυξης, ήτοι του περιβάλλοντος, της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού, υπάρχει μια διεθνής, εθνική και τοπική προσπάθεια και στρατηγική για την προώθησή της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η

Ατζέντα 2030 του ΟΗΕ που αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο, η οποία μπορούμε να πούμε ότι είναι η σημαντικότερη παγκόσμια συμφωνία για τη βιώσιμη ανάπτυξη, όπως επίσης σημαντικές ήταν και οι σύνοδοι που πραγματοποιήθηκαν πριν από αυτή στο παρελθόν. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε, η γενικότερη στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη στην Ε.Ε. είναι βασισμένη στην ατζέντα 2030, δεσμεύοντας όλα τα κράτη – μέλη για την υλοποίηση των 17 στόχων.

Η Ελλάδα ως κράτος – μέλος της Ε.Ε., υιοθετεί την υλοποίηση των στόχων της Ατζέντα 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη, θέτοντας σε εφαρμογή μια σειρά μέτρων και στρατηγικών, που αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο, όπως το Εθνικό Σχέδιο Εφαρμογής, το Εθνικό Σχέδιο για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, ψηφιακές καινοτομίες όπως το Διαδίκτυο των Πραγμάτων (IoT), των Μεγάλων Δεδομένων (Big Data), την πρωτοβουλία Sustainable Greece 2020, τον Ελληνικό Κώδικα Βιωσιμότητας κ.α. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται η βιωσιμότητα στη χώρα μας, η ανταγωνιστικότητα και η καινοτομία, η κοινωνική ευημερία χωρίς αποκλεισμούς, διακρίσεις και ανισότητες. Δημιουργούνται ίσες ευκαιρίες για όλους, τονώνεται η δημόσια υγεία και η παιδεία, θωρακίζεται η μικρομεσαία επιχειρηματικότητα, δίνονται κίνητρα στους πολίτες να συμμετέχουν στις δημοκρατικές διαδικασίες, και ενισχύεται η διαφάνεια στη λειτουργία των θεσμών.

Δεδομένου ότι για την επίτευξη των στόχων της Ατζέντας 2030, είναι απαραίτητη η συμμετοχή των τοπικών και περιφερειακών αρχών, από την Ε.Ε. και μέσω του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Δήμων & Περιφερειών (CEMR), υποστηρίζεται η Τοπική Αυτοδιοίκηση, παροτρύνοντας τους τοπικούς παράγοντες να αναγνωρίσουν το ρόλο τους στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Η οικονομική και διοικητική αυτοτέλεια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, την καθιστά τον αμεσότερο πολιτειακό θεσμό, καθώς χαράζει μόνη της τη στρατηγική της πορεία, και παράλληλα εκφράζει την συλλογική γνώμη της τοπικής κοινωνίας. Ο Δήμος Σητείας που εξετάζουμε στη μελέτη περίπτωσης στην παρούσα εργασία, στο πλαίσιο της στρατηγικής του για τη βιώσιμη ανάπτυξη, υλοποιεί έργα, μελέτες και παρέχει υπηρεσίες, στοχεύοντας στην κοινωνική ευημερία και στην ικανοποίηση των αναγκών των πολιτών. Μέσω του ΟΑΣ, γίνονται σημαντικά έργα όπως είδαμε παραπάνω, όπως η εγκατάσταση αιολικών πάρκων για την παραγωγή «πράσινης» ενέργειας, η δημιουργία πειραματικής μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων των ελαιουργείων της περιοχής, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης κ.α. Επίσης

κυρίως μέσω του Δ.Ο.Κ.Α.Σ. αλλά και άλλων τοπικών φορέων, πραγματοποιούνται αξιολογες δράσεις για την προώθηση των τοπικών προϊόντων και κυρίως του ελαιολάδου, το οποίο αποτελεί θα λέγαμε το διαμάντι της πολιτιστικής κληρονομιάς της Σητείας. Άλλες δράσεις είναι η προβολή του διεθνούς Γεωπάρκου Σητείας της UNESCO, η προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού, του αγροτουρισμού, η αξιοποίηση των φυσιολατρικών και πολιτιστικών διαδρομών στην επαρχία Σητείας, η εφαρμογή του Σ.Β.Α.Κ., κ.α.

Κάναμε ιδιαίτερη αναφορά στην ελιά και στο ελαιόλαδο, και στο ρόλο που επιτέλεσαν στον Ελληνικό πολιτισμό από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα, καθορίζοντας την ελληνική ταυτότητα και συνείδηση. Παρουσιάσαμε τα βασικά στάδια της καλλιέργειας της ελιάς, αναγνωρίζοντας τον κόπο και τη φροντίδα που απαιτεί το εν λόγω δέντρο, προκειμένου να μας χαρίσει τους μοναδικούς καρπούς του και να παράξουμε το πολύτιμο ελαιόλαδο. Αναφερθήκαμε συνοπτικά στις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στο χωράφι και στο ελαιουργείο, παρουσιάζοντας φωτογραφίες από το εργοστάσιο στα Αχλάδια Σητείας, κατά τη διαδικασία της παραγωγής του ελαιολάδου. Κάνοντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή στα παρελθόντα χρόνια και στις μεθόδους συλλογής και μεταποίησης του ελαιολάδου, συμπεράναμε τη σημασία της τεχνολογικής προόδου και τα οφέλη που προσδίδει στον αγροτικό τομέα και στην τοπική ανάπτυξη της περιοχής. Παρουσιάσαμε συνοπτικά τις ποιότητες του ελαιολάδου, με ποιοτικότερο το εξαιρετικά παρθένο, και εν συνεχεία αναλύσαμε τα σημαντικά οφέλη που έχει για την υγεία. Με τα ευεργετικά λιπαρά και τις αντιοξειδωτικές ουσίες που περιέχει, θωρακίζει τα κύτταρα και το DNA μας, προστατεύοντάς μας από σοβαρές ασθένειες και καρδιαγγειακές παθήσεις. Εκτός όμως από τη διατροφή, είδαμε και άλλες χρήσεις του ελαιολάδου, όπως στη σαπωνοποιία, στην παραγωγή καλλυντικών, και κατά το παρελθόν κυρίως, στη συντήρηση τροφίμων, συμπεραίνοντας την σπουδαιότητα του εν λόγω προϊόντος στην ανθρώπινη καθημερινότητα.

Στη συνέχεια τονίσαμε τη βαρύνουσα σημασία του πολιτισμού και εν γένει των πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε μια κοινωνία, καθώς με αυτόν τον τρόπο ο άνθρωπος καλύπτει τις ψυχοσωματικές του ανάγκες, και παράλληλα αναβαθμίζει την ποιότητα ζωής του. Ο τομέας του πολιτισμού και συγκεκριμένα η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς άλλωστε, προστατεύεται από την Ε.Ε. και διεθνείς οργανισμούς, όπως αναφέρεται σε βασικές συνθήκες, όπως στη Συνθήκη για τη

Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον Ευρωπαϊκό Αστικό Χάρτη, σε δράσεις όπως οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς, οι Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης, αλλά και μέσα από χρηματοδοτικά προγράμματα όπως το «Ορίζων Ευρώπη» κ.α. Έτσι και στη χώρα μας, η προώθηση του πολιτισμού και η διαφύλαξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, θεωρείται πολιτική προτεραιότητα, με συντονισμένες δράσεις και στρατηγικές προς αυτόν τον σκοπό, μέσω αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών, όπως η δημιουργία του Εθνικού Ιστού Πολιτισμικής Γνώσης, που θα αναδείξει τον Ελληνικό Πολιτισμό σε όλη την υφήλιο. Καθώς οι ΟΤΑ έχουν άμεση επαφή με τους πολίτες, και με απαραίτητη προϋπόθεση τη συμμετοχή αυτών, μπορούν να συμβάλουν στην διαφύλαξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, με την ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων, αποτελώντας κέντρο δημιουργικότητας και καινοτομίας, επιφέροντας εκτός των άλλων σημαντικά οφέλη στην τοπική οικονομία. Και καθώς η παρούσα εργασία έχει ως βάση τη βιώσιμη ανάπτυξη, μέσω της ανάδειξης και διαφύλαξης της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς, με τη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, σωστή επικοινωνιακή στρατηγική και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, μπορούν να οδηγήσουν στη βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου.

Αναφερόμενοι στην ανθρώπινη δραστηριοποίηση γύρω από την καλλιέργεια της ελιάς και την παραγωγή του ελαιολάδου, μέσα από το πρίσμα του πολιτισμού, θα λέγαμε ότι ακολουθεί μια μακραίωνη ιστορία, η οποία κληροδοτείται στις επόμενες γενιές, που με τη σειρά τους, βάζοντας τη δικιά τους πινελιά στον καμβά της ζωής, πράττουν αντίστοιχα. Το ελαιόλαδο είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής των ανθρώπων του Μεσογειακού χώρου, των Ελλήνων, των Κρητικών και ειδικότερα των Σηπειοτών, για χιλιάδες χρόνια, δημιουργώντας μια μοναδική πολιτιστική κληρονομιά υλική και άυλη. Με τη χρήση του στις θρησκευτικές τελετουργίες, και στις σημαντικότερες ανθρώπινες στιγμές, καθώς και με τη συμβολή του στη σύσφιξη των διαπροσωπικών σχέσεων, συμπεραίνουν ότι αποτελεί το βασικό παράγοντα της διατήρησης της συλλογικής μας μνήμης και ταυτότητας.

Στη χώρα μας υπάρχει μια ιδιαίτερη σχέση των τοπικών κοινωνιών με τη γη, τη φύση και την πρωτογενή παραγωγή, και με το πέρασμα των αιώνων δημιούργησαν ένα μοναδικό πολιτιστικό και οικολογικό τοπίο. Θα πρέπει λοιπόν οι τοπικές κοινωνίες να εκπαιδευτούν κατάλληλα να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν τις αναγκαίες δράσεις για τη βελτίωση των οικοσυστημάτων, την οικολογική

αποκατάσταση, την περιβαλλοντική δικαιοσύνη, ώστε να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους και παράλληλα να μειώσουν την κλιματική κρίση.

Επίσης, βάσει της έρευνας που πραγματοποιήσαμε παραπάνω, καταλήγουμε ότι το ελαιόλαδο ως πολιτιστικό προϊόν, δεδομένου ότι συνδυάζει την ιστορία, τον πολιτισμό και είναι συνυφασμένο με την τοπική παράδοση, μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη της περιοχής της Σητείας, προσδίδοντάς της ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Είναι ιδιαίτερα σημαντική η συμβολή του ελαιολάδου στην τοπική οικονομία κυρίως μέσω της παραγωγής και πώλησής του από τους ντόπιους παραγωγούς, και μέσω της απασχόλησης των εργατών γης. Όμως διαπιστώσαμε ότι υπάρχουν εναλλακτικές δυνατότητες εκμετάλλευσης της ελιάς και του ελαιολάδου, όπως με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, και του ελαιοτουρισμού, προσελκύοντας επισκέπτες που θα τονώσουν την τοπική οικονομία. Ακόμα, μέσω πολιτιστικών εκδηλώσεων και δράσεων όπως η πρόσφατη διοργάνωση του Διεθνούς Διαγωνισμού Ελαιολάδου στη Σητεία που προαναφέραμε, με την παράλληλη αξιοποίηση του Γεωπάρκου Σητείας και των δραστηριοτήτων γύρω από αυτό, μπορεί αφενός να αυξηθεί η επισκεψιμότητα στην περιοχή, και αφετέρου, να διαφυλαχτεί η πολιτιστική μας κληρονομιά.

Ακόμα, με την καθιέρωση του brand name της Σητείας ως πόλη του ελαιολάδου και την προώθηση του αγροτουρισμού, με την αξιοποίηση του πολιτιστικού αποθέματος των χωριών του Δήμου, όπως των Αχλαδίων που προαναφέραμε, τονίζοντας τα δυνατά τους σημεία, μπορεί να επιτευχθεί μια ήπια μορφή βιώσιμης ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή. Μπορούν να δοθούν κίνητρα στους νέους να μην εγκαταλείπουν τα χωριά τους, να παραμείνουν σε αυτά, να ενημερωθούν για τα οφέλη και τις εναλλακτικές δυνατότητες εκμετάλλευσης της ελιάς και του ελαιολάδου, απολαμβάνοντας ένα ποιοτικό τρόπο ζωής. Ο χρόνος συνεχώς κυλάει, ο άνθρωπος προσαρμόζεται συνεχώς στα νέα δεδομένα και στις ανάγκες της παγκοσμιοποίησης. Οι υπεραιωνόβιες όμως ελιές στέκουν στη θέση τους υπερήφανες για αιώνες, προκειμένου να μας θυμίζουν ότι όπως έθρεψαν τους προγόνους μας πριν πολλά χρόνια, το ίδιο μπορούν να κάνουν και σήμερα, αλλά και με βιώσιμο τρόπο.

Βιβλιογραφία

- Actionaid. (2020). *Οι προκλήσεις της Ατζέντα 2030 - Η μετανάστευση ως βασικό στοιχείο της βιώσιμης ανάπτυξης*. Αθήνα: ActionAid Hellas.
- ATHENA. (2022, Νοέμβριος 28). *Διεθνής Διαγωνισμός Ελαιολάδου*. Ανάκτηση από Ιστορία: <https://www.athenaliveoil.gr/el/heritage>
- Europa. (2023, 01 04). *Δημιουργική Ευρώπη*. Ανάκτηση από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=LEGISSUM:4529779>
- Europa. (2023, Ιανουάριος 03). *Επίσημη ιστοσελίδα της Ε.Ε.* Ανάκτηση από Νομοθεσία της Ε.Ε.: https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/culture.html?root_default=SUM_1_CODED%3D10&locale=el
- Europa. (2023, 01 04). *Μηχανισμός Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας*. Ανάκτηση από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:4509573>
- Europa. (2023, Ιανουάριος 03). *Ορίζων Ευρώπη*. Ανάκτηση από https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:horizon_europe
- Europa. (2023, 01 05). *Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης*. Ανάκτηση από <https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture>
- Eurostat. (2022). *Eurostat*. Ανάκτηση από <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/about/who-we-are>
- Eurostat. (2022). *Σημαντικά ευρήματα*. Ανάκτηση από <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/key-findings>
- Healthline. (2023, 02 23). *Μεσογειακή διατροφή*. Ανάκτηση από <https://www.healthline.gr/%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AE-2/>
- Hellenic Aid. (2019). *Η Ατζέντα 2030 των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και οι 17 στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης*. Ανάκτηση από https://hellenicaid.mfa.gr/media/images/docs/Agenda_2030.pdf
- José Maria Penco Venezuela. (2018, 10 13). *Τόρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακοπούλου*. Ανάκτηση 2 28, 2023, από Ο ελαιотουρισμός ως εργαλείο ανάπτυξης: https://www.cvf.gr/files/3_actions/Agricultural/research-files/2018/%CE%94%CE%B9%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1/%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%91%20final.pdf

- Local & Regional Europe. (2022). *Introducing CEMR*. Ανάκτηση από https://www.ccre.org/en/article/introducing_cemr
- Olive epitome. (2022, 12 15). *Olive epitome beyond olive oil*. Ανάκτηση από <https://www.oliveepitome.com/katigories-elaioladwn/>
- Olive4climate. (2016). *Μετριασμός της κλιματικής αλλαγής μέσω μιας βιώσιμης αλυσίδας εφοδιασμού για τον τομέα του ελαιολάδου*. Ανάκτηση από https://olive4climate.eu/wp-content/uploads/Olive4Climate-Handbook-_GREEK_final.pdf
- Orino. (2022, 12 16). *Orino Gourmet Product*. Ανάκτηση από <https://eleones-orino.gr/%CE%B5%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CF%82/about-us/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1/#:~:text=%CE%9F%CE%B9%20%CE%9C%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%AF%CF%84%CE%B5%CF%82%20%CF%87%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83>
- Sustainable Greece 2020. (2022). *Πρωτοβουλία για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Ανάκτηση από <https://sustainable-greece.com/>
- UNESCO. (2022, 02 22). *Πολιτισμός*. Ανάκτηση από <https://www.unesco.org/en/culture>
- UNESCO. (2023, 02 22). Ανάκτηση από Διακυβέρνηση: <https://en.unesco.org/about-us/governance>
- UNESCO. (2023, 01 07). *Intangible Cultural Heritage*. Ανάκτηση από <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>
- UNESCO. (2023, 02 22). *Κατασκευή σαπουνιού από χρησιμοποιημένα λάδια: ευκαιρία για υδάτινες οδούς και υγεία*. Ανάκτηση από <https://www.unesco.org/en/articles/manufacturing-soap-waste-oils-opportunity-waterways-and-health>
- UNESCO. (2023, 02 25). *Μεσογειακή Διατροφή*. Ανάκτηση από <https://ich.unesco.org/en/RL/mediterranean-diet-00884>
- UNESCO. (2023, 02 23). *Παγκόσμια Ημέρα Ελιάς*. Ανάκτηση από <https://www.unesco.org/en/days/world-olive-tree>
- UNESCO. (n.d.). *ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ*. Ανάκτηση από <http://unescochair.uom.gr/?p=31>
- UNESCOHELLAS. (2023, 02 25). *Επίσημη ιστοσελίδα της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την UNESCO*. Ανάκτηση από <https://unescohellas2.wordpress.com/#:~:text=%CE%92%CE%B1%CF%83%>

CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20

- Υpethros.gr. (n.d.). *Υpethros.gr*. Ανάκτηση 2 28, 2023, από <https://www.yraithros.gr/elaiolado-protathlitis-kritis-spaiei-fetos-ola-rekor-ektimiseis-450-ek-apo-eksagoges/>
- Ασημακόπουλος, Κ. (2021, Ιουνίου 22). *ΕΘΝΟΣ*. Ανάκτηση από Άλμα της Ελλάδας στην παγκόσμια κατάταξη της βιώσιμης ανάπτυξης παρά την πανδημία.
- Βιρβιδάκης, Σ., Καρασμάνης, Β., & Τουρνά, Χ. (2014). *Αρχές Φιλοσοφίας*. Αθήνα: ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.
- Βιώσιμη πόλη. (2022, Νοέμβριος 26). *Sustainable city*. Ανάκτηση από <https://www.sustainable-city.gr/about-us-gr.html>
- Βλιάμος, Σ. (2022). Περιφερειακή - Τοπική Ανάπτυξη. *Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων.
- Βουλουδάκης, Δ. (2021, 11 26). Γνώση, ελιά και κλιματική αλλαγή. *Olive news*.
- Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων. (2022). Ανάκτηση από Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης: Ελλάδα: https://gslegal.gov.gr/?page_id=5537
- Γεωπάρκο Σητείας. (2022, 01 13). *Sitia Geopark*. Ανάκτηση από <https://www.sitia-geopark.gr/home.aspx>
- Γιάνναρου, Μ. (2016). *ECO WEATHER*. Ανάκτηση από Παγκόσμιες Διασκέψεις για το Περιβάλλον: <https://www.ecoweather.gr/blank>
- Γκέκας, Ρ. (2019, Φεβρουάριος 27). *Η Ατζέντα 2030 και η Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Ανάκτηση από <https://kede.gr/i-atzenta-2030-kai-i-topiki-aftodioikisi/>
- Δελτίο Τύπου Συλλόγου "Το Αλωνάκι". (2023, 02 26). *ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ «Ο Πολιτισμός της Ελιάς και του Ελαιόλαδου στην Βόρεια Εύβοια»*. Ανάκτηση από <https://ddikastes.gr/%CE%BF-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%AC%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CF%8C%CE%BB/>
- Δημόπουλος, Κ. Α. (2021, 11 26). Ελαιόλαδο και κορωνοϊός. *Olive news*.

- Δήμος Σητείας. (2015, Μάρτιος). *Σύμφωνο των Δημάρχων*. Ανάκτηση από Σχέδιο Δράσης Αειφόρου Ενέργειας Δήμου Σητείας:
https://mycovenant.eumayors.eu/docs/seap/15903_1437033178.pdf
- Δήμος Σητείας. (2016, Απρίλιος). *Διεύθυνση Περιβάλλοντος & Πρασίνου*. Ανάκτηση από Τοπικό σχέδιο αποκεντρωμένης διαχείρισης αποβλήτων Δήμου Σητείας:
<https://esdak.gr/wp-content/uploads/2018/03/%CE%A4%CE%A3%CE%94-%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%85-%CE%A3%CE%97%CE%A4%CE%95%CE%99%CE%91%CE%A3.pdf>
- Δήμος Σητείας. (2022). *Δήμος Σητείας*. Ανάκτηση από Η ιστορία της πόλης:
<https://www.sitia.gr/city/sitia-city/history-city.html>
- Δήμος Σητείας. (2022, 01 16). *Δημοτικός Οργανισμός Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας (Δ.Ο.Κ.Α.Σ.)*. Ανάκτηση από
<https://sitia.gr/municipality/dokas/dokasnpdd.html>
- Δήμος Σητείας. (2022, Νοέμβριος 24). *ΔΟΚΑΣ*. Ανάκτηση από
<https://sitia.gr/municipality/dokas/dokasnpdd.html>
- ΔΙΑΥΛΟΣ. (2023, 02 24). *Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά – Εθνικό Ευρετήριο*. Ανάκτηση από <https://diavloslink.gr/%ce%ac%cf%85%ce%bb%ce%b7-%ce%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%ba%ce%bb%ce%b7%cf%81%ce%bf%ce%bd%ce%bf%ce%bc%ce%b9%ce%ac/>
- Διεθνές Συμβούλιο Ελαιολάδου. (2023). *Αποστολή & Βασικό Κείμενο*. Ανάκτηση 02 28, 2023, από <https://www.internationaloliveoil.org/about-ioc/mission-basic-text/>
- Διεθνές Συμβούλιο Ελαιολάδου. (2023). *Ο κόσμος της Ελιάς*. Ανάκτηση 2 28, 2023, από Ελαιόλαδο: <https://www.internationaloliveoil.org/olive-world/olive-oil/#frying>
- Εθνικό Μητρώο Διοικητικών Διαδικασιών. (2022). *Δήμος Σητείας*. Ανάκτηση από Ελληνική Δημοκρατία:
https://mitos.gov.gr/index.php/%CE%A6%CE%BF%CF%81%CE%AD%CE%B1%CF%82:%CE%94%CE%97%CE%9C%CE%9F%CE%A3_%CE%A3%CE%97%CE%A4%CE%95%CE%99%CE%91%CE%A3#tab=null
- Ελληνικός Κώδικας Βιωσιμότητας. (2022). *Τι είναι ο Ελληνικός Κώδικας Βιωσιμότητας*. Ανάκτηση από <https://greekcode.sustainable-greece.com/>
- Εξαρχουλέα, Ι. (2011, Ιούλιος). Η Τοπική ανάπτυξη και η πολιτική για την αειφορία - Η περίπτωση του Ν. Μεσσηνίας. *Διδακτορική διατριβή*. Μυτιλήνη .

- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2023, Ιανουάριος 03). *Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανάκτηση από Άρθρο 167: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016E/TXT&from=EN#d1e5970-1-1>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016, Νοέμβριος 22). *Δελτίο τύπου*. Ανάκτηση από https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/MEMO_16_3886
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016, Νοέμβριος 22). *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*. Ανάκτηση από Βιώσιμη Ανάπτυξη: η Ε.Ε. καθορίζει τις προτεραιότητές της: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_16_3883
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019, Δεκέμβριος 11). *Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία*. Ανάκτηση από Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, και την Επίτροπή των Περιφερειών: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή*. (2022). Ανάκτηση από Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης: https://ec.europa.eu/info/index_el
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2022). *REPowerEU*. Ανάκτηση από REPowerEU: οικονομικά προσιτή, εξασφαλισμένη και βιώσιμη ενέργεια για την Ευρώπη.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2023, 01 05). *Κουλτούρα και Δημιουργικότητα*. Ανάκτηση από <https://culture.ec.europa.eu/el/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-days>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2023, Ιανουάριος 03). *Πολιτισμός και Δημιουργικότητα*. Ανάκτηση από <https://culture.ec.europa.eu/policies/eu-competences-in-the-field-of-culture>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2023, 2 27). *Το ελαιόλαδο στην ΕΕ*. Ανάκτηση από https://agriculture.ec.europa.eu/farming/crop-productions-and-plant-based-products/olive-oil_el#oliveoilintheeu
- Ζαμπετάκη, Ι. (2022, 28 3). *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση 2 28, 2023, από Ελαιοτουρισμός: <https://www.kathimerini.gr/k/travel/561777526/elaiotourismos-mia-neataxidiotiki-tasi-gennietai/>
- Ιγγλέζου, Β. (2018, 10 13). *Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν*. Ανάκτηση 2 28, 2023, από Ο πολιτισμός της μεσογειακής διατροφής : https://www.cvf.gr/files/3_actions/Agricultural/research-files/2018/%CE%94%CE%B9%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%A4

%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%91%20final.pdf

Καγκαράκης, Κ. (2011, Οκτώβριος 5). *internet archive*. Ανάκτηση από wayback machine:
<https://web.archive.org/web/20111005112513/http://www.survey.ntua.gr/environ/keimena/kagarakis.pdf>

Καρατάσιου, Ε., & Κάλφας, Η. (2018). *ΕΛΙΑ*. Θεσσαλονίκη : Αμερικανική Γεωργική Σχολή.

Κόμβος Διασύνδεσης Ελληνισμού. (2023, 01 20). *Ellinismos.gr*. Ανάκτηση από
<https://ellinismos.gr/istoria-ellinismoy/topikes-istories/achladia-siteias/>

Κυπριακή Εθνική Επιτροπή. (2023, 02 2022). *UNESCO*.

Κυπριακή Εθνική Επιτροπή. (2023, 02 23). *Παγκόσμιοι Κατάλογοι Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Ανάκτηση από
http://www.unesco.org/cy/Programmes-Pagkosmioi_Katalogoi_Aylis_Politistikis_Klironomias,GR-PROGRAMMES-04-02-02,GR

Κώτσιος, Π. (2018, 10 13). *Διεθνές Εμπόριο Ελαιολάδου των Μεσογειακών Χωρών*. Ανάκτηση 2 26, 2023, από Δημερίδα για την Παγκόσμια Ημέρα Ελιάς και Ελαιολάδου: https://www.cvf.gr/files/3_actions/Agricultural/research-files/2018/%CE%94%CE%B9%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1/%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%91%20final.pdf

Μακρή, Ι. (2019, Σεπτέμβριος). *Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων ΓΣΕΒΕΕ*. Ανάκτηση από https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2019/09/%CE%95%CE%A3_Agenda-2030_9-2019.pdf

Μανιατάκης, Δ. (2019, 10 14). *MANIATAKEION ΙΔΡΥΜΑ*. Ανάκτηση 2 28, 2023, από Ελληνικό Ελαιόλαδο: <https://www.maniatakeion.gr/el/ellhniko-elaiolodo-o-anekmetalleytos-prasinou-xrysos-tou-dimitri-maniataki-p440.html>

Μαρινάκης, Γ. (2018, 10 12). *Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν*. Ανάκτηση 2 28, 2023, από Δημερίδα για την Παγκόσμια Ημέρα Ελιάς και Ελαιολάδου: https://www.cvf.gr/files/3_actions/Agricultural/research-files/2018/%CE%94%CE%B9%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1/%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%91%20final.pdf

- Μπιτσάκης, Ε. (2009, Δεκέμβριος). *internet archive*. Ανάκτηση από wayback machine:
<https://web.archive.org/web/20120324065120/http://www.survey.ntua.gr/enviro/keimena/bitsakis.pdf>
- Μπιτσάνη, Ε. (2022, 01 09). Σημειώσεις μαθήματος - έγγραφο. *Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά των αγροτικών προϊόντων και ο ρόλος τους στην τοπική ανάπτυξη. Μελέτη περίπτωσης: το Μανιατάκειο Ίδρυμα και η συμβολή του στην ανάδειξη της Κορονέϊκής ελιάς και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Κορώνης*.
- Μπιτσάνη, Ε. (2022). Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και πολιτιστική πολιτική - βιώσιμη ανάπτυξη. *Σημειώσεις μαθήματος*.
- Μπιτσάνη, Ε. (2022). Βιώσιμη Ανάπτυξη. σημειώσεις από τις παραδόσεις του μαθήματος του ΠΜΣ ΔΔΤΑ "Βιοπολιτισμική Ανάπτυξη και τοπική κοινωνία".
- Μπιτσάνη, Ε. (2022). Πολιτισμός - Πολιτιστικά αγαθά - Πολιτιστική ταυτότητα. *Σημειώσεις μαθήματος*.
- Μπιτσάνη, Ε. (2023, 2 28). *Σημειώσεις μαθήματος*. Ανάκτηση από Ποιοτική έρευνα - Συνεντεύξεις - παρατήρηση.
- Μπιτσάνη, Π. Ε. (2004). *Πολιτισμική Διαχείριση & Περιφερειακή Ανάπτυξη*. Αθήνα: ΔΙΟΝΙΚΟΣ.
- Ναυτεμπορική. (2021, Ιούνιος 24). *Λασιθί: Προς ανάπλαση η Σητεία- Υπεγράφησαν έργα 2 εκατ. ευρώ*. Ανάκτηση από
<https://www.naftemporiki.gr/society/724716/lasithi-pros-anaplasi-i-siteia-ypergrafisan-erga-2-ekat-evro/>
- NOMIKA NEA. (2023, 02 25). *NOMIKA NEA*. Ανάκτηση από <https://nomika-nea.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%83-%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%83/>
- Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας. (2022, Νοέμβριος 24). Ανάκτηση από <https://oas.gr/history/>
- Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας. (2022). *Σχετικά με τον ΟΑΣ*. Ανάκτηση από <https://oas.gr/about/>
- Παπαϊωάννου, Μ., & Μαυροειδής, Η. (2005, Φεβρουάριος 3). *Βιώσιμη Ανάπτυξη, Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Εξελίξεις και Προοπτικές*. Αθήνα: Διεθνής έκθεση και συνέδριο για την τεχνολογία του περιβάλλοντος, HELECO 2005.

Ανάκτηση από wayback machine:
http://library.tee.gr/digital/m2045/m2045_papaioannou.pdf

Παρατηρητήριο Βιώσιμης Ανάπτυξης. (2022). Ανάκτηση από Πρωτοβουλίες Βιώσιμης Ανάπτυξης: <https://observatory.sustainable-greece.com/home/>

Πολυμέρου-Καμηλάκη, Α. (2021, 11 26). Ο Πολιτισμός της ελιάς...λάδι στην πληγή της Γης. *OliveNews*.

ΠΟΠ Σητεία. (2023, 01 11). *Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης*. Ανάκτηση από <https://sitiapdo.com/proionta/>

ΣΒΑΚ Δήμου Σητείας. (2022, Νοέμβριος 25). *Σχέδιο Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας*. Ανάκτηση από <https://sitiavak.com/>

ΣΕΒΙΤΕΛ. (2021, 6 15). *Ελληνικές εξαγωγές και ΣΕΒΙΤΕΛ statistics*. Ανάκτηση 2 27, 2023, από Olive news: <https://www.olivenews.gr/el/agora-times/ellinikes-exagoges-sevitel-statistics/#:~:text=%CE%95%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1%2C%20%CE%BF%CE%B9%20%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AD%CF%82%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CF%84%CF%85%CF>

ΣΕΔΗΚ. (2012, 3 21). *Η Ελιά στην Κρήτη*. Ανάκτηση 2 27, 2023, από <https://www.sedik.gr/neo/el/%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B9/%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%AC-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7>

ΣΕΔΗΚ. (2023, 2 28). *Ελαιοτουρισμός Μια σημαντική εναλλακτική μορφή Τουρισμού*. Ανάκτηση από <https://www.sedik.gr/neo/el/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CE%AD%CF%89%CE%BD/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CE%AD%CF%89%CE%BD-2022/2505-%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF>

ΣΕΔΗΚ. (2023, 01 08). *Σύλλογος Ελαιοκομικών Δήμων Κρήτης*. Ανάκτηση από Η ελιά και το λάδι στη Χριστιανική Θρησκεία: Η ελιά και το λάδι στη Χριστιανική Θρησκεία

Σιώψης, Μ. (2007). *Τετράδια Πολιτισμού Τεύχος 1*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.

- Σκρέτης , Α. (2019). Η βιομηχανία του ελαιολάδου. *Διπλωματική Εργασία*. Αθήνα: ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ.
- Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων. (2019, Μάιος). *Ελλάδα: Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη 2030*. Ανάκτηση από <https://www.mindev.gov.gr/wp-content/uploads/2019/05/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-2030.pdf>
- Υπουργείο Ναυτιλίας & Νησιωτικής Πολιτικής. (2022, Νοέμβριος 25). *Υπουργείο Ναυτιλίας & Νησιωτικής Πολιτικής*. Ανάκτηση από <https://www.ynanp.gr/el/gr-epikoinwnias-enhmerwshs/25-11-2022-to-ypourgeio-naytilias-kai-nhsiwtikhs-politikhs-xrhmatodotei-tis-meletes-gia-master-plan-biwsimhs-astikhs-anapty3hs-sth-shteia/>
- Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού. (2023, 01 07). *Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδος*. Ανάκτηση από <https://ayla.culture.gr/introduction/>
- Υπουργείο Πολιτισμού. (2023, 01 05). *ΥΠ.ΠΟ. και ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ*. Ανάκτηση από <https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2584>
- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2023, 02 26). *Εκδηλώσεις*. Ανάκτηση από <https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=4319>
- Υπουργείο Τουρισμού. (2023, 01 12). *Άρθρο 10 - Πολιτιστικός Τουρισμός*. Ανάκτηση από <http://www.opengov.gr/tourism/?p=1442>
- Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης. (2023, 01 07). *Πολιτισμός*. Ανάκτηση από <http://www.opengov.gr/digitalandbrief/?p=2117>
- Ψιλάκης, Ν., & Ψιλάκη, Μ. (2003). *Ο πολιτισμός της ελιάς, Το ελαιόλαδο*. Ηράκλειο: ΚΑΡΜΑΝΩΡ.